

IX. posvet Pravo in ekonomija:
Avtorska dela na univerzi

2. decembra 2016

konferenčni zbornik

Urednica:
dr. Martina Repas

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

IX. posvet Pravo in ekonomija:

Avtorska dela na univerzi

2. december 2016

konferenčni zbornik

Urednica:
dr. Martina Repas

November 2017

Naslov: IX. posvet Pravo in ekonomija: Avtorska dela na univerzi

Podnaslov: 2. december 2016, Maribor, Slovenija, konferenčni zbornik

Title: IXTH Conference Law and Economics: Copyrighted works at the university

Subtitle: December 2ND, 2016, Maribor, Slovenia (Conference Papers)

Urednica: red. prof. dr. Martina Repas (Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta)

Strokovna recenzija: izr. prof. Borut Bratina (Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta), izr. prof. Darja Senčur Peček (Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta), doc. dr. Špelca Mežnar (Republika Slovenija, Ustavno sodišče), doc. dr. Elizabeta Zirnstein (Univerza na Primorskem, Fakulteta za management), red. prof. dr. Martina Repas (Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta).

Tehnični urednik: Jan Perša (Univerzitetna založba Univerze v Mariboru)

Oblikovanje ovitka: Jan Perša (Univerzitetna založba Univerze v Mariboru)

Grafične priloge: Avtorji prispevkov

Izdajateljica:

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta
Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, Slovenija
tel. +386 2 250 42 00, faks +386 2 252 32 45
<http://www.pf.um.si>, info.pf@um.si

Založnik:

Univerzitetna založba Univerze v Mariboru
Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija
tel. +386 2 250 42 42, faks +386 2 252 32 45
<http://press.um.si>, zalozba@um.si

Dostopno na: <http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/278>

Izid: November 2017

© **Univerzitetna založba Univerze v Mariboru**

Vse pravice pridržane. Brez pisnega dovoljenja založnika je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, predelava ali druga uporaba tega dela ali njegovih delov v kakršnemkoli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranjevanjem v elektronski obliki.

S. Krajnc: Omejitve avtorske pravice za namene izobraževanja

M. Bogataj Jančič: Velika pričakovanja in še večja razočaranja: Predlog direktive o avtorski pravici na digitalnem trgu

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

347.78:378.4(082)(0.034.2)

POSVET Pravo in ekonomija (9 ; 2016 ; Maribor)

Avtorska dela na univerzi [Elektronski vir] : konferenčni zbornik / IX. posvet Pravo in ekonomija, 2. december 2016, [Maribor] ; urednica Martina Repas. - El. zbornik. - Maribor : Univerzitetna založba Univerze, 2017

Način dostopa (URL):

<http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/278>

ISBN 978-961-286-115-5 (pdf)

doi: 10.18690/978-961-286-115-5

1. Repas, Martina

COBISS.SI-ID [93569537](https://www.cobiss.si/urn:nbn:si:coibis:93569537)

ISBN: 978-961-286-115-5

DOI: <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5>

Cena: Brezplačen izvod

Odgovorna oseba založnika: red. prof. dr. Igor Tičar, rektor Univerze v Mariboru

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5>

ISBN 978-961-286-115-5

©Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

Dostopno na: <https://press.um.si>

IX. posvet Pravo in ekonomija: Avtorska dela na univerzi

MARTINA REPAS

Povzetek Zaposleni in študenti na univerzah se srečujejo s številnimi težavami, povezanimi z avtorskimi deli, ki nastanejo tekom pedagoškega, raziskovalnega in izobraževalnega procesa. Zbornik združuje različne prispevke, ki so povezani s to tematiko: od poskusa opredelitve avtorskih del zaposlenih, ki nastanejo v delovnem razmerju; analize dopustnega reproduciranja v okviru vsebinskih omejitev avtorskih pravic; digitalizacije avtorskih del in njihovega posredovanja za namene izobraževanja; opredelitve akademskega plagiata; analize predloga direktive o avtorski pravici na digitalnem trgu, ki ima vpliv tudi na razmerja na univerzi; do analize kakovosti znanstvenih revij, v katerih zaposleni na univerzi objavljajo svoja znanstvena dela, in s tem povezanim odprtim dostopom do vsebine teh revij; ter možnosti napovedovanja uspešnosti študentov s poudarkom na avtorskopravnem varstvu zbirke podatkov ter varstvu osebnih podatkov študentov. Temeljna ugotovitev je, da težavam, s katerimi se univerza, njeni zaposleni in študenti soočajo v povezavi z različnimi avtorskopравnimi vprašanji, botrujejo nejasna pravna pravila in njihova nezadostna prilagojenost sodobni tehnologiji. Posledično bi bilo treba postaviti jasnejša pravila glede opredelitve avtorskih del, ki sodijo med dela, ki jih zaposleni na univerzi, ustvarijo v delovnem razmerju, po drugi strani pa vsebinske omejitve avtorskih pravic spremeniti tako, da bodo za namene izobraževanja prilagojene sodobnejšim tehnikam poučevanja.

Ključne besede: • avtorska pravica • univerza • delovno razmerje • akademski plagiat • reproduciranje • prosta uporaba • odprt dostop • digitalni trg •

IXTH Conference Law and Economics: Copyrighted Works at the University

MARTINA REPAS

Abstract Employees and students at the universities are facing numerous problems coupled with copyrighted works created in the course of pedagogical, research and educational process. The collected paper consists of several papers related to this topic: the attempt to define copyrighted works of employees created within the scope of employment; analysis of lawful reproduction of copyrighted works in the context of copyright restrictions; digitalisation of copyrighted works and their dissemination for the educational purposes; definition of academic plagiarism; analysis of proposal for a directive on copyright in the digital market and its impact on universities relations; analysis of a quality of scientific journals in which scientific works of employees at the universities are published and open access of such works; and the possibility to predict students' success with special emphasis of copyright protection of databases and the protection of students' personal data. The main reasons for problems arising at universities relating to copyright are ambiguous legal rules and their insufficient adjustment to modern technology. Thus, clearer rules should be adopted considering the definition of copyrighted works created in the course of employment and copyright restrictions for educational purposes should be adjusted to modern teaching approaches.

Keywords: • copyright • university • employment • academic plagiarism • reproduction • free use • open access • digital market •

CORRESPONDENCE ADDRESS: dr. Martina Repas, Full Professor, University of Maribor, Faculty of Law, Mladinska ulica 9, SI-2000 Maribor, Slovenia, e-mail: martina.repas@um.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5>

ISBN 978-961-286-115-5

© University of Maribor Press

Available at: <http://press.um.si>

Kazalo / Table of Contents

Konferenčni prispevki / Conference Proceedings

Avtorska pravica iz delovnega razmerja na univerzi Legal Aspects of Employees Copyright at University Elizabeta Zirnstein	1
Fotokopiranje avtorskih del na univerzah, nadomestila in kolektivno upravljanje Reproduction of Copyrighted Works at Universities, Compensation and Collective Management Martina Repas	15
Omejitve avtorske pravice za namene izobraževanja Copyright Exceptions for Education Saša Krajnc	35
Velika pričakovanja in še večja razočaranja: Predlog direktive o avtorski pravici na digitalnem trgu Great Expectations and Even Greater Dissapointmets: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Copyright in the Digital Single Market Maja Bogataj Jančič	51
Sodobni trg znanstvenih revij v primežu nepreglednih poslovnih modelov in kompromisov na področju kakovosti Great Expectations and Even Greater Dissapointmets: Proposal for a Contemporary Market of Scientific Journals: In the Grip of Non-transparent Business Models and Compromises in Quality Katarina Krapež	67
Napovedovanje uspešnosti študentov Univerze v Mariboru – mit ali realnost? Predicting the Successfulness of Students at the University of Maribor – Myth or Reality? Andreja Primec & Igor Perko	85
Akademski plagiat Academic Plagiarism Tomaž Keresteš	99

Avtorska pravica iz delovnega razmerja na univerzi

ELIZABETA ZIRNSTEIN

Povzetek Prispevek obravnava vprašanje imetništva materialnih avtorskih pravic na delih, ki jih ustvarijo visokošolski učitelji, zaposleni na slovenskih univerzah. Obstoječa pravna ureditev je problematična zaradi več razlogov. Prvi sklop odprtih vprašanj se tiče ureditve avtorstva v delovnem razmerju na splošno (in ne samo na univerzi). Tu gre predvsem za problem desetletne zakonske cesije materialnih avtorskih pravic, za dileme glede teritorialnosti prenosa ter za vprašanje določitve primerne nadomestila avtorju po poteku desetih let od dokončanja avtorskega dela. Drugi sklop odprtih vprašanj se nanaša na avtorska dela na univerzi. Univerza lahko materialne avtorske pravice uveljavlja le za tista dela, ki jih ustvarijo na univerzi zaposleni visokošolski učitelji na podlagi navodil delodajalca ali v okviru izpolnjevanja svojih delovnih obveznosti. Pri tem je problematično predvsem, kaj sodi v delovno obveznost visokošolskih učiteljev. Odgovor na to vprašanje ni enoznačen in je odvisen od razlage vrste raznih pravnih aktov in presoje okoliščin vsakega konkretnega primera. Zakonodaja na obravnavanem področju bi se morala spremeniti v smeri bolj jasne in natančne ureditve z ustreznimi spodbudami za avtorsko ustvarjanje ob hkratnem zagotavljanju akademske svobode.

Ključne besede: • avtorska dela na univerzi • avtorske pravice • delovno razmerje • zaposleni na univerzi • visokošolski učitelji in raziskovalci •

NASLOV AVTORICE: dr. Elizabeta Zirnstein, docentka, Univerza na Primorskem, Fakulteta za management, Cankarjeva 5, SI-6000 Koper, Slovenija, e-pošta: elizabeta.zirnstein@fm-kp.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.1>

ISBN 978-961-286-115-5

©Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

Dostopno na: <https://press.um.si>

Legal Aspects of Employees Copyright at University

ELIZABETA ZIRNSTEIN

Abstract The article deals with the question of ownership of copyright on works created by university teachers employed at Slovenian universities. The existing regulation is problematic for several reasons. The first group of dilemmas concerns regulation of employees copyright in general (not just on universities). The most evident problems are a ten-year cessio legis of copyright materials, the question of territoriality of such transfer and dilemmas regarding the determination of the appropriate remuneration after the expiration of ten years. The second set of open questions is specific for copyrighted works at the university. University can claim economic rights only if a copyright work is created by a university teacher in the execution of his duties or following the instructions given by his employer. In this context, the key question is what falls within the obligation of university teachers. The answer to this question is not simple and it depends on the interpretation of various types of legal acts. The author proposes to amend the existing legislation in the direction of a more clear and precise arrangements, comprising appropriate incentives for the creation of copyright, but also guaranteeing academic freedom.

Keywords: • copyrighted works at university • copyright • employment • university employees • professors and researchers •

CORRESPONDENCE ADDRESS: Elizabeta Zirnstein, PhD, assistant professor, Faculty of management, University of Primorska, Cankarjeva 5, SI-6000 Koper, Slovenia, e-mail: elizabeta.zirnstein@fm-kp.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.1>

ISBN 978-961-286-115-5

©University of Maribor Press

Available at: <http://press.um.si>

1 Uvod

Vprašanje imetništva materialnih avtorskih pravic nad avtorskimi deli, ki jih ustvarijo visokošolski učitelji, zaposleni na univerzi, že dolgo buri duhove v univerzitetni sferi. Zadnje čase predvsem v povezavi s spremembami na področju založništva, kjer so v porastu odprto dostopne revije, ki članke objavljajo proti plačilu, ter v povezavi z novimi oblikami objavljanja znanstvenih del v digitalni obliki.¹ Poseben izziv na tem področju predstavlja tudi porast izobraževanja na daljavo, v okviru katerega se uporabljajo in dajejo na voljo javnosti različna avtorska gradiva. Že uvodoma lahko zapišemo, da je veljavnost pogodb, ki jih visokošolski učitelji sklepajo z založniki, v določenih primerih vprašljiva. Dejstvo, da se omenjene pogodbe sklepajo tako, kot da delodajalca sploh ne zadevajo in da se o njihovi veljavnosti nihče ne sprašuje, je odličen pokazatelj dejstva, da zakonodaja na tem področju ne ustreza dejanskim potrebam in razmeram, saj je ne avtorji ne univerze ne spoštujejo. Tukaj ne gre za splošno vprašanje zavedanja o pomenu avtorskih pravic in njihovega spoštovanja,² ali za vprašanje, katera dela visokošolskih učiteljev sploh lahko označimo kot avtorska dela.³ Gre predvsem za specifično ureditev imetništva materialnih avtorskih pravic in drugih pravic avtorja za avtorska dela, ustvarjena v delovnem razmerju, kjer k nastanku teh avtorskih del prispevata tako avtor-delodajalec kot tudi njegov delodajalec.

Pri avtorskih delih, ustvarjenih v delovnem razmerju, je treba upoštevati po eni strani to, da gre za intelektualni napor delavca ter za njegovo naravnopravno pravico do imetništva pravic nad svojim delom (Monotti in Ricketson, 2003: 53), po drugi strani pa, da delavci za svoj trud že prejemajo plačilo ter da gre v teh primerih tudi za vložek (investicijo) delodajalca. Glede na to, da je bistvo alokacije imetništva pravic iz avtorskih del v delovnem razmerju v razdelitvi materialnih koristi, bomo v tem prispevku analizo relevantne zakonodaje osredotočili predvsem na materialna upravičenja, ki izhajajo iz avtorske pravice. Materialna upravičenja so tista, ki varujejo premoženjske interese avtorja s tem, da avtor izključno dovoljuje ali prepoveduje uporabo tako svojega dela kot tudi primerkov tega dela. Pri materialnih upravičenjih gre predvsem za pravico avtorja, da se upre vsaki nedovoljeni uporabi avtorskega dela oziroma da za vsako takšno rabo zahteva nadomestilo (Mežnar, 2004: 29). Uporaba avtorskega dela je dovoljena le, če je avtor prenesel ustrezno materialno pravico (pravico reproduciranja, javnega izvajanja, prinašanja in prikazovanja, radiodifuznega oddajanja in retransmisije, pravico predelave, avdiovizualne priredbe, distribuiranja, dajanja v najem ipd.).

Posledica stvaritve avtorskega dela je nastanek in pridobitev avtorske pravice, ki praviloma nastane pri avtorju. Izhajajoč iz načela avtorstva v 14. členu Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP)⁴, v našem pravu za avtorja vedno velja fizična oseba, ki je delo ustvarila. Pravne osebe ne morejo biti avtorji, lahko pa so imetniki avtorskih pravic, se pravi osebe, na katere so materialne in druge pravice avtorja prenesene. Glede razporeditve materialnih in drugih pravic med delodajalcem in osebo, ki je avtorsko delo ustvarila, ZASP v 101. in 102. členu postavlja temeljno in splošno pravilo, po katerem so materialne in druge pravice na avtorskem delu, ki ga delojemalec ustvari pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca, *ex lege* prenesene na delodajalca za dobo desetih let od dokončanja dela, delojemalec in delodajalec pa se lahko s pogodbo

dogovorita tudi drugače. Prenos je izključen, kar pomeni, da lahko delodajalec od uporabe tega dela izključi tako avtorja kot tudi vse druge osebe (drugi odstavek 74. člena ZASP). Delojemalec torej takega avtorskega dela ne more ponuditi drugim osebam ali ga uporabljati sam. Po preteku desetletnega roka pripadejo te pravice ponovno delojemalcu-avtorju, pri čemer lahko delodajalec zahteva njihov ponovni izključni prenos, vendar proti plačilu primernega nadomestila (drugi odstavek 101. člena ZASP). Ne glede na navedeno delojemalec obdrži izključno pravico, da uporablja takšno avtorsko delo v okviru svojih zbranih del (102. člen ZASP). Drugačna oz. specialna določba je predvidena za baze podatkov, kolektivna dela in računalniške programe, glede katerih se šteje, da so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno in neomejeno prenesene na delodajalca, če ni s pogodbo drugače določeno (102., 112. in 141.e člen ZASP). Izjema je predvidena tudi za izvedbe iz delovnega razmerja, glede katerih ZASP v 126. členu določa, da se razmerja med delodajalcem in delavcem iz teh izvedb urejajo s kolektivno ali drugo pogodbo.

2 Metodologija, raziskovalno vprašanje in teza

Namen tega prispevka je osvetliti vprašanja imetništva avtorskih pravic na avtorskih delih, ki jih ustvarijo na univerzi zaposleni visokošolski učitelji. Najprej so obravnavana vprašanja, ki so s pravnega vidika problematična v primeru avtorskih del v delovnem razmerju na splošno (in ne samo na univerzi). Jedro prispevka pa je posvečeno analizi problematike avtorskih del na univerzi zaposlenih visokošolskih učiteljev (predavatelj, višji predavatelj, docent, izredni profesor, redni profesor). V tem okvirju skušamo odgovoriti na raziskovalno vprašanje, na katerih avtorskih delih visokošolskih učiteljev so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja z ZASP prenesene na univerzo. Pri iskanju odgovora na omenjeno vprašanje se postavljajo številna s tem povezana podvprašanja, ključno pa je, kaj spada v delovno obveznost na univerzi zaposlenih visokošolskih učiteljev.

Glavna metoda raziskovanja, ki smo jo uporabili pri pisanju tega prispevka, je analiza sekundarnih dokumentov. Na postavljeno raziskovalno vprašanje odgovarjamo s pomočjo analize zakonodaje ter znanstvenih in strokovnih prispevkov, ki obravnavajo tematiko avtorskega dela v delovnem razmerju na splošno ter specifično za avtorska dela na univerzi. Z deskriptivno metodo predstavljamo temeljne pojme s področja avtorskih del v delovnem razmerju na splošno in na univerzi ter medsebojno primerjamo dela, opredelitive in spoznanja različnih avtorjev. Pri preučevanju literature in zakonodaje smo uporabili metodo analize, ki jo kombiniramo z metodo kompilacije in komparacije, v smislu primerjave in povzemanja stališč raznih avtorjev do obravnavanega problema. Ker se ta prispevek nanaša na slovensko pravno ureditev avtorstva v delovnem razmerju na univerzi, smo preučili predvsem stališča slovenskih avtorjev, pri čemer ugotavljamo, da so se z obravnavanim problemom ukvarjali le redki (Trampuž, Mežnar, Repas, Drobež, Zirnstein). Z metodo sinteze smo pridobljena spoznanja združili v novo celoto, svoje sklepe, stališča, predloge in ugotovitve podkrepimo z metodo argumentacije.

V zvezi z raziskovalnim vprašanjem postavljamo naslednjo temeljno tezo: materialne in druge pravice avtorska na avtorskih delih visokošolskih učiteljev so z ZASP prenesene

na univerzo le, kadar gre za predavanja in kadar gre za avtorska dela, ki so nastala v okviru posebej financiranih raziskav (projekti). Vsa druga avtorska dela visokošolskih učiteljev pa ne spadajo pod režim 101. in ostalih členov ZASP.

3 Interpretacija zakonskih določb - splošno

Členi 101, 102, 112, 126 in 141.e ZASP rešujejo kolizijo interesov, ki se pojavlja med delodajalci in delavci, med avtorskim in delovnim pravom, med načelom avtorstva in načelom, da rezultati delavčevega dela pripadajo delodajalcu. ZASP sicer varuje načelo avtorstva, zato avtorska pravica na teh delih ne nastane neposredno pri delodajalcu, temveč vselej pri avtorju (delojemalcu) kot fizični osebi. Ker pa je delojemalec za svoje delo že nagrajen s plačo in drugimi ugodnostmi, ki jih daje delovno razmerje (gre tudi za določeno stopnjo socialne varnosti), velja izključljiva domneva prenosa, ki zajame vse materialne pravice (členi 22 do 33 ZASP) in vse druge pravice avtorja (členi 34 do 39 ZASP)⁵. Pri tem se najprej postavlja vprašanje opredelitve, katera dela sploh sodijo pod režim po ZASP.

ZASP v prvem odstavku 101. členu določa: *»Kadar avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca (avtorsko delo iz delovnega razmerja), se šteje, da so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno prenesene na delodajalca za deset let od dokončanja dela, če ni s pogodbo drugače določeno.«*

Pri uporabi 101., 112., 126. in 141.e člena ZASP se postavlja vprašanje, ali ZASP z dikcijo *»ustvari/izdela delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca«*, opredeljuje a) delovno razmerje kot bistveni opredelilni znak režima pravic po naštetih členih ali b) ta dikcija pomeni določitev (zožitev) situacij, ko so v primerih obstoja delovnega razmerja izpolnjeni pogoji za uporabo 101., 102., 112. 126. in 141. e člena ZASP. Zagovorniki prvega (a) pristopa (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 231) zastopajo stališče, da je treba 101. in ostale člene ZASP široko razlagati: če avtorsko delo nastane v delovnem razmerju, se pravice na tem delu v celoti prenesejo na delodajalca; prenesejo se vse materialne pravice (22. do 33. člen ZASP) kot tudi druge pravice avtorja (34. do 39. člen ZASP). V nasprotju s pravkar povedanim menimo, da je pravilnejša ožja razlaga 101. in ostalih členov ZASP. Zastopamo stališče, da se sme omenjeni režim po ZASP uporabiti le za tista avtorska dela v delovnem razmerju, ki so ustvarjena kot izpolnjevanje obveznosti delojemalca oz. po navodilih delodajalca. Povedano drugače: ZASP v 4. pododdelku, členih 101. in ostalih ne opredeljuje delovnega razmerja kot *»izpolnjevanje delojemalčevih obveznosti ali delo po navodilih delodajalca«*, pač pa zožuje primere, ko se za avtorska dela v delovnem razmerju lahko uporabi režim po ZASP. Namreč, nobene potrebe ni, da bi ZASP opredeljeval delovno razmerje, saj je to v slovenski zakonodaji jasno urejeno v Zakonu o delovnih razmerjih⁶⁷(ZDR-1), urejeno pa je bilo tudi v prejšnjih različicah tega zakona, tudi v času sprejema ZASP. Zato menimo, da interpretacija, po kateri naj bi 101., 112. 126. in 141.e člen ZASP opredeljevali delovno razmerje in po kateri bi posledično pod režim ZASP spadala vsa avtorska dela v delovnem razmerju, ne more zdržati. Podobno se za ozko interpretacijo 101. člena ZASP zavzema tudi Drobež (2013), vendar s to razliko, da naj bi se na

delodajalca prenesle le tiste pravice avtorja, ki so potrebne za izpolnitev namena pogodbe o zaposlitvi (v kolikor se na delodajalca prenese več pravic, pa naj bi delojemalec imel pravico do primernega nadomestila).

Drugi sklop odprtih vprašanj zakonske ureditve avtorskih del v delovnem razmerju se nanaša na teritorialnost prenosa in na možnosti nadaljnjega prenosa takih del. Splošno pravilo za primere, ko teritorialni obseg prenosa ni določen, je zakonska domneva, da velja prenos le za območje Republike Slovenije (prvi odstavek 75. člena ZASP). To pravilo ima podlago v teoriji o pogodbenem namenu prenosa, ki sili pridobitelja pravic, da specificirano navede obseg pravic, ki se prenašajo (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 192). V primerih zakonske domneve prenosa po 101. členu ZASP pa se postavlja dilema, koliko je sploh mogoče uporabiti 75. člen ZASP, saj je njegov namen v ureditvi pogodbenih avtorskopравnih razpolaganj, kamor 101. člen ZASP ne sodi. Izhajajoč iz domneve o izključnem prenosu, katere smisel je v čistem pravnem položaju delodajalca in v možnostih komercialne eksploatacije tako prenesenega avtorskega dela, ter iz domneve o prenosu vseh materialnih pravic, katere smisel vidimo v kompleksnosti prenosa in prav tako v čistem pravnem položaju delodajalca, je bolj smiselna razlaga, da gre za teritorialno neomejen prenos (drugače Drobež, 2013). Tudi glede možnosti nadaljnjega prenosa avtorskih del, ustvarjenih v delovnem razmerju, je na podlagi enakih argumentov pravilnejša razlaga, da lahko delodajalec pravice, pridobljene na podlagi 101. člena ZASP, prenaša naprej na tretje osebe (tako tudi Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 232). Nasprotno utemeljuje Drobež (2013), ki pravi, da 101. člen ZASP kot *lex specialis* ne določa ničesar v zvezi z upravičenjem delodajalca za nadaljnji prenos materialne pravice, zato je treba uporabiti splošno pravilo iz 78. člena ZASP, po katerem imetnik, na katerega je bila prenesena materialna avtorska pravica ali druga pravica avtorja, ne more brez dovoljenja avtorja te pravice prenesti naprej na tretje osebe, če ni s pogodbo drugače določeno.

Opisane določbe ZASP so dispozitivne narave, saj je zmeraj dopustna tudi drugačna ureditev. Delojemalec in delodajalec lahko s pogodbo npr. popolnoma drugače uredita vprašanje imetništva materialnih avtorskih pravic, spreminjata desetletni rok, lahko se dogovorita, katere vsebine so prenesene na delodajalca in katere ne, delodajalec lahko delavcu poleg plače prizna posebno avtorsko nadomestilo ipd. Pogodbena izključitev ureditve po ZASP je možna z raznovrstnimi pogodbami: avtorskimi, podjemnimi, kolektivnimi, največkrat pa bo šlo za pogodbe o zaposlitvi. Vsebina izključitve je popolnoma stvar dogovora, seveda z izjemo moralnih pravic, ki vedno ostanejo avtorju.

Kot smo že večkrat zapisali zgoraj, se po preteku desetih let vse pravice na avtorskem delu iz delovnega razmerja vrnejo avtorju – delojemalcu (101. člen ZASP). V drugem odstavku 101. člena ZASP pa je predvidena prisilna licenca, po kateri lahko delodajalec zahteva vnovični prenos materialnih pravic od avtorja, vendar proti plačilu primernega nadomestila. Prvi problem ureditve po 101. členu ZASP vidimo v ugotovitvi tiste časovne točke, ko desetletni prenos pravic z avtorja na delodajalca preneha (ni jasno, kdaj točno začne ta desetletni rok teči – v katerem trenutku je delo dokončano - posledično tudi ni jasno, kdaj poteče). Delodajalec zato ne ve, kdaj mora zahtevati ponovni izključni prenos (proti plačilu primernega nadomestila). Drugi problem pa je v določitvi primernega

nadomestila, saj ZASP ne specificira, kakšno mora biti nadomestilo, da ga lahko štejemo kot »primerno« in kako se višina tega nadomestila izračuna. Menimo, da je v tem primeru treba uporabiti splošna pravila ZASP o avtorskem honorarju in nadomestilu. ZASP pravi, da se nadomestilo določi ob upoštevanju običajnih plačil za določeno vrsto del, glede na obseg in trajanje uporabe ter glede na druge okoliščine primera (prvi odstavek 81. člena ZASP). Poleg tega ZASP vsebuje tudi klavzulo spremenjenih okoliščin: če se z uporabo avtorskega dela doseže dobiček, ki je v očitnem nesorazmerju z nadomestilom, lahko avtor zahteva spremembo tako, da se mu določi pravičnejši delež pri dohodku (drugi odstavek 81. člena). ZASP je še dodatno zavaroval avtorja pred prihodnjimi neznanimi dogodki z določbo, da se avtor tej pravici ne more odpovedati (tretji odstavek 81. člena ZASP).

Omenjenih dilem glede trajanja *ex lege* prenosa in primernega nadomestila pri računalniških programih, bazah podatkov in kolektivnih delih ni. Pri teh delih ima delodajalec več pravic kot po 101. členu ZASP, saj pridobi neomejene materialne avtorske pravice (2. odstavek 102. člena, 112. in 141. člen ZASP). Za izvedbe iz delovnega razmerja pa ZASP ne določa niti, komu pripada imetništvo avtorskih pravic, pač pa v zvezi s tem napolnjuje na kolektivne ali druge pogodbe (126. člen ZASP).

4 Posebnosti imetništva avtorske pravice iz del, ustvarjenih na univerzi

V zvezi z avtorskimi deli visokošolskih učiteljev obstaja poseben problem, ker ni povsem jasno, za katera dela se lahko uporabi režim po členih 101, 102, 112, 126 in 141e ZASP. Kot smo že zapisali zgoraj, menimo, da se režim po naštetih členih ZASP lahko uporabi ozko, torej le za tista avtorska dela, ki so jih ustvarili zaposleni visokošolski učitelji na podlagi navodil delodajalca ali so jih ustvarili v okviru (zaradi) izpolnjevanja svojih delovnih obveznosti. Pri tem je evidentno, da je kriterij »po navodilih delodajalca« za znanstvene članke, znanstvene monografije, študijska gradiva in podobno bolj slabo uporabljiv (računalniški programi in baze podatkov so pri tem izjema). Zaradi same narave znanstveno-raziskovalnega dela je za tovrstne stvaritve skoraj nemogoče dati navodila. Za znanstvena dela je namreč ključno avtorjevo poznavanje stroke ter iz tega izvirajoče oblikovanje misli, vodenje razprave, izbor in razporeditev obravnavanega gradiva, kar ne more biti predmet navodil. Takšna navodila – četudi bi bila dana denimo vsaj v obliki izhodiščnih idej za avtorsko stvaritev, bi zagotovo trčila ob načelo akademske svobode. Poleg tega gre pri tovrstnih delih pogosto tudi za izpovedi osebnih stališč, ki nastanejo na podlagi znanstvenikovega poglobljenega znanja na obravnavanem področju in so vestno pretehtane – tudi tukaj prostora za navodila ni. Skratka, menimo, da v praksi kvalifikatorni element »po navodilih delodajalca« za univerzo večinoma ni uporabljiv. Nekoliko drugačna je situacija v zvezi s kriterijem »pri izpolnjevanju svojih obveznosti«. Ugotavljamo, da se je do sedaj teorija (prim. Trampuž, Oman, Zupančič, 1997) jasnemu odgovoru na vprašanje, ali pisanje monografij, znanstvenih člankov in podobnih avtorskih del sodi v delovno obveznost visokošolskih učiteljev, izognila. V zvezi s tem Trampuž, Oman in Zupančič, 1997: 233) navajajo le, da je treba za avtorska dela na univerzi (kar pa se lahko nanaša tudi na ostale samostojne javne visokošolske zavode, op. E. Z.) vsakokratno uporabnost ZASP presojati od primera do primera glede

na vse okoliščine.⁸ Gre torej za vprašanje, kaj spada v delovno obveznost visokošolskih učiteljev. Omenjeno vrzel skušamo v tem prispevku zapolniti.

Odgovor na vprašanje, kaj predstavlja (delovno) obveznost visokošolskih učiteljev, ki so zaposleni na univerzi, je odvisen od vsebine različnih pravnih aktov: pogodbe o zaposlitvi, kolektivne pogodbe, statuta univerze, akta o sistemizaciji delovnih mest na univerzi in pravil glede posredne in neposredne pedagoške in raziskovalne obveznosti. Glede na to, da ZViS v 63. členu pod naslovom »delovna in pedagoška obveznost« določa število ur neposredne pedagoške obveznosti (enako tudi izvedbeni predpisi na univerzah), kar je urejeno tudi v podzakonskih aktih, splošnih aktih univerz ter pogodbah o zaposlitvi, je evidentno, da predavanja, vaje, seminarji in druge oblike neposrednega pedagoškega dela spadajo med delovne obveznosti visokošolskih učiteljev. Posledično velja, da ima univerza na predavanjih učiteljev materialne avtorske pravice v smislu člena 101 ZASP.⁹ Glede ostalih avtorskih del pa je pravna situacija nekoliko bolj kompleksna. Namreč, drugih natančnih določb o delovni obveznosti učiteljev ZVIS nima. Nič bolj natančni niso niti izvedbeni predpisi ter interni akti univerz. Slednji (interni akti univerz)¹⁰ so glede delovne obveznosti visokošolskih učiteljev zelo splošni, saj kot delovno obveznost poleg poučevanja (predavanja, vaje, seminarji, konzultacije ipd) določajo še druge zadolžitve, kot npr. raziskovanje, mentoriranje študentov, članstvo v raznih komisijah, pripravo študijskih gradiv, sodelovanje pri posodabljanju učnih načrtov ter programov in podobno. Kako to vpliva na alokacijo materialnih avtorskih pravic na delih visokošolskih učiteljev?

Pri nekaterih zgoraj naštetih obveznostih visokošolskih učiteljev sploh ne gre za avtorska dela. Tako se npr. v zvezi z mentoriranjem študentov pri zaključnih delih vprašanje imetništva avtorske pravice visokošolskih učiteljev sploh ne bi smelo postavljati. Visokošolski učitelj kot mentor ne more biti soavtor diplomske, magistrske ali doktorske naloge, saj univerzitetni splošni akti izrecno zahtevajo, da je zaključno delo rezultat samostojnega dela kandidata. Tudi članstvo v komisijah ni avtorsko delo, saj ni izpolnjena nobena od petih predpostavk iz prvega odstavka 5. člena ZASP (praviloma manjkajo pogoji individualnosti, stvaritve, izraženosti).¹¹ Iz istih razlogov tudi udeležba na sestankih ni avtorsko delo, enako velja za opravljanje vodstvenih funkcij ali za samo vodenje raziskovalnega projekta.

Po drugi strani pa praviloma¹² izpolnjujejo predpostavke za avtorsko delo predavanja, seminarji, individualna umetniška dela, recenzije, strokovna mnenja, učbeniki, raziskovalne naloge in elaborati, članki, študije, izvedenska mnenja, prevodi, osnutki pravnih besedil in osnutki študijskih programov, pod določenimi pogoji pa tudi vaje in izpiti. Pri navedenih avtorskih delih ne trdimo, da gre za delovno obveznost učiteljev, pač pa le ugotavljamo, kateri rezultati znanstvenega, strokovnega ali umetniškega dela visokošolskih učiteljev lahko štejejo kot avtorska dela (in bi torej zanje lahko veljal režim po 101. in ostalih členih ZASP).

Pri vprašanju imetništva pravic iz avtorskih del, ki izhajajo iz raziskovalnega, strokovnega ali umetniškega dela visokošolskih učiteljev, zaposlenih na univerzi, je odgovor na vprašanje o alokaciji materialnih avtorskih pravic kompleksen in ni enoznačen. Kadar gre za osnovno raziskovanje, bi po eni strani lahko trdili, da je to

raziskovanje delovna obveznost visokošolskih učiteljev, saj predstavlja osnovo, iz katere učitelji črpajo vsebine, ki jih nato prenašajo v izobraževalni proces. Po drugi strani pa osnovno raziskovanje ni v nobenem pravnem aktu izrecno določeno kot delovna obveznost. Vsebina, dinamika, časovna razporeditev, poglobljenost, razpon ipd. omenjenega temeljnega raziskovalnega dela so praviloma povsem odvisni od vsakega visokošolskega učitelja. Nobenih standardov ni, koliko tega dela mora vsak učitelj/raziskovalec oddelati, prav tako delodajalec ne izvaja nobenega nadzora v zvezi s tem. Delodajalec tudi ne more vplivati na vsebino tega raziskovanja, niti na njegovo intenzivnost, smer, časovni potek ipd. Podrejenost v delovnopravnem razmerju namreč ne pomeni nujno tudi podrejenosti v raziskovalnem in ustvarjalnem procesu (Zirnstein 2016: 33–34). Takšno raziskovanje se tudi ne opravlja vedno v okviru delovnega časa ali s sredstvi in v prostorih delodajalca. Iz vsega navedenega logično sledi, da morebitna avtorska dela, ki nastanejo kot posledica temeljnega raziskovanja, ne morejo spadati pod režim 101. in ostalih člen ZASP, saj ne gre za avtorska dela, ki bi nastala v smislu »izpolnjevanja delovnih obveznosti«. Stališče, da monografije, članki in podobna »temeljna dela« visokošolskih učiteljev ne sodijo med avtorska dela v delovnem razmerju, je zastopano tudi v tuji literaturi (prim. Rahmatian 2015: 5–6; Spedicato 2011: 15).

Drugačno je stanje v primerih, ko gre za posebej financirane raziskave, npr. v okviru raznih projektov. Menimo, da bi imetništvo avtorskih pravic na delih, ki iz tovrstnega raziskovanja nastanejo, univerza v praksi lahko zahtevala zase (v kolikor niso materialne pravice že vnaprej urejene v pogodbi o sofinanciranju raziskovalnega dela tako, da se prenesejo na financerja).

Mejni so primeri učnih (študijskih) materialov,¹³ ki jih ustvarijo visokošolski učitelji in ki so namenjeni prvenstveno študentom – gre za prosojnice, prezentacije, izročke predavanj, razne ilustrativne izmišljene primere, gradiva za študij na daljavo, izpite in podobno. Po eni strani so tudi ta gradiva lahko rezultat znanstveno raziskovalnega dela v smislu, kot ga opisujemo zgoraj (temeljno raziskovanje – ne spada pod 101 člen ZASP), saj je dolžnost visokošolskih učiteljev razvoj in ustvarjanje novega znanja ter posredovanje le-tega študentom. Po drugi strani pa interni akti univerz določajo, da je priprava tovrstnih gradiv delovna obveznost visokošolskih učiteljev. Menimo, da je odgovor na vprašanje o alokaciji imetništva materialnih avtorskih pravic na teh delih odvisen od konkretnih okoliščin nastanka takšnega dela. Tukaj imamo v mislih predvsem to, ali so ta avtorska dela nekaj, kar se od visokošolskega učitelja redno pričakuje (gre za »standardno« delovno obveznost), ali gre za dela, ki nastanejo predvsem na njegovo (samo)inicijativo. Pomembno je tudi, ali je to delo nastalo v delovnem ali prostem času/v delovnih prostorih in na opremi delodajalca/doma in z lastnimi sredstvi. Od zelo konkretnih okoliščin je torej odvisno, ali gre pri teh avtorskih delih za takšna, ki jih učitelji ustvarjajo v smislu izpolnjevanja svojih obveznosti ali ne.

Posebej zanimivo je vprašanje, ali na določanje delovne obveznosti vplivajo merila za izvolitev v naziv (habilitacijska merila). Izvajalci izobraževalnega, umetniškega in razvojnega programa na univerzah so namreč lahko samo tisti visokošolski učitelji in raziskovalci, ki izpolnjujejo pogoje za izvolitev v ustrezni pedagoški ali raziskovalni

naziv, kot jih določajo ZViS in merila za izvolitev v nazive, ki jih sprejemajo pristojni organi univerz. Poleg tega imajo ti delavci v pogodbah o zaposlitvi praviloma določeno, da delovno razmerje preneha v primeru, ko delojemalec ne izpolnjuje pogojev za izvolitev v ustrezen naziv. Ali to pomeni, da sodi v delovno obveznost določeno število člankov ter drugih znanstvenih, strokovnih in umetniških del – toliko, da so pogoji za izvolitev v naziv minimalno izpolnjeni? So za ta dela materialne avtorske pravice prenesene na univerzo, ker so nastala kot »izpolnjevanje delovnih obveznosti«? Čeprav se je teorija (prim. Trampuž, Oman, Zupančič, 1997) jasnemu odgovoru na to vprašanje izognila, menimo, da ZASP-a vendarle ne gre razlagati tako daleč. Resda visokošolski učitelji praviloma napredujejo po lestvici pedagoških nazivov, vendar je možna tudi situacija, ko se dajo izvoliti v nižji naziv, ker niso dovolj (ali dovolj kvalitetno) objavljali. Prav tako napredovanje ni njihova dolžnost, pač pa možnost. Izvolitev v višji naziv tudi ni zgolj predmet izpolnjevanja formalnih pogojev, pač pa gre za volilno odločitev. Izhajajoč iz vsega tega menimo, da merila za izvolitev v naziv niso relevantna za ugotavljanje delovne obveznosti visokošolskih učiteljev v povezavi s 101. in ostalimi členi ZASP, ki se nanašajo na avtorska dela v delovnem razmerju.

Uporaba režima po 101. in ostalih členih ZASP za avtorska dela, ki jih ustvarijo na univerzi zaposleni drugi delojemalci (administrativno-tehnično osebje), ni tako problematična. Za te delavce je namreč veliko bolj jasno, kaj spada v njihovo delovno obveznost in kdaj ustvarjajo po navodilih delodajalca. Poleg tega je njihov delokrog običajno takšen, da praviloma ne vključuje nastanka avtorskih del, kot to velja za visokošolske učitelje in raziskovalce.

Za študente, ki niso v delovnem razmerju na univerzi, omenjeni režim po ZASP sploh ne velja. Če med študijem ustvarijo avtorsko delo, jim pripadajo iz tega naslova vse avtorske pravice, seveda, v kolikor teh pravic s posebno pogodbo niso prenesli na univerzo. Tudi za dela, kot so diplomske, magistrske in doktorske naloge študentov, velja, da materialne in moralne pravice iz teh del pripadajo izključno študentom kot njihovim avtorjem. Kot smo že zgoraj povedali, gre pri teh delih že *per definitionem* za avtorska dela, ki morajo izpolnjevati vse zakonsko določene predpostavke za avtorsko delo, zato se vprašanje soavtorstva (med študentom in njegovim mentorjem) sploh ne bi smelo pojaviti.

5 Stanje v praksi

Do sedaj slovenske univerze še niso skušale natančno določiti, katera dela se štejejo kot dela, ki se ustvarijo kot izpolnjevanje delovnih obveznosti in tako sodijo v režim 101. in ostalih relevantnih členov ZASP, ki urejajo problematiko imetništva avtorske pravice na delih, ustvarjenih v delovnem razmerju. Prav tako univerze ne izvajajo nadzora nad objavljenimi deli in nimajo mehanizma za upravljanje avtorskih pravic univerze iz teh del. Univerza, avtorji in založniki sodelujejo, kot da je avtor originalni imetnik avtorskih pravic in kot da zakonska domneva prenosa avtorskih pravic ne velja. Z vidika zagotavljanja akademske svobode je to povsem razumljivo (bilo bi pravzaprav nevzdržno, če bi založniške pogodbe za znanstvene članke podpisoval rektor, saj bi to pomenilo grob poseg v odločitev učitelja, kje in kako bo objavil svoje delo).

6 Sklep

Pri iskanju odgovora na vprašanje, na katerih avtorskih delih visokošolskih učiteljev so materialne avtorske pravice z ZASP prenesene na univerzo, je ključno, kaj sodi v njihovo delovno obveznost.

Na podlagi opravljene analize ugotavljamo, da je obstoječa ureditev v ZASP neustrezna tako na splošno kot tudi specifično, za avtorska dela na univerzi. Na splošni ravni bi bilo treba odpraviti vsaj nejasnosti glede (ne)omejenosti prenosa, teritorialnosti prenosa, trenutka prenosa avtorskega dela in določanja primerne nadomestila, kadar po preteku desetih let od nastanka avtorskega dela v delovnem razmerju le-tega delodajalec ponovno zahteva zase. Kar se tiče avtorskih del na univerzi, pa menimo, da bi univerza materialne avtorske pravice nesporno lahko zahtevala le na predavanjih, ki že po zakonu spadajo v delovno obveznost visokošolskih učiteljev, ob izpolnjevanju določenih pogojev pa morda tudi za študijske materiale (prosojnice, prezentacije, izročke, gradiva za študij na daljavo, izpite ipd). Za gradiva, ki nastanejo v okviru posebej financiranih raziskav, običajno financirer že pred pričetkom financiranja s pogodbo uredi tudi vprašanja glede imetništva avtorskih del iz takega projekta. Za vsa druga avtorska dela, kot so razne monografije, znanstveni članki, strokovni sestavki in podobno, pa menimo, da ne gre za dela, ki spadajo v delovno obveznost visokošolskih učiteljev in zatorej materialne avtorske pravice na teh delih niso *ex lege* prenesene na univerzo kot delodajalca.

Skozi analizo zakonodaje in relevantne znanstvene literature se je teza, zastavljena v uvodu prispevka, potrdila. Materialne in druge pravice avtorska na avtorskih delih visokošolskih učiteljev (z izjemo računalniških programov in baz podatkov) so z ZASP prenesene na univerzo le, kadar gre za predavanja in kadar gre za avtorska dela, ki so nastala v okviru posebej financiranih raziskav (projekti). Vsa druga avtorska dela visokošolskih učiteljev pa ne spadajo pod režim 101. in ostalih členov ZASP.

Pravna ureditev avtorstva na univerzah bi morala biti takšna, da bi spodbujala tovrstno ustvarjanje ter obenem avtorjem puščala proste roke glede objave teh avtorskih del. Morebitne spremembe obstoječe ureditve imetništva avtorskih del visokošolskih učiteljev zaposlenih na univerzah bi torej morale biti takšne, da bi iskale kompromis med zagotavljanjem večje pravne varnosti v smislu bolj jasne in natančne ureditve na eni strani ter akademsko svobodo in ustreznimi spodbudami za ustvarjanje na drugi strani.

Opombe

¹ Več o pravnih vidikih digitalizacije avtorskih del tem glej v Waelde et al., 2014: 233–259. O neprilagojenosti slovenske avtorskopravne zakonodaje glede digitalizacije avtorskoprnih vsebin pa glej v Bogataj Jančič, 2009 in v Kuzma, 2016.

² Več o tem glej v Drahos, 1996.

³ Več o tem, katera dela na univerzi dosegajo kvalifikacijo znanstvenega dela, glej v Trampuž, 2000.

⁴ Uradni list RS, št. 21/1995, 9/2001, 30/2001, 43/2004, 94/2004, 17/2006, 44/2006, 114/2006, 139/2006, 16/2007, 68/08, 110/2013, 56/2015 in 63/2016.

⁵ Ker je 1. odstavek 101. člena ZASP *lex specialis*, siceršnja neprenosljivost teh pravic (npr. pravice do nadomestila, sledne pravice) ni ovira (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 231).

⁶ Uradni list RS, št. 21/2013, 78/2013, 47/2015, 33/2016 in 52/2016.

⁷ ZDR-1 v prvem odstavku 4. člena definira delovno razmerje kot »razmerje med delavcem in delodajalcem, v katerem se delavec prostovoljno vključi v organiziran delovni proces delodajalca in v njem za plačilo, osebno in nepretrgano opravlja delo po navodilih in pod nadzorom delodajalca.« Najprimernejši dokaz o obstoju delovnega razmerja je pogodba o zaposlitvi, ki se sklene v pisni obliki (prvi odstavek 15. člena ZDR). Če ob zaposlitvi delavca ni bila sklenjena pogodba v pisni obliki, pa mora delavec dokazati obstoj elementov delovnega razmerja.

⁸ Pri tem velja izpostaviti, da je ta razmerja zmeraj mogoče specifično urediti s pogodbami o zaposlitvi ali drugimi pogodbami.

⁹ O tem, kdaj navedena dela izpolnjujejo predpostavke za avtorsko delo, glej Trampuž, 2000.

¹⁰ Gre za akte o oblikah neposredne in posredne pedagoške obveznosti ter za akte o sistemizaciji delovnih mest na univerzi.

¹¹ Več o tem glej v Trampuž, 2000.

¹² Ibid.

¹³ Namesto izraza »študijska gradiva« namenoma uporabljamo izraz »študijski materiali«, da jih ločimo od člankov, učbenikov in monografij, ki nastanejo predvsem kot rezultat znanstveno-raziskovalnega dela in niso prvenstveno namenjena študijskemu procesu, se pa v njem uporabljajo.

Literatura

- Bogataj Jančič, M. (2009) Avtorskopravne ovire digitalizacije javnih knjižnic (Google v Europeana), Podjetje in delo 35 (6/7), str. 1235–1248.
- Drahos, P. (1996) A Philosophy of Intellectual Property (Aldershot: Dartmouth Publishing company).
- Drobež, E. (2013) Prenos avtorskih pravic s strani delodajalca na tretje osebe, Pravna praksa 32 (46), str. 14.
- Kuzma, D. (2016) Primernost vsebinskih omejitev avtorske pravice v digitalni dobi, Pravna praksa 35 (36/37), str. 6–8.
- Mežnar, Š. (2004) Avtorska dela, ustvarjena v »odvisnih« razmerjih, v luči nove davčne zakonodaje, Delavci in delodajalci 5 (1), str. 19–35.
- Monotti, A. in S. Ricketson (2003) Universities and intellectual property: ownership and exploitation (Oxford, New York: Oxford University Press).
- Rahmatian, A. (2015) University Academics as Employees and Creators of Copyright Works: University Academics as Owners of Copyright? European Intellectual Property Review 37 (6), str. 355–358.
- Repas, M. (2007) Intelektualne stvaritve iz delovnega razmerja, v: Korpič Horvat et al., Obračun plač : strokovni praktični priročnik za obračun plač s primeri, vzorčnimi rešitvami in novostmi na področju zaposlovanja (Ljubljana: Dashofer).

- Spedicato, G. (2011) *Il diritto d'autore in ambito universitario* (Bologna: Alma Mater Studiorum – Università di Bologna).
- Trampuž, M. (2000) *Intelektualna lastnina: avtorska dela, ki nastanejo na univerzi, Podjetje in delo* 26 (6/7), str. 1283–1292.
- Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A. (1997) *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem* (Ljubljana: Gospodarski vestnik).
- Waelde, C., Laurie, G., Brown, A., Kheria, S., Cornwell, J. (2014) *Contemporary Intellectual Property - Law and Policy* (Oxford: Oxford University Press).
- Zirnstein, E. (2016) *Izumi, avtorska dela in drugi rezultati ustvarjalnosti in inovativnosti v delovnem razmerju* (Koper: Založba Univerze na Primorskem).

Fotokopiranje avtorskih del na univerzah, nadomestila in kolektivno upravljanje

MARTINA REPAS

Povzetek Članek obravnava problematiko reprografskega reproduciranja v slovenskem ZASP na univerzah (zaposlenih in študentov) in s tem povezana vprašanja glede plačevanja nadomestil avtorjem ter kolektivnega upravljanja avtorskih pravic. Pravila v ZASP glede reprografskega reproduciranja ter reproduciranja nasploh za zasebno in drugo lastno uporabo sodijo med vsebinske omejitve avtorske pravice. Pogoji za to so precej nejasni in v praksi odpirajo številna vprašanja o tem, kaj se sme reproducirati. Ta nejasnost pravil preseneča, če upoštevamo, da so tovrstna ravnanja v praksi zelo pogosta. Avtorica ugotavlja, da bi bila potrebna prenovitev obstoječih pravil, pa tudi njihova prilagoditev novim načinom oz. tehnikam reproduciranja ter uporabi avtorskih del v izobraževanju, kjer reprografsko reproduciranje izgublja na pomenu. Članek se dotika tudi nove ureditve kolektivnega upravljanja avtorskih pravic v povezavi z reproduciranjem v okviru vsebinske omejitve avtorske pravice v smislu določanja nadomestila ter izpostavlja problematiko kolektivnega upravljanja glede reprografskega reproduciranja avtorskih del v izobraževanju.

Ključne besede: • reproduciranje • avtorska pravica • avtorsko delo • visokošolski učitelj • študent • kolektivna organizacija •

NASLOV AVTORICE: dr. Martina Repas, redna profesorica, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Mladinska ulica 9, SI-2000 Maribor, Slovenija, e-pošta: martina.repas@um.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.2>

ISBN 978-961-286-115-5

©Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

Dostopno na: <https://press.um.si>

Reproduction of Copyrighted Works at Universities, Compensation and Collective Management

MARTINA REPAS

Abstract Article deals with reprographic reproduction in the Slovenian Copyright and Related Rights Act at universities (teachers and students) and questions regarding compensation to the authors and collective managing of copyright. Rules regarding reprographic reproduction and reproduction on general for private and other own use is covered by copyright restrictions (exemptions). The conditions for the applicability of such restrictions are ambiguous and leave a lot of opened questions in practice, which is surprising considering its broad application. Therefore, authoress stresses that the new regulation is needed which would accord to the new reproduction techniques and the use of copyrighted works in education as well as in areas where reprographic reproduction rapidly loses its meaning. Article also deals with the new collective managing regulation regarding the limitations of reproduction rights related to compensation and reprographic reproduction of copyrighted works in education.

Keywords: • reproduction • copyright • copyrighted work • university teacher • student • collective organisation •

CORRESPONDENCE ADDRESS: dr. Martina Repas, Full Professor, University of Maribor, Faculty of Law, Mladinska ulica 9, SI-2000 Maribor, Slovenia, e-mail: martina.repas@um.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.2>

ISBN 978-961-286-115-5

©University of Maribor Press

Available at: <http://press.um.si>

1 Uvod

Pravica reproduciranja je ena temeljnih pravic avtorja, ki pa je pomembno omejena. Omejitev je več, ena od njih se nanaša reproduciranje, ki se izvrši za privatno in drugo lastno uporabo. V zvezi s tem gre za t. i. vsebinsko omejitev avtorske pravice, ki jo Zakon o avtorski in sorodnih pravicah¹ (ZASP) določa v 50. členu, v katerem postavlja tudi pogoje, ki morajo biti za njeno uporabo izpolnjeni. V primeru te omejitve govorimo o reproduciranju znotraj 50. člena ZASP oz. o zakonitem reproduciranju,² za katerega je značilno, da uporabnik ne potrebuje dovoljenja imetnika avtorske pravice oz. druge osebe, ki upravlja s pravicami imetnika. Taka uzakonitev vsebinske omejitve avtorske pravice reproduciranja je smiselna, saj je glede na množičnost reproduciranja v privatne in lastne namene praktično nemogoče podeliti dovoljenje večjemu številu posameznikom oz. nadzorovati uporabo avtorskega dela. Je pa ta zakonita uporaba pogojena s poštenim (pravičnim) nadomestilom imetniku avtorske pravice za izgubo dobička oz. škode, ki se mu povzroča zaradi reproduciranja njegovega avtorskega dela.³ Za upravljanje s tovrstnimi nadomestili za reproduciranje, ki se izvrši v okviru vsebinske omejitve avtorske pravice, so pooblaščen kolektivne organizacije. V zvezi s tem gre celo za t. i. obvezno kolektivno upravljanje avtorskih pravic, kar izključuje možnost, da bi imetnik s temi pravicami upravljal sam.

Ta članek ne zajema vseh oblik reproduciranja, ampak zgolj klasično fotokopiranje, torej reproduciranje na papir s pomočjo fotokopirnega stroja ali druge podobne naprave z istim učinkom (denimo faks naprava) – t. i. reprografsko fotokopiranje. Fotokopiranje so danes sicer res v veliki meri nadomestile modernejše tehnike reproduciranja oz. elektronsko reproduciranje. Ne glede na to pa je klasična oblika fotokopiranja (reproduciranje na papir) še vedno aktualna. V zvezi s tem članek analizira pogoje za zakonito reproduciranje v okviru 50. člena ZASP, s poudarkom na uporabi fotokopiranja na univerzah, torej fotokopiranje, ki ga izvedejo visokošolski učitelji in študenti. Analiza se osredotoča tudi na fotokopiranje preko obsega zakonitega reproduciranja, torej izven obsega 50. člena ZASP, za katerega prav tako velja obvezno kolektivno upravljanje. Članek se dotika tudi s tem povezanim vprašanjem plačevanja nadomestil, kjer je prišlo do pomembnih sprememb v slovenskem pravnem prostoru z uveljavitvijo Zakona o kolektivnem upravljanju avtorske in sorodnih pravic⁴ (ZKUASP). Zadnje poglavje je namenjeno Skupnemu sporazumu o reproduciranju avtorskih del prek obsega 50. člena ZASP v vrtcih in šolah v Republiki Sloveniji⁵ z analizo vprašanja smiselnosti sklenitve sporazuma s podobno vsebino tudi z univerzami.

2 Pregled literature

V slovenskem pravnem prostoru obstaja temeljno delo – Komentar ZASP avtorjev Trampuža, Omana in Zupančiča, ki se ukvarja tudi z vprašanjem vsebinskih omejitev avtorskih pravic, natančneje z reproduciranjem (Trampuž et al. 1997), pri čemer je treba izpostaviti dvoje. Prvič, gre za delo iz časa pred spremembo ZASP v zvezi z reproduciranjem, in drugič, ukvarja se z vprašanjem reproduciranja na splošno in ne posebej tudi na univerzah. V svetovnem merilu vsekakor obstajajo dela, ki proučujejo

zadevni raziskovalni problem (denimo Dreier in Schulze, 2008; Walter in von Levinski, 2010; Waelde et al., 2011; in seveda mnogi drugi), vendar se omejujejo na posamezne nacionalne (domače) ureditve in na ureditev v EU.

3 Metode raziskovanja

Raziskovalni problem ureditve reproduciranja avtorskih del na univerzah v Republiki Sloveniji temelji na metodah, kot so uveljavljene v pravni znanosti. Z deskriptivno metodo je predstavljena obstoječa pravna ureditev, metoda kompilacije pa povzema stališča in rezultate drugih avtorjev, tako domačih kot tujih. Obe metodi sta nadgrajeni z lastnimi stališči in razlago obstoječe zakonodaje, ki zadevne raziskovalne probleme nejasno in nezadostno naslavlja. Raziskovalni problem pa seveda temelji tudi na analizi in sintezi posameznih pravnih pravil, vsebovanih v pravnih aktih, ki zadevno tematiko urejajo. Z uporabo primerjalne metode so podane rešitve v tujih pravnih ureditvah (nemški in avstrijski) in primerjava s slovensko, prav tako je primerjalna metoda uporabljena pri pregledu in primerjavi mednarodnih pravnih aktov ter zakonodaje EU.

4 Pravica reproduciranja

Avtorska pravica je enovita pravica na avtorskem delu (teorija monizma avtorske pravice), ki vsebuje številna upravičenja, in sicer moralna, materialna in druga upravičenja. Nomotehnično se ta upravičenja v ZASP obravnavajo kot »pravice«, se pravi moralne, materialne in druge pravice, čeprav izvirajo iz enovite pravice.⁶ Za namene tega članka, ki obravnava vprašanje dopustnega fotokopiranja, je pomembna predvsem pravica reproduciranja, ki se uvršča med materialna upravičenja in je torej ena izmed materialnih avtorskih pravic.

Opredeljena je v določbi prvega odstavka 23. člena ZASP kot izključna pravica, da se delo fiksira na materialnem nosilcu ali drugem primerku, in sicer neposredno ali posredno, začasno ali trajno, delno ali v celoti ter s kakršnimkoli sredstvom ali v katerikoli obliki. Določba drugega odstavka 23. člena ZAPS je pojasnjevalne narave in našteva različne možne postopke reproduciranja. To so zlasti grafično razmnoževanje, tridimenzionalno razmnoževanje, zgraditev oz. izvedba arhitekturnega objekta, fotografiranje, tonsko ali vizualno snemanje ter shranitev v elektronski obliki. Ker način in oblika reproduciranja nista pomembni, je lahko reproduciranje ročno, strojno, magnetno, reprografsko, fotografsko, filmsko, digitalno itd. (Oman v Trampuž et al., 1997: 93).

5 Omejitve pravice reproduciranja

5.1 Splošno

Avtorska pravica je izključna pravica in pripada imetniku avtorske pravice, ki je za – razliko od avtorja⁷ – lahko fizična ali pravna oseba. To pomeni, da lahko imetnik avtorske pravice v času trajanja pravice prepove vsakomur, ki nima njegovega dovoljenja, posegati

v njegovo pravico. Med drugim lahko torej prepove tudi reproduciranje zadevnega avtorskega dela. Vendarle pa avtorsko pravo pozna t. i. vsebinske omejitve avtorske pravice, v skladu s katerimi lahko tretja oseba izkorišča avtorsko delo celo brez dovoljenja imetnika avtorske pravice. ZASP take omejitve taksativno našteva v 47. do 57. členu, med katere sodi tudi reproduciranje avtorskopravno zaščitene del v določenem obsegu in za določene namene.

Po ZASP so vsebinske omejitve avtorske pravice dveh vrst. Prva je zakonita licenca, v okviru katere se za uporabo avtorskega dela ne zahteva prenos ustrezne materialne pravice, je pa potrebno plačilo nadomestila in navedba vira in avtorstva ob uporabi avtorskega dela. Pod zakonito licenco sodita pouk in periodika, vendar le omejeno (gl. 47. člena ZASP). Druga omejitev pa je prosta uporaba, v obseg katere med drugim sodi privatno in drugo lastno reproduciranje (50. člen ZASP), ki ga v nadaljevanju podrobneje analiziramo, reproduciranje v korist invalidnih oseb (48.a člen ZASP⁸), začasno reproduciranje (49.a člen ZASP⁹) in prosto reproduciranje osirotelega dela (50.a člen ZASP¹⁰). Podlago za dovoljeno izjemo reproduciranje v privatne namene določa že Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del¹¹ (Bernska konvencija) v členu 9(2), po katerem je državam članicam dopustno, da v zakonih dovolijo reproduciranje del v posebnih primerih pod pogojem, da tako reproduciranje ni v škodo redni uporabi del in ne prizadene neupravičene škode zakonitim interesom avtorja. Gre za t. i. tristopenjski test (posebni primeri, redna oz. normalna uporaba del in prepoved nesorazmerne škode zakonitim interesom avtorja).¹² Tudi Direktiva 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi¹³ (Direktiva 2001/29) določa, da države članice EU lahko predvidijo izjeme oz. omejitve pravice reproduciranja, pri čemer se le-te lahko uporabijo le v primerih, ki niso v nasprotju z normalnim izkoriščanjem dela ali drugega predmeta in ne vplivajo pretirano na legitimne interese imetnika pravic (člen 5(5) Direktive 2001/29). Ugotovimo lahko, da gre za povzemanje tristopenjskega testa iz Bernske konvencije. Sicer pa Direktiva 2001/29 določa le eno obvezno omejitev, ki jo morajo države članice EU prenesti v nacionalno zakonodajo (člen 5(1)), ostale pa so zgolj opcijske. Iz tega razloga je seveda težko govoriti o pravi harmonizaciji tega področja v EU. Izpostaviti je treba tudi uvodno točko 32 Direktive 2001/29, po kateri so omejitve oz. izjeme reproduciranja v tem pravnem aktu izčrpno navedene, kar pomeni, da države članice EU ne morejo določiti drugih omejitev oz. izjem. Obstaja zgolj ena možnost za tiste omejitve oz. izjeme v manj pomembnih primerih, ki so obstajale v nacionalni zakonodaji že prej, pri čemer lahko veljajo le za analogne uporabe (člen 5(3)(o) Direktive 2001/29) (Bechtold, 2006: 369 in 381).

5.2 Splošno pravilo

V zvezi z uporabo konkretnih primerov vsebinskih omejitev avtorske pravice v ZASP je izjemno pomembno splošno pravilo v 46. členu ZASP, ki služi za pravilno razlago posamičnih primerov dopustnega reproduciranja. V teoriji se poudarja, da obravnavano splošno pravilo pomeni generalno klavzulo in tako za prosto uporabo avtorskega dela ne zadošča le, da je podana izjema oz. posamezna vsebinska omejitev avtorske pravice, ker

je potrebno vedno presojati njeno dopustnost po splošnem pravilu (Trampuž v Trampuž et al. 1997: 142). V skladu s splošnim pravilom so posamezne vsebinske omejitve, navedene v ZASP, dopustne, če je obseg take uporabe avtorskih del omejen glede na namen, ki ga je treba doseči, da je v skladu z dobrimi običaji, da ne nasprotuje običajni uporabi dela in da ni v nerazumni meri v nasprotju z zakonitimi interesi avtorja. Slovenski zakonodajalec je tristopenjskemu testu iz Bernske konvencije dodal dve merili, in sicer omejitev glede na namen, ki ga je treba doseči, in ravnanje v skladu z dobrimi običaji. Ti dodatni merili sta povzeti iz člena 10 Bernske konvencije, ki ju ta določa za razlago dopustnega citata v okviru vsebinske omejitve avtorske pravice.

Glede na to, da vsebinske omejitve pomenijo izjemo od izključne pravice imetnika avtorske pravice, se morajo razlagati ozko. Pri tem gre za tehtanje dveh interesov: interesov imetnika avtorske pravice in interesov javnosti oz. družbe po uporabi avtorski del, kjer je v veliko pomoč ravno splošno pravilo v 46. členu ZASP (Trampuž v Trampuž et al., 1997: 141; prim. Dreier in Schulze, 2008: 855).

5.3 Zakonito reproduciranje po 50. členu ZASP

5.3.1 Pogoji zakonitega reproduciranja

Kar zadeva vsebinsko omejitev avtorske pravice za namene privatnega in drugega lastnega reproduciranja v 50. členu ZASP, ki sodi v prosto uporabo, je treba poudariti, da seveda uporabnik ne more reproducirati avtorskih del v neomejenem obsegu in v neomejenem številu primerkov (kopij). ZASP v 50. členu sicer predpisuje omejitev glede števila primerkov, ne določa pa nič oprijemljivega glede samega obsega reproduciranja. V zvezi s slednjim je še posebej treba opozoriti na splošno pravilo v 46. členu ZASP. Vsekakor merilo dopustnosti po obsegu ne more biti, da sme uporabnik reproducirati tri četrtine knjige ali polovico knjige, ker je to treba presojati glede na posamičen primer in glede na skladnost s splošnim pravilom v 46. členu ZASP, četudi gre za privatno uporabo avtorskega dela. Prav tako je treba opozoriti, da je za privatno in drugo lastno reproduciranje predpisano nadomestilo, ki ga morajo plačati zavezanci za to nadomestilo (37. in 38. člen ZASP). To nadomestilo pokriva zgolj tisto uporabo, ki je v skladu z vsebinsko omejitvijo avtorske pravice v 50. členu v povezavi s 46. členom ZASP – torej t. i. zakonito reproduciranje. Za reproduciranje avtorskega dela izven tega obsega pa je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorske pravice oz. ustrezne kolektivne organizacije za upravljanje avtorskih pravic.

Določba 50. člena ZASP določa:

- »(1) Ob upoštevanju 37. člena tega zakona je reproduciranje že objavljenega dela prosto, če je izvršeno v največ treh primerkih in če so izpolnjeni pogoji iz drugega ali tretjega odstavka tega člena.
- (2) Fizična oseba lahko prosto reproducira delo
  1. na papirju ali podobnem nosilcu z uporabo fotokopiranja ali druge fotografske tehnike s podobnimi učinki,

2. na katerem koli drugem nosilcu, če to stori za privatno uporabo, če primerki niso izročeni ali priobčeni v javnosti in če pri tem nima namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi.

(3) Javni arhivi, javne knjižnice, muzeji ter izobraževalne in znanstvene ustanove lahko za lastne potrebe prosto reproducirajo delo na kateremkoli nosilcu, če to storijo iz lastnega primerka in če pri tem nimajo namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi.

(4) Reproduciranje po prejšnjih odstavkih tega člena ni dovoljeno glede pisanih del v obsegu celotne knjige, grafičnih izdaj glasbenih del, elektronskih baz podatkov in računalniških programov ter v obliki izvedbe arhitekturnega objekta, če ni s tem zakonom ali s pogodbo drugače določeno.

(5) Ne glede na prejšnji odstavek je pod pogoji iz prvega odstavka tega člena prosto:

1. reproducirati pisano delo v obsegu celotne knjige, če je njena naklada izčrpana že najmanj dve leti;
2. reproducirati grafično izdajo glasbenega dela z ročnim prepisovanjem.

Čeprav je morda določba 50. člena ZASP na prvi pogled jasna, njena natančnejša analiza pokaže kompleksnost in nejasnost, in to ne le v zvezi z uporabo v digitalnem, pač pa tudi v analognem svetu. To dejstvo zelo preseneča, sploh glede na to, da gre za določbo, ki se množično uporablja in ki bi že iz tega razloga terjala zelo jasno opredelitev.

ZASP določa primere dopustnega reproduciranja za privatno in drugo lastno uporabo v drugem in tretjem odstavku 50. člena. Za uporabo obeh določb se zahteva (i) plačilo nadomestila, o čemer pišemo več v drugem poglavju, (ii) da gre za že objavljeno delo in (iii) da se lahko napravijo največ trije primerki. Po določbi 3. člena ZASP je avtorsko delo objavljeno, če je z dovoljenjem upravičenca postalo dostopno javnosti. Javnost opredeljuje 2. člen ZAPS kot večje število oseb, ki so izven kroga družine ali kroga osebnih znancev. V zvezi z razlago pojma javnost so pomembne tudi odločbe Sodišča EU v zadevah *Società Consortile Fonografici*,¹⁴ *Phonographic Performance*¹⁵ in *Sociedad General de Autores*,¹⁶ katerih obravnava bi preseglala namene tega članka.

ZASP v zvezi z omejitvami avtorske pravice v 50. členu ne določa, da morajo biti kopije za privatno uporabo izdelane iz zakonitega vira. Določa zgolj, da gre za že objavljeno delo. Ne glede na to določbo 50. člena ZASP ne moremo razlagati tako, da v okvir zakonitega reproduciranja sodijo tudi primeri, ko je kopija napravljena iz nezakonitega vira. V prvi vrsti je namreč treba upoštevati, da gre v zvezi z omejitvami avtorske pravice za izjemo od splošnega pravila, po katerem ima imetnik pravico, da izključi vsakogar, ki nima njegovega dovoljenja, od uporabe njegovega avtorskega dela. Drugič pa je treba upoštevati tudi 46. člen ZASP, iz katerega pa nedvomno ne izhaja, da bi bile dopustne tudi kopije iz nezakonitega vira. S tem vprašanjem se je ukvarjalo Sodišče EU v zadevi *ACI Adam proti Stichting de Thuiskopie*.¹⁷ Odločilo je, da Direktivi 2011/29 nasprotuje nacionalni predpis, ki ne razlikuje med reproduciranjem iz zakonitega vira in

reproduciranjem iz nezakonitega vira. Pri tem se je sklicevalo na ozko razlago pravila, nadalje na dobro delovanje notranjega trga in na možnost povečanja prometa s ponarejenimi ali piratskimi deli, kar bi zmanjšalo obseg zakonite prodaje, s čimer bi se škodilo normalnemu izkoriščanju del. Iz tega izhaja, da je torej v okviru zakonitega reproduciranja za privatno rabo treba razlikovati med reproduciranjem iz zakonitega vira in reproduciranjem iz nezakonitega vira. V okvir zakonitega reproduciranja lahko sodijo le kopije, ki so pridobljene iz zakonitega vira.

5.3.3. Reproduciranje po drugem odstavku 50. člena ZASP

Sklicevanje na zakonito reproduciranja po drugem odstavku 50. člena ZASP zahteva še izpolnitev dodatnih pogojev poleg plačila nadomestila, reproduciranja že objavljenega dela in števila primerkov. Prvi dodatni pogoj se nanaša na tehnike reproduciranja in nosilce, drugi pa na osebo, ki opravi reproduciranje – tj. fizična oseba.

V zvezi s prvim dodatnim pogojem ZASP v prvi točki drugega odstavka 50. člena navaja, da se reproduciranje lahko izvrši na papirju ali podobnem nosilcu z uporabo fotokopiranja ali druge fotografske tehnike s podobnimi učinki (reprografske reproduciranje). V drugi točki drugega odstavka pa se lahko izvrši na kateremkoli drugem podobnem nosilcu, če se to stori za privatno uporabo, če primerki niso izročeni ali priobčeni v javnosti in če pri tem fizična oseba nima namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi (privatno reproduciranje na kateremkoli mediju). Nomotehnično je torej zakonodajalec reproduciranje na papirju ali podobnem nosilcu z uporabo fotokopiranja, torej reprografske reproduciranje, navedel v prvi točki drugega odstavka 50. člena, reproduciranje na kateremkoli drugem nosilcu pa v drugi točki istega člena, pri čemer je le v tej drugi točki dodal pogoje glede namena privatne uporabe, prepovedi izročitve primerkov javnosti ter doseganja neposredne ali posredne gospodarske koristi.

Postavlja se vprašanje, ali ti dodatni pogoji iz druge točke drugega odstavka veljajo tudi za primer dopustnega reproduciranja po prvi točki drugega odstavka 50. člena ZASP, se pravi v primeru reprografskega reproduciranja. Če ne, potem je obseg uporabe prve točke širši (z izjemo nosilcev seveda), ker ne vsebuje omejitve na privatno uporabo in na odsotnost doseganja neposredne ali posredne gospodarske koristi.

Glede na namen 50. člena ZASP bi sicer bila smiselna razlaga, da je treba vsebino prve točke zapolniti s pogoji iz druge točke. Taka smiselna razlaga bi lahko pomenila, da študent za študijske namene kot tudi visokošolski učitelj za namene objave rezultatov svojega dela pri založbi ali pri izvajanju raziskave po naročilu, ne bi smela napraviti treh primerkov tujega avtorskega dela, saj bi se to lahko štelo za doseganje neposredne oz. posredne gospodarske koristi. V skladu z nemško teorijo in prakso namreč reproduciranje za profesionalne in izobraževalne namene (šolanje) pomenita doseganje neposredne oz. posredne gospodarske koristi¹⁸ (Schack, 2005: 225; gl. tudi Dreier in Schulze, 2008: 853). Nemška teorija in praksa torej zelo široko razlagata ta pojem.¹⁹ Pri tem se poudarja tudi, da namen doseganja gospodarske koristi (bodisi neposredne ali posredne) izključuje privatno uporabo. Tudi Direktiva 2001/29 omenja pojma neposredne in posredne

gospodarske koristi, vendar ju ne definira. V teoriji se pojavlja stališče, da je zato razlaga tega pojma prepuščena državam članicam EU (Bechtold, 2006: 375). Se pa ob taki razlagi, po kateri bi vsebina druge točke zapolnjevala vsebino prve točke, pojavi vprašanje smiselnosti določitve tega v dveh različnih točkah, če imata torej povsem enako vsebino, razlika pa je le v nosilcih.

Po drugi strani pa je treba upoštevati, da je slovenski zakonodajalec pri implementaciji prava EU sledil Direktivi 2001/29, katere določbe in razlage teh določb očitno ne dopuščajo sklepanja, po katerem se pogoji iz druge točke uporabijo tudi za prvo točko drugega odstavka 50. člena ZASP. Direktiva 2001/29 v členu 5(2)(a) dopušča izjeme in omejitve pravice reproduciranja, in sicer v zvezi z reprodukcijami na papirju ali podobnem mediju, ki se pridobijo z uporabo katerekoli fotografske tehnike ali na kak drug način s podobnim učinkom ob pogoju plačila pravičnega nadomestila. Ta določba pokriva zgolj reprografske reprodukcije (na papir ali podoben nosilec), kar pomeni, da so digitalni nosilci izključeni (trdi disk). Ker ta določba vključuje fotografske tehnike (z uporabo svetlobe), lahko gre tudi za digitalne tehnike, če je rezultat tega na papirju ali podobnem nosilcu (to ustreza prvi točki drugega odstavka 50. člena ZASP). Pomembno pa je, da se ne zahteva poseben namen reproduciranja, kot je denimo privatna uporaba. Zato se poudarja, da lahko države članice EU določijo, da tako reprodukcijo opravijo ne le fizične osebe za privatne namene, ampak tudi institucije ali družbe za lastne, torej za profesionalne potrebe (Walter in von Levinski, 2010: 1030). Glede na to, da se ne zahteva privatna uporaba, lahko prav tako sklepamo, da se določba člena 5(2)(a) Direktive 2001/29 lahko uporabi tudi v primerih, ko reprodukcijo opravi fizična oseba in ne za privatne namene (s tem ne mislimo na prodajo kopij, kar bi bilo nedvomno v nasprotju s tristopenjskim testom v členu 5(5) Direktive 2001/29, pač pa za namene izobraževanja oz. šolanja ali raziskav).

Države članice EU lahko v okviru člena 5(2)(a) Direktive 2001/29 predvidijo tudi možnost izdelave kopij pri tretjih osebah (knjižnice, fotokopirnice). Je pa v vsakem primeru v zvezi z razlago te določbe treba upoštevati tristopenjski test v členu 5(5) Direktive 2001/29, s čimer se onemogoča množično fotokopiranje na podlagi člena 5(2) Direktive 2001/29 (Walter in von Levinski, 2010: 1030).

Privatno reproduciranje na kateremkoli nosilcu je v Direktivi 2001/29 urejeno v členu 5(2)(b). Gre za bolj splošno določbo v primerjavi z reprografskimi reprodukcijami, saj se nanaša na katerikoli nosilec in ne le na papir (ta določba je podobna drugi točki drugega odstavka 50. člena ZASP). Postavlja se vprašanje, ali ta določba zajema tudi papir ali pa se nanaša le na vse druge nosilce, ki niso papir. To vprašanje je pomembno pri prekrivanju in uporabi člena 5(2)(a) in 5(2)(b). Stališče v teoriji je, da zajema tudi papir, sicer bi zakonodajalec EU papir kot nosilec izrecno izključil iz člena 5(2)(b) Direktive 2001/29.²⁰ Na tak zaključek sicer kaže tudi proces nastajanja te določbe Direktive 2001/29. Druga pomembna razlika v primerjavi s členom 5(2)(a) pa je, da člen 5(2)(b) zajema le reprodukcijo za privatne namene. Pogoji za izjemo oz. omejitev so v členu 5(2)(b) strožji, ker se zahteva privatni namen in nekomercialna raba (v namene, ki niso niti neposredno niti posredno komercialni). Ti dodatni pogoji zelo omejujejo uporabo te določbe. Do

posebnih težav lahko pride v primeru, ko se uporabi po členu 5(2)(a) in 5(2)(b) Direktive 2001/29 prekrivata, kar bo v primeru, ko bo fizična oseba reproducirala na papirju v privatne namene. V tem primeru bi se lahko izbrala ena ali druga podlaga, pri čemer pa je zadovoljevanje pogojev v členu 5(2)(b) Direktive 2001/29, kot že navedeno, strožje. V teoriji se poudarja, da bi bilo razlikovanje zgolj glede na nosilec vprašljivo. Zato je treba člen 5(2)(b) Direktive 2001/29 obravnavati kot *lex specialis* v razmerju do člena 5(2)(a) v primeru privatne uporabe, tako da je treba reprodukcijo za privatno uporabo na papirju ali podobnem nosilcu obravnavati izključno po členu 5(2)(b). To velja le v primeru, ko se člen 5(2)(a) uporablja za privatno uporabo. Če se namreč člen 5(2)(a) uporabi za reproduciranje na papirju za namene privatne uporabe, značilnost privatne uporabe pomeni nekomercialno rabo, kar pomeni, da rezultat ni različen po členu 5(2)(a) in 5(2)(b) v primeru, ko reprodukcijo napravi fizična oseba (Walter in von Levinski, 2010: 1032). Na podlagi tega lahko zaključimo, da se člen 5(2)(b) ne uporabi kot specialno pravilo v primeru, ko bi denimo fizična oseba izvedla reprodukcijo na papirju, ki ne bilo za privatno uporabo, pač pa za zasledovanje gospodarskih koristi (denimo študent za namene študijskega procesa, če to sicer glede na nemško prakso in teorijo uvrstimo pod doseganje (posredne) gospodarske koristi). Tak primer je treba uvrstiti pod člen 5(2)(a).²¹ Če sprejmemo razlago, da reproduciranje avtorskih del za namene študijskega procesa (priprava na izpit, priprava seminarov in diplomskih nalog) pomeni neposredno oz. prej posredno doseganje gospodarskih koristi, sme torej študent reproducirati tuje avtorsko delo na papir, ne sme pa ga shraniti na drugem nosilcu (trdi disk idr.). V primeru razlage, da vendarle ti primeri ne pomenijo doseganja gospodarske koristi, pa bi bila dopustna tudi taka reprodukcija.

Direktiva 2011/29 navaja še eno pomembno razliko med členom 5(2)(a) in 5(2)(b), ki ji naš zakonodajalec ni sledil. Člen 5(2)(b) se navezuje zgolj na fizično osebo. Ker mora biti ta zahteva skladna s privatno uporabo, ne šteje, da je reproduciranje opravila fizična oseba, če to opravi za račun pravne osebe. Je pa ta zahteva izpolnjena, če to za fizično osebo uporabnika stori knjižničar ali oseba zaposlena v fotokopirnici. Edina omejitev je, da oseba, ki to napravi za privatno uporabo druge osebe, ne deluje v komercialne namene, kar pomeni, da ne sme zahtevati plačila, ki bi preseгло stroške materiala ali samega reproduciranja. Če to stori, potem ne gre več za reproduciranje za lastno uporabo druge osebe, ampak za njene lastne komercialne interese – v takem primeru se sicer lahko uporabi člen 5(2)(a) (Walter in von Levinski, 2010: 1033). Taka razlaga pa seveda ni mogoča po ZASP, kjer je tudi reprografska reprodukcija omejena na fizične osebe.

Menimo, da je drugi odstavek 50. člena ZASP treba razlagati v luči Direktive 2001/29, pri čemer pa je treba opozoriti, da je slovenski zakonodajalec omejil uporabo drugega odstavka 50. člena v celoti na fizične osebe, torej tudi v primeru reprografskega reproduciranja (prva točka). To pomeni, da se ta vsebinska omejitev avtorske pravice ne uporabi za institucije za namene zasledovanja gospodarskih interesov, kar bi sicer po členu 5(2)(a) Direktive 2001/29 lahko bilo dopustno za reprografske reproduciranje. Po ZASP to pomeni, da denimo fotokopirnica uporabniku (fizični osebi), za katero napravi fotokopije, ne more zaračunavati več kot materialnih stroškov reproduciranja, vsaj v okviru zakonitega reproduciranja ne.

ZASP med pogoji privatnega reproduciranja v drugi točki drugega odstavka 50. člena kot pogoj dopustnega reproduciranja navaja še, da primerki ne smejo biti dostopni javnosti. Tega pogoja Direktiva 2001/29 izrecno ne omenja. Možna razlaga je, da sam pogoj privatne uporabe vključuje tudi pogoj, da primerki ne smejo biti dostopni javnosti, saj v takem primeru ne gre več za privatno uporabo.

5.3.4 Reproduciranje po tretjem odstavku 50. člena ZASP

Glede omejitve oz. izjeme v tretjem odstavku 50. člena ZASP je določeno, da lahko javni arhivi, javne knjižnice, muzeji ter znanstvene in izobraževalne ustanove za lastne potrebe prosto reproducirajo delo na kateremkoli nosilcu, če to storijo iz lastnega primerka in pri tem nimajo namena dosegati neposredne ali posredne gospodarske koristi. V povezavi z določbo prvega odstavka istega člena je tudi tukaj število primerkov omejeno na tri, prav tako se zahteva plačilo nadomestila in delo mora biti že objavljeno. Ta oblika reproduciranja se nanaša na reproduciranje na kateremkoli nosilcu in torej ne le na papirju, omejitev pa se lahko uporabi le v posameznih ustanovah: javni arhivi, knjižnice, muzeji ter izobraževalne in znanstvene ustanove, kar pomeni, da zajema tudi univerze. Gre torej za neprofitne organizacije, ki imajo znanstveni in/ali izobraževalni namen. Pogoj, ki ga v okviru reproduciranja po drugem odstavku 50. člena ZASP, ni, pa je, da mora biti reproduciranje po tretjem odstavku 50. člena ZASP izvedeno iz lastnega primerka. Ta pogoj varuje pravico avtorjev, da se njihova dela reproducirajo iz redno kupljenih primerkov (Trampuž v Trampuž et al., 1997: 154). Tipičen primer tega je, ko knjižnica napravi kopijo za ohranitev nekega dela (Walter in von Levinski, 2010: 1037).

5.3.5 Reproduciranje pisanih del v obsegu celotne knjige

V zvezi s privatnim in drugim lastnim reproduciranjem (fotokopiranjem) je treba upoštevati še določbo četrtega odstavka 50. člena ZASP, ki v vsakem primeru prepoveduje reproduciranje posameznih avtorskih del, med katera sodijo tudi knjige. Teh ni dopustno reproducirati v celotnem obsegu, razen če je njihova naklada izčrpana že najmanj dve leti (peti odstavek 50. člena ZASP). Taka prepoved je ustrezna, saj se fotokopiranje knjige v celotnem obsegu šteje za nasprotno običajni uporabi dela in zakonitim interesom avtorja v 46. členu ZASP. Prepoved fotokopiranja v celotnem obsegu seveda ne more pomeniti, da izpustimo kazalo vsebine ali stvarno kazalo ali oboje skupaj, ali da denimo lahko fotokopiramo polovico knjige. Obseg reproduciranja je vedno treba presojati v vsakem posamičnem primeru.

Kot je bilo navedeno, ZASP dopušča fotokopiranje pisanih del v obsegu celotne knjige le v primeru, da je naklada že dve leti izčrpana. ZASP v določbi 50. člena pojma izčrpanja naklade ne opredeljuje, je pa ta opredeljen v tretjem odstavku 92. člena ZASP za namene prenehanja založniške pogodbe. Ta določa: »Šteje se, da je po prejšnjih odstavkih izdaja izčrpana, če je število neprodanih primerkov manjše od 5 % celotne izdaje, v vsakem primeru pa, če je manjše od 100 primerkov.« Določba petega odstavka 50. člena v povezavi s tretjim odstavkom 92. člena ZASP odpira nekatera vprašanja, ki so povezana s temeljnim vprašanjem, ali se določba tretjega odstavka 92. člena ZASP lahko uporabi

za namene razlage izčrpanja naklade po petem odstavku 50. člena ZASP. V prvi vrsti zakon uporablja dva različna izraza: naklada in izdaja. Ne glede na to menimo, da uporaba različnih besed ne bi smela biti tista, ki bi vplivala na uporabo 92. člena za namene razlage 50. člena ZASP; saj gre za sorodna pojma in verjetno zakonodajalec ni imel v mislih različne vsebine omenjenih pojmov. Nadalje pa se tretji odstavek 92. člena ZASP izrecno sklicuje na razlago izčrpanje izdaje glede na prenehanje založniške pogodbe. Ne glede na izrecno sklicevanje zgolj na prenehanje založniške pogodbe, menimo, da ni razloga, da se zadevna določba ne bi uporabila tudi za namene petega odstavka 50. člena ZASP (gl. tudi Bonač in Brezavšček, 1999: 47; in Trampuž v Trampuž et al., 1997: 155). Se pa pri tem postavlja drugo vprašanje – smiselnost vsebine pravila o izčrpanju naklade, zlasti del, ki se navezuje na manj kot sto primerkov dela. Upoštevati je namreč treba, da se danes v Republiki Sloveniji strokovne knjige tiskajo v zelo majhnih nakladah; po navadi 300 izvodov, včasih pa tudi manj. Posledično se torej lahko šteje, da je naklada strokovnih knjig kar hitro izčrpana, lahko že kar kmalu po dveh letih od izdaje knjige, in je tako tudi fotokopiranje knjige v celoti v skladu s 50. členom ZASP in tako zakonito.

Pomembno vprašanje, ki se postavlja, je, ali je v okviru zakonitega reproduciranja dopustno fotokopirati revijo v celoti. Nemški²² in avstrijski²³ zakon o avtorski pravici določata, da je prepovedano v celoti reproducirati knjigo in revijo (točka b) četrtega odstavku 53. člena nemškega in peti odstavek 42. člena avstrijskega zakona o avtorski pravici). Take izključitve ZASP izrecno ne vsebuje, kar pa seveda ne pomeni, da je reproduciranje revije v celoti dopustno v obsegu 50. člena ZASP. Razlaga, po kateri bi to bilo dopustno, bi bila nedvomno v nasprotju s splošnim pravilom v 46. členu ZASP. Iz tega razloga bi se tudi po slovenski zakonodaji morale razlagati, da revijo kot celoto ni dopustno fotokopirati (za razliko od posameznih člankov v reviji), čeprav to ni izrecno navedeno v petem odstavku 50. člena ZASP.

5.3.6 Fotokopiranje v izobraževalnih in znanstvenih ustanovah

Posebno vsebinsko omejitev pravice reproduciranja v izobraževalnih in znanstvenih ustanovah vsebujeta nemški in avstrijski zakon o avtorski pravici. Tako denimo nemški zakon o avtorski pravici v prvi točki drugega odstavka 53. člena vsebuje pravila o privatni uporabi v znanstvene namene, v tretjem odstavku 53. člena pa pravila o uporabi v izobraževalne namene.

Po pravilih nemškega prava je dopustno napraviti kopijo dela, če je to potrebno v lastne znanstvene namene in ne služi gospodarskemu namenu. Posledično lahko znanstveniki reproducirajo avtorska dela drugih, ki jih potrebujejo v okviru svojega znanstveno raziskovalnega dela. K temu sodijo raziskave, predstavitve in učenje, ki nimajo gospodarskega namena. To pomeni, da podjetja in svobodni poklici niso zajeti pod to izjemo. Enako velja za visokošolskega učitelja, ki bo kopije uporabil v okviru raziskave po naročilu ali če bo imel namen rezultate objaviti pri kakšni založbi.²⁴ Za lastno uporabo v znanosti gre torej po določbah nemškega zakona o avtorski pravici le tedaj, če bo kopije uporabil znanstvenik sam ali pa v okviru znanstvene ustanove, ki je odgovorna za reprodukcijo. Seveda ta izjema ne velja za fotokopiranje pisanih del v obsegu celotne

knjige ali revije, kar je izrecno izključeno v točki b) četrtega odstavka 53. člena nemškega zakona o avtorski pravici.

Izjema, določena v tretjem odstavku 53. člena nemškega zakona o avtorski pravici, pa se nanaša na reproduciranje v izobraževalne namene. Tako je dopustno reproducirati manjše dele dela ali posamezne prispevke, ki so objavljeni v časopisu ali drugih periodičnih publikacijah za lastno uporabo. Take kopije se lahko uporabljajo v namene poučevanja v nekomercialnih ustanovah izobraževanja ali za namene državnega izpraševanja in izpraševanja na šolah, univerzah, nekomercialnih institucijah izobraževanja, pod pogojem, da reproduciranje sledi temu namenu. Primer tega je denimo reproduciranje manjšega obsega avtorskega dela v več primerkih, ki se razdelijo učencem za namene izvajanja pedagoškega procesa. Reproduciranje za namene poučevanja pa se ne more izvajati v okviru zakonitega reproduciranja na univerzah, saj bi lahko masovno reproduciranje ogrozilo avtorjevo pravico reproduciranja. Razen tega pa obstaja še en razlog take izključitve za univerze, tj. da se od študentov pričakuje, da si gradivo za študij priskrbijo sami (Schack, str. 227; prim. Rehbinder, 2006: 161). Avstrijska ureditev se v tem pomembno razlikuje od nemške, saj se ta izjema uporablja tudi pri poučevanju na univerzah (tretji odstavek 42. člena avstrijskega zakona o avtorski pravici).

ZASP tovrstnih omejitev, ki bi se tako specifično vezale na izobraževalne in znanstvene (raziskovalne) namene, kot je to v nemškem in avstrijskem zakonu o avtorski pravici, ne vsebuje. Raziskovalec ali visokošolski učitelj lahko na univerzi kot fizična oseba reproducira avtorska dela drugih za privatne namene, pri čemer nima namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi in kopije niso dostopne javnosti v okviru druge točke drugega odstavka 50. člena ZASP. Uporaba te določbe bo izključena v primeru, da namerava rezultate raziskave objaviti pri založbi ali kadar gre za opravljanje dela po naročilu (denimo raziskave), saj se bo v tem primeru verjetno štel, da gre za doseganje neposredne oz. posredne gospodarske koristi. Reproduciranje bo možno le v okviru prve točke drugega odstavka 50. člena ZASP, kjer se ne zahteva pogoj privatne uporabe in odsotnost doseganja neposredne ali posredne gospodarske koristi. Vendar bo to veljalo le v primeru reprografskega reproduciranja. Enako sicer velja za študente. Če štejemo, da uporaba kopije dela knjige ali drugega gradiva za študijske namene (pisanje seminarских, diplomskih nalog ali nasploh za učenje) pomeni tudi doseganje neposredne oz. posredne gospodarske koristi (Dreier in Schulze, stran 853), potem ni možnosti sklicevanja na omejitve, določene v drugi točki drugega odstavka 50. člena ZASP. Je pa možno sklicevanje na prvo točko drugega odstavka 50. člena ZASP, pri čemer je treba ponovno izpostaviti, da ta omejitev velja le za reprografsko reproduciranje. Morda se zdi nenavadna rešitev, po kateri je reproduciranje na papir dopustno, na druge nosilce (trdi disk, USB) pa ne. Situacija je enaka v nemškem pravu, kjer se četrta točka drugega odstavka 53. člena nemškega zakona o avtorski pravici prav tako nanaša le na reprografsko reproduciranje (Dreier in Schulze, 2008: 864). Upoštevati je treba tudi, da je reproduciranje na druge nosilce dosti enostavnejše, hitrejšo in cenejšo, čeprav po drugi strani v samem namenu uporabe ni razlike.

V nobenem primeru pa se ni možno sklicevati na zakonito reproduciranje v okviru 50. člena ZASP v primeru, ko želi učitelj učencem ali študentom napraviti in razdeliti fotokopije dela avtorskih del drugih avtorjev.²⁵ Denimo za namene pouka učitelj fotokopira za svoje učence kratko zgodbo ali pesem in 25 fotokopij razdeli med študente. V takem primeru mora napraviti več kot tri primerke, česar pa ZASP v okviru zakonitega reproduciranja ne dopušča. Menimo, da bi bila po vzoru nemške in avstrijske ureditve dobrodošla vključitev teh izjem v izobraževalne namene tudi v okvir 50. člena ZASP, vsaj za vrtce, osnovne in srednje šole, kjer se take prakse v določeni meri izvajajo, na kar očitno nakazuje tudi sklenjeni Skupni sporazum o reproduciranju avtorskih del prek obsega 50. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah v vrtcih in šolah v Republiki Sloveniji²⁶ (Skupni sporazum), ki so ga sklenili KO SAZOR in Zveza srednjih šol in dijaških domov Slovenije, Skupnost vrtcev Slovenije ter osnovne šole, ki so pristopile k temu sporazumu. Kar se tiče vprašanje sklenitve tovrstnih sporazumov z univerzami, je sicer treba navesti, da določene univerze v Evropi sklepajo tovrstne sporazume s kolektivnimi organizacijami (Anglija, Irska, Norveška idr.). Je pa pri sklepanju takih sporazumov o reprografskem reproduciranju z univerzami treba upoštevati, ali je tovrstno fotokopiranje na univerzah sploh potrebno oz. je pogoj za kakovostno izobraževanje na tej stopnji, sploh če upoštevamo, da danes reprografsko fotokopiranje zamenjujejo druge tehnike, predvsem uporaba intraneta, kjer bi se lahko objavljale vsebine člankov ali deli knjig, kar danes v okviru 50. člena ZASP prav tako ni dopustno. Če na univerzah obstaja potreba po takem reprografskem reproduciranju, potem seveda obstajajo razlogi za sklenitev sporazuma. Če temu ni tako, potem razloga za sklenitev takega sporazuma ne more biti. Upoštevati je namreč treba, da se nadomestilo za uporabo avtorskih pravic plačuje le v primeru dejanske uporabe avtorskopravno varovanega dela, ne pa v primeru, ko take uporabe ni. Sporazum skleneta kolektivna organizacija in reprezentativno združenje uporabnikov, veljati pa prične za vse istovrstne uporabnike, pri čemer ni pomembno, ali so ti sodelovali pri pogajanjih za sklenitev sporazuma. Tako so vsi uporabniki avtorskih del dolžni skleniti pogodbo s kolektivno organizacijo v skladu z veljavnim sporazumom (44. člen ZKUASP). Plačevanje pavšalnega nadomestila po glavi študenta (kot je to določeno v 10. in 11. členu Sporazuma za vrtce, osnovne in srednje šole) bi bilo nesmiselno, če članice univerze takega fotokopiranja sploh ne bi izvajale ali bi ga zgolj neredno izvajale. In končno, upoštevati je treba tudi, da visokošolski učitelji uporabljajo predvsem lastna dela (za razliko od del, ki se uporabljajo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah), na mnogih od teh pa je imetnik avtorskih pravic sama univerza. To pomeni, da se univerza pojavlja kot uporabnik in imetnik avtorske pravice hkrati, kar bi v primeru sklenitve sporazuma pomenilo, da bi uporabnik (univerza) nadomestilo plačeval samemu sebi preko kolektivne organizacije za uporabo lastnih avtorskih del.

6 Kolektivno upravljanje avtorskih pravic reproduciranja – fotokopiranja

Kolektivno upravljanje avtorskih pravic danes ureja ZKUASP, ki je razveljavil ZASP v delu, kjer je ta urejal isto tematiko. Pojem kolektivnega ali skupinskega upravljanja je določen v prvem odstavku 7. člena ZKUASP kot upravljanje avtorske pravice za več avtorskih del več avtorjev hkrati.²⁷ Za določene avtorske pravice ZKUASP v 9. členu določa tudi t. i. obvezno kolektivno upravljanje, kar pomeni, da imetnik avtorske pravice

z njimi ne more individualno upravljati in jih lahko upravlja le v ta namen ustanovljena kolektivna organizacija (Trampuž, 2007). Med obvezno kolektivno upravljanje sodi tudi reproduciranje avtorskih del za privatno in drugo lastno uporabo ter njihovo fotokopiranje prek obsega iz 50. člena ZASP (tretja točka 9. člena ZKUASP). To pomeni, da je kolektivna organizacija in ne posamezni imetnik avtorske pravice tista, ki skrbi tako za zakonito reproduciranje v okviru 50. člena ZASP (prosta uporaba) kot tudi za *fotokopiranje* preko tistega, kar je zakonito v okviru proste uporabe. Vsako reproduciranje, ki ne izpolnjuje pogojev, določenih v 50. členu ZASP, je reproduciranje preko obsega, ki ga dopušča prosta uporaba in za katerega pridobitev dovoljenja ni potrebna. Če bi torej nekdo želel fotokopirati knjigo v celoti, bi moral pridobiti dovoljenje ustrezne kolektivne organizacije in ne od imetnika avtorske pravice. Enako velja v primeru, ko bi neka oseba želela fotokopirati več kot tri primerke dela (denimo učitelj na osnovni šoli, ki bi za namene pouka fotokopiral 25 primerkov za svoje učence).

V Republiki Sloveniji je bila za upravljanje s tovrstnimi pravicami ustanovljena kolektivna organizacija SAZOR GIZ²⁸ (v nadaljevanju: KO SAZOR). Dovoljenje zajema kolektivno upravljanje pravic avtorjev in založnikov del s področja književnosti, znanosti, publicistike in njihovih prevodov v primeru reproduciranja in distribuiranja avtorskih del v korist invalidnih oseb ter reproduciranja avtorskih del za privatno in drugo lastno uporabo ter fotokopiranja preko obsega iz 50. člena ZASP. Pri tem je pomembno poudariti, da ima KO SAZOR pravico glede reproduciranja preko obsega 50. člena ZASP le v primeru fotokopiranja, ne pa tudi drugih oblik reproduciranja. Tako se denimo digitalno reproduciranje v elektronskem okolju ne šteje za fotokopiranje ali tehniko, ki bi bila s fotokopiranjem izenačena, zaradi česar se ne upravlja kolektivno, ampak zgolj individualno.²⁹ To pomeni, da bo v takem primeru oseba iskala dovoljenje za digitalno reproduciranje pri imetniku avtorske pravice in ne pri kolektivni organizaciji.

V skladu s prvim odstavkom 50. člena v povezavi s 37. členom ZAPS ima avtor pravico do pravičnega nadomestila za fotokopiranje svojega dela, ki se izvrši pod pogoji privatne ali druge lastne uporabe. To nadomestilo se plačuje pri prvi prodaji ali uvozu novih naprav za fotokopiranje in od fotokopij, narejenih za prodajo. Po 38. členu ZASP so, kar zadeva reproduciranje v obliki fotokopiranja, zavezanci za plačilo proizvajalci naprav za fotokopiranje in imetniki naprav, ki ponujajo odplačno fotokopiranje. Nadomestilo za fotokopiranje znotraj proste uporabe, torej zakonitega fotokopiranja v 50. členu ZASP, je bilo do pričetka veljavnosti ZKUAP predpisano z Uredbo Vlade Republike Slovenije o zneskih nadomestil za privatno in drugo lastno reproduciranje³⁰ (39. člen ZASP). Ta je bila z ZKUASP razveljavljena.³¹ Danes torej nadomestilo za privatno in drugo lastno reproduciranje (fotokopiranje) ni več »zakonsko« predpisano, ampak se bo določilo s sporazumom med reprezentativnim združenjem zavezancev iz 38. člena ZASP in kolektivno organizacijo (torej KO SAZOR; prvi odstavek 46. člena ZKUASP). Nadomestilo se mora določiti posebej za vsako napravo za fotokopiranje glede na njen učinek (število kopij na minuto) in glede na možnost barvnega fotokopiranja ter za vsako posamezno fotokopijo, narejeno za prodajo (drugi odstavek 46. člena ZKUASP). Pri določitvi višine nadomestila je treba upoštevati pričakovani obseg uporabe naprav ter njihov cenovni razred, zmanjšani obseg prihodkov avtorja zaradi dovoljenega privatnega

ali drugega lastnega reproduciranja, stopnjo uporabe tehničnih ukrepov iz 166. a člena ZASP za varstvo avtorskih del, primerljivost višine nadomestila v drugih državah članicah EU in obseg prostih licenc ali dovoljenj, s katerimi imetniki avtorskih pravic dovoljujejo prosto uporabo avtorskih del. Navedeno pomeni, da bo na podlagi ZKUSP potrebna sklenitev skupnih sporazumov med reprezentativnimi združenji uporabnikov in KO SAZOR tudi glede reproduciranja znotraj obsega 50. člena ZASP oz. se bo uporabljala začasna tarifa, ki jo bo enostransko določila KO SAZOR. Pri tem se postavlja vprašanje razlage razmerja med 85. členom, ki določa možnost postavitve začasne tarife s strani kolektivne organizacije, in četrtrim odstavkom 54. člena ZKUASP, ki dopušča to možnost le v primeru, ko tarifa za posamezno vrsto uporabe avtorskih del še ni bila določena. Ali je treba v zadevnem primeru šteti, da je bila tarifa že določena v aktu, ki ga ZKUASP razveljavlja? Če je temu tako, potem začasne tarife kolektivna organizacija ne more določiti.

Pojem pravičnega nadomestila vsebuje tudi Direktiva 2001/29 v zvezi z izjemami oz. omejitvami pravice reproduciranja, pri čemer ga ne opredeljuje, vsebuje pa nekaj kriterijev njegove določitve v uvodni točki 35. Taka ureditev omogoča diskrecijo in upoštevanje okoliščin posameznega primera. Med kriteriji za določitev pravične odškodnine sta tudi verjetna škoda, ki nastane imetnikom pravic, in tehnološki ukrepi. Slednje se upošteva zaradi domneve, po kateri tehnološki ukrepi omogočijo imetniku pravice, da prejme nadomestilo neposredno od uporabnika v zameno za odstranitev tehničnega ukrepa in s tem dovoljenje za uporabo. V takem primeru bi dodatno zakonsko nadomestilo vodilo do dvojnega nadomestila (Walter in von Levinski, 2010: 1029).

ZKUASP ni posegel v dosedanjo ureditev nadomestila za fotokopiranje preko obsega 50. člena ZASP (torej preko proste uporabe). Že pred uveljavitvijo tega zakona se je tarifa v takih primerih morala določiti s skupnim sporazumom med kolektivno organizacijo reprezentativnih združenj uporabnikov avtorskih del. Glede na zahtevo, po kateri mora biti ena stranka takega sporazuma reprezentativno združenje uporabnikov, posamezna oseba, ki bi želela denimo fotokopirati neko knjigo, ne more skleniti takega sporazuma. Lahko pa bi tako združenje predstavljale fotokopirnice.

8 Zaključek

Določbo 50. člena ZASP, ki določa pravila glede reproduciranja avtorsko varovanih del – t. i. zakonito reproduciranje, je treba razlagati v skladu z Direktivo 2001/29. To pomeni, da je dopustno reproducirati delo tudi za namene, ki so izven privatne uporabe, pri čemer je to omejeno na reprografsko reproduciranje (torej reproduciranje na papir). Tako lahko raziskovalec reproducira tuje avtorsko delo (posamezen članek v reviji ali del knjige), čeprav bo reprodukcijo uporabil pri raziskavi, rezultate te raziskave pa bo izdal pri založbi, za kar bo prejel plačilo. Sporno je vprašanje glede reproduciranja, ki ga opravijo študenti v študijske namene. V nemški teoriji in praksi se tako reproduciranje uvršča med primere doseganja neposredne ali posredne gospodarske koristi, kar je sicer lahko vprašljivo. Odgovor na to pa je pomemben. Če namreč zavzamemo stališče, da ne gre za doseganje gospodarske koristi, lahko študent delo reproducira na kateremkoli nosilcu, v

nasprotnem primeru pa le na papirju. ZASP v okviru zakonitega reproduciranja ne določa posebne omejitve pravice do reproduciranja v izobraževalne namene, kar pomeni, da učitelj brez dovoljenja kolektivne organizacije ne more reproducirati več kot tri primerke delov avtorskih del in jih razdeliti med učence. Je pa pri sklenitvi sporazumov s kolektivno organizacijo, ki bi to omogočili, treba upoštevati tudi stopnjo izobrazbe, dejanske potrebe po takem razmnoževanju ter uporabo lastnih del posamezne izobraževalne ustanove.

Opombe

¹ Uradni list RS, št. 16/2004 (UPB), 68/2008 (ZASP-E), 110/2013 (ZASP-F), 56/2015 (ZASP-G) in 63/2016 (ZKUASP).

² Tako vsebinsko omejitve avtorske pravice poznajo tudi v drugih državah.

³ International Survey on Private Copying, Law & Practice 2015, WIPO, 2015, str. 4–5.

⁴ Uradni list RS, št. 63/2016.

⁵ Uradni list RS, št. 54/2016.

⁶ Trampuž v Trampuž et al., 1997: 69. Gl. tudi Schack, 2005: 145–146.

⁷ Avtor je lahko samo fizična oseba, ki je ustvarila avtorsko delo (10. člen ZASP).

⁸ »V korist invalidnih oseb je prosto reproduciranje in distribuiranje dela ter javno recitiranje, če to delo ni na voljo v zahtevani obliki in je uporaba neposredno povezana z invalidnostjo teh oseb, omejena na njen obseg ter ni namenjena doseganju neposredne ali posredne gospodarske koristi.«

⁹ »Začasno reproduciranje dela je prosto, če je prehodno ali spremljajoče dejanje, ki je sestavni in bistveni del nekega tehničnega postopka ter nima nobenega neodvisnega gospodarskega pomena, njegov edini namen pa je omogočiti, da se delo prenese v omrežju med tretjimi osebami s pomočjo posrednika ali zakonito uporabi.«

¹⁰ »(1) Javno dostopni arhivi, knjižnice, muzeji, izobraževalne ustanove, ustanove filmske ali avdio dediščine ter javne RTV-organizacije lahko za izvajanje nalog v javnem interesu, zlasti ohranjanje in obnovo njihovih zbirk ter zagotovitev kulturnega in izobraževalnega dostopa do njih, vključno z digitalnimi zbirkami, osirotelo delo iz svojih zbirk prosto dajo na voljo javnosti in ga za njegovo digitalizacijo, razpolaganje, označevanje, katalogiziranje, ohranjanje ali obnavljanje prosto reproducirajo.

(2) Pravne osebe iz prejšnjega odstavka lahko z uporabo osirotelih del ustvarijo prihodke izključno za kritje stroškov reproduciranja in dajanja na voljo javnosti osirotelega dela.

(3) Pravne osebe iz prvega odstavka tega člena lahko izvedbo reproduciranja ali dajanja na voljo javnosti s pogodbo prenesejo na drugo osebo.

(4) Pravne osebe iz prvega odstavka tega člena pri uporabi osirotelega dela navedejo avtorja dela in njegovega pravnega naslednika, če sta znana.«

¹¹ Uradni list SFRJ-MP, št., št. 14/1975 in 4/1986.

¹² Več o tem gl. pri Dreier, 2006: 41–43.

¹³ UL L 167, 22.6.2001, str. 10–19.

¹⁴ Zadeva C-135/10, Società Consortile Fonografici (SCF) proti Marcu Del Corsu, ECLI:EU:C:2012:140. Sodišče EU je v tem primeru odločilo, da priobčitev javnosti ne zajema brezplačnega predvajanja fonogramov v zobozdravstvenih organizacijah, če je to predvajanje v korist pacientov, ki pa imajo do njega dostop neodvisno od svoje volje.

¹⁵ Zadeva C-162/10, Phonographic Performance (Ireland) Limited proti Irski in Attorney General, ECLI:EU:C:2012:141. V tej zadevi je Sodišče EU odločilo, da predvajanje glasbe v hotelskih sobah pomeni priobčitev javnosti, zaradi česar je upravitelj hotela dolžan plačati nadomestilo za uporabo.

¹⁶ Zadeva C-306/05, Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) proti Rafael Hoteles SA, ECLI:EU:C:2006:764, v kateri je Sodišče EU odločilo, da distribucija signala v hotelskih sobah pomeni priobčitev javnosti ne glede na tehniko za prenos signala, pri čemer zasebnost hotelskih sob na to opredelitev nima vpliva.

¹⁷ Zadeva C-435/12, ACI Adam BV in drugi proti Stichting de ThuisKopie in Stichting Onderhandeligen ThuisKopie vergoeding, ECLI:EU:C:2014:254.

¹⁸ BGH GRUR 1984, 54, 55 – Kopierladen. V takem primeru se za študente uporabi izjema druge lastne uporabe v četrti točki drugega odstavka 53. člena nemškega Zakona o avtorski pravici, ki ni vezano na pogoj odsotnosti gospodarskega namena (Shack, 2005: 225).

¹⁹ Je pa treba opozoriti, da je razlikovanje med doseganjem gospodarske koristi in doseganjem negospodarske koristi zelo nejasno (Waelde et al., 2011: 177).

²⁰ Predlog Direktive 2001/29 je prvotno vključeval le avdiovizualne nosilce, kar pa je bilo kasneje namenoma spremenjeno, čeprav se uvodna točka 38 še vedno navezuje zgolj na te nosilce.

²¹ Prim. Walter in von Leviski glede lastne uporabe (own use), ki se razlaga širše od privatne rabe, saj lahko vključuje tudi profesionalno in komercialno rabo (2010: 1033).

²² Urheberrechtsgesetz z dne 9.9.1965 (BGBl. I S. 1273); nazadnje dopolnjen 20.12.2016 (BGBl. I S. 3037).

²³ Urheberrechtsgesetz (BGBl. Nr. 111/1936; nazadnje dopolnjen BGBl. I Nr. 99/2015).

²⁴ Taka uporaba pa očitno sodi pod dopustno lastno uporabo v četrti točki drugega odstavka 53. člena nemškega zakona o avtorski pravici, vendar le v okviru reprografskega reproduciranja ali izključno analogne uporabe.

²⁵ Enako je v angleškem pravu. Učitelj se ne more sklicevati na dopustno izjemo oz. omejitev, ki velja za privatno uporabo ali v namene raziskovanja, kjer napravi večje število kopij avtorskega dela za študente (Bently in Sherman, 2004: 200).

²⁶ Uradni list RS, št. 54/2016.

²⁷ Več o kolektivnem upravljanju gl. pri Gervais D. [ur.], 2006, in Drobež, 2017.

²⁸ Dovoljenje št. 31225-1/2007-8 z dne 28. 6. 2007; obvestilo objavljeno v Uradnem listu RS, št. 83/2007.

²⁹ Tako tudi mnenje URSIL št. 31225-8/2016-2/106 z dne 9. 6. 2016.

³⁰ Uradni list RS, št. 103/2006.

³¹ Uporablja se do uveljavitve začasne tarife iz 85. člena ZKUASP (tretji odstavek 87. člena ZKUASP) oz. sklenitve skupnega sporazuma.

Literatura

Bechtold, S. v Dreier, T. in Hugenholtz, B. [ur.] (2006) Concise European Copyright Law (Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International).

Bently, L in Sherman, B. (2004) Intellectual property Law (Oxford: Oxford University Press).

Bonač, M., Brezavšček, M. v Chitrakar, U. et al. (1999) Poznate svoje avtorske pravice, (Ljubljana: PIC).

Dreier, T. v Dreier, T. in Hugenholtz, B. [ur.] (2006) Concise European Copyright Law (Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International).

Dreier, T. in Schulze, G. (2008) Urheberrechtsgesetz – Kommentar (München: Verlag C. H. Beck).

Drobež, J. (2017) Kolektivno varstvo avtorske in sorodnih pravic – Novosti v slovenskem in evropskem pravu ter uveljavljanje zahtevkov v pravnih postopkih (Ljubljana: Ius Software, GV Založba).

Gervais, D. [ur.] (2006) Collective Management of Copyright and Related Rights (Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International).

International Survey on Private Copying, Law & Practice 2015, WIPO, 2015, str. 4–5.

- Oman, B. v Trampuž, M. et al. (1997) Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem (Ljubljana: Gospodarski vestnik).
- Rehbinder, M. (2006) Urheberrecht (München: Verlag C. H. Beck).
- Schack, H. (2005) Urheber-und Urhebervertragsrecht (Tübingen: Mohr Siebeck).
- Trampuž, M. v Trampuž, M. et al. (1997) Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem (Ljubljana: Gospodarski vestnik).
- Trampuž, M. (2007) Kolektivno upravljanje avtorske in sorodnih pravic – Ureditev v Sloveniji in Evropski skupnosti (Ljubljana: GV Založba).
- Waelde, C., Laurie, G., Brown, A., Kheria, S. in Cornwell, J. (2011) Contemporary Intellectual Property (Oxford: Oxford University Press).
- Walter, M. M. in von Levinski, S. v Walter, M. M. in von Levinski, S. [ur.] (2010) European Copyright Law – A Commentary (Oxford: Oxford University Press).

Omejitve avtorske pravice za namene izobraževanja

SAŠA KRAJNC

Povzetek V dobi digitalnih tehnologij, spletnih medijev in družbenih omrežij je širši javnosti omogočen tako rekoč neomejen dostop do informacij. Zdi se, da se temeljna pravica do izobraževanja danes lahko uresničuje bolj učinkovito kot kadarkoli prej. Zato je toliko bolj presenetljivo, da učitelji v osnovnih šolah po Evropi ne morejo zakonito digitalizirati poglavja učbenika, ga po elektronski pošti poslati svojim učencem in jim dovoliti, da ga med seboj prosto delijo. Tako, pravzaprav samoumevno, ravnanje učiteljem onemogoča avtorskopravna zakonodaja marsikatere države članice EU. V prispevku so obravnavane nacionalne ureditve držav članic EU na področju izjem od avtorske pravice za namene izobraževanja, pri čemer je poudarek zlasti na ugotavljanju razlik med njimi in identificiranju primerov za izobraževalce najbolj in najmanj ugodnih ureditev.

Ključne besede: • avtorska pravica • izjeme • izobraževanje • prosta uporaba • primerjava nacionalnih zakonodaj •

Copyright Exceptions for Education

SAŠA KRAJNC

Abstract Through digital technology, online media platforms and social networks society has gained almost unlimited access to information. It seems that the fundamental right to education can now be exercised more effectively than ever before. It is therefore all the more surprising, that teachers in elementary schools across Europe cannot legally digitalize a chapter of a textbook, send it to their pupils by mail and allow them to share it amongst them. As innocent of an act as this may seem, it is prohibited by the legislation of most EU countries. This article focuses on the comparison of national copyright laws of EU member states regarding copyright exceptions for educational purposes, especially on highlighting the differences between them and identifying the best and worst practices for educators.

Keywords: • copyright • exceptions • education • free use • comparison of national legislations •

CORRESPONDENCE ADDRESS: Saša Krajnc, university graduated lawyer, Intellectual Property Institute, Dalmatinova 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: sasa.krajnc@ipi.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.3>

ISBN 978-961-286-115-5

©©©©Author

Available at: <http://press.um.si>

1 Uvod

Izjeme od avtorske pravice, ki jih avtorski zakoni držav članic EU predvidevajo za namene izobraževanja, so pogosto preozke, toge in neprilagojene modernim izobraževalnim procesom. Nekatere ureditve ustreznih izjem sploh ne predvidevajo. V vseh primerih, ko učitelji¹ učnega materiala ne morejo uporabiti na podlagi ustrezne zakonske izjeme, bi bile izobraževalne ustanove hipotetično primorane pridobiti ustrezne pravice za uporabo del od neposredno od imetnikov teh pravic (avtorjev, izvajalcev, založnikov, producentov idr.). Že z vidika obsega raznovrstnih avtorskih del, ki so na različne načine uporabljena za namene pouka, se kaj takega zdi nepredstavljivo. S finančnega vidika pa je pridobivanje ustreznih licenc za uporabo del za marsikatero izobraževalno ustanovo preprosto neizvedljivo. Na Poljskem bi šole za takšne licence porabile približno polovico vseh finančnih sredstev, ki jih država nameni za izobraževanje socialno ogroženih učencev (Tarkowski, 2016).

Tudi kolektivno upravljanje avtorskih pravic na tem področju je problematično, saj so izobraževalne ustanove neredko prisiljene vstopati v finančno neugodna pravna razmerja z več različnimi kolektivnimi organizacijami, ki uveljavljajo nadomestila v imenu različnih imetnikov pravic za različne oblike uporabe avtorskih del. Postopki pogajanj s kolektivnimi organizacijami so domala epsko zapleteni in dolgotrajni, nekateri akterji v izobraževanju pa so iz njih tudi povsem izključeni (npr. neprofitne organizacije). Tudi v najboljšem primeru sklenitve dogovora s kolektivno organizacijo nekateri imetniki pravic in oblike uporabe del sploh niso kolektivno zastopane, zato je v teh primerih še zmeraj potrebno sklepati licenčne pogodbe oz. razčiščevati pravice na ravni posameznega avtorskega dela.²

V danih okoliščinah so marsikatero oblike uporabe del, ki se jih učitelji pri svojih izobraževalnih metodah poslužujejo, pravzaprav nezakonite. Posledično informacijske in izobraževalne platforme izobraževalnih ustanov, ki ne želijo tvegati zahtevkov imetnikov avtorskih pravic iz naslova kršitev, raje ne objavijo učnega materiala, ki ga ob svojem delu pripravljajo učitelji, saj glede na nejasno in pomanjkljivo zakonodajo ne morejo biti prepričane, ali je uporaba avtorskih vsebin dovoljena (prim. Tarkowski, 2015). Ob upoštevanju navedenega konteksta postane očitno, zakaj so široke in fleksibilne zakonske izjeme, ki omogočajo zakonito brezplačno uporabo avtorskih del, se nanašajo na širok krog del in njihovih uporabnikov ter se je nanje mogoče v vsakem trenutku sklicevati brez dodatnih pogojev in pogajanj, v modernih izobraževalnih procesih ključnega pomena.

Prispevek temelji na podatkih, ki jih je za namene neprofitne organizacije Creative Commons zbrala in obdelala avtorica Teresa Nobre. V študiji iz leta 2014 je primerjana zakonska ureditev izjem za izobraževanje v državah članicah EU in evropskih državah, ki niso članice EU.³

Poleg primerjave med nacionalnimi ureditvami glede izjeme za izdajanje učbenikov in drugih oblik uporabe avtorskih del za namene izobraževanja, je v tem prispevku izpostavljen tudi pomen izjeme citiranja za uporabo avtorskih del v izobraževalnih procesih. Posebej je obravnavana tudi prihajajoča sprememba zakonodaje EU na tem

področju. Za primerjavo pa je predstavljena tudi ureditev v evropskih državah, ki niso članice EU.

2 Izjema za izobraževanje po EUCD

Težnje po uvedbi izjem od avtorske pravice za izobraževalne namene so bile izražene že ob sprejemu Bernske konvencije za varstvo književnih in umetniških del⁴ (BK) in so bile upoštevane tudi ob sprejemanju avtorskopravne zakonodaje EU. Člen 5 Direktive št. 2001/29/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. maja 2001 o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi⁵ (EUCD) za namene izobraževanja predvideva izjemo, ki jo lahko države članice EU opcijsko uvedejo v svojo nacionalno zakonodajo. Izjema dovoljuje uporabo avtorskih del pri izobraževalni in raziskovalni dejavnosti v nekomercialne namene:

Člen 5

Izjeme in omejitve

[...]

3. Države članice lahko predvidijo izjeme in omejitve pravic iz členov 2 in 3 v naslednjih primerih:

(a) uporaba izključno v namen ilustracije pri pouku ali znanstvenem raziskovanju, kadar se navede vir vključno z avtorjevim imenom, razen če se to izkaže za nemogoče, in v obsegu, ki ga opravičuje nekomercialni namen, ki naj se doseže;

[...]

Izjema omogoča vse oblike uporabe avtorskih del za namene ilustracije pri pouku, v nekomercialne namene in v obsegu, ki je za doseganje takega namena potreben. Slabosti ureditve so nedvomno v tem, da je uvedba izjeme po EUCD opcijaska in je državam članicam torej sploh ni potrebno vpeljati. Obenem je člen zasnovan presplošno, kar omogoča širok manevrski prostor pri implementaciji in posledično razlike med nacionalnimi ureditvami. Tako npr. ni jasno, ali mora biti izjema nujno brezplačna, in kaj natančno zajema pojem »ilustracije«. Težave z interpretacijo se pojavijo tudi pri uradnih prevodih direktive. Tako slovenska različica omenja »pouk«, kar kaže na uporabo del pri neposrednem pouku v živo⁶. Enako izhaja tudi iz nemškega prevoda, ki uporablja izraz »Veranschauligung im Unterricht«. V nasprotju s tem pa angleški prevod uporablja izraz »illustration for teaching«, ki je usmerjen na širši krog izobraževalnih procesov in ne zgolj »face-to-face« poučevanje.

3 Generalni pregled uvedbe izjeme za izobraževanje v evropskih državah

Izjemo za namene izobraževanja iz člena 5(3)(a) EUCD so države članice zelo raznoliko implementirale v svoje nacionalne zakonodaje, načeloma pa to materijo urejajo v okviru dveh sklopov določb:

- a) izjeme oz. omejitve pri izdajanju kompilacij oz. učbenikov in
- b) druge oblike uporabe avtorskih del za namene izobraževanja.

Razlike med nacionalnimi ureditvami se ne kažejo samo v tem, ali njihove zakonodaje predvidevajo izjemo za namene izobraževanja ali ne, ampak tudi v tem, za katera dela jo predvidevajo, v kakšni obliki (originalni ali predelani) in v kakšnem obsegu je mogoče delo v skladu z izjemo uporabiti (celotno delo ali samo del), katere oblike uporabe so dovoljene (v nedigitalnih ali digitalnih okoljih) ter ali je uporaba odplačna ali neodplačna.

4 Ureditev izjem za izobraževanje v nacionalnih ureditvah posameznih držav članic EU

4.1 Izjema za izdajanje učbenikov

Iz pregleda nacionalnih ureditev držav članic EU izhaja, da je večina uvedla izjemo za uporabo del pri izdajanju učbenikov. Pri tem je potrebno opozoriti, da se pod pojmom »učbenik« običajno upoštevajo le komercialne publikacije, ki jih za izobraževalne namene izdajajo izobraževalne ustanove ali založbe, ne pa tudi nekomercialne zbirke gradiva in nalog, ki jih za namene pouka pripravljajo učitelji sami.

EU/EEA countries and Switzerland	Does the law permit it?	For free?	In which forms can works be compiled?		What kinds of works can be compiled?					To what extent can works be compiled?			Which acts of use are permitted?		Other limitations	
			Any	Translated	Any	Works of Art	Video	Music	Textbooks	Any	Entire Short Works	Entire Works of Art	Any	Online Uses		
Austria																Yes
Belgium																Yes
Bulgaria																Yes
Croatia																Yes
Cyprus																Yes
Czech Republic																Yes
Denmark																Yes
Estonia																Yes
Finland																Yes
France																N/A
Germany																Yes
Greece																Yes
Hungary																Yes
Iceland																Yes
Ireland																Yes
Italy																Yes
Latvia																Yes
Lithuania																Yes
Liechtenstein																Yes
Luxembourg																Yes
Malta																N/A
Netherlands																Yes
Norway																Yes
Poland																Yes
Portugal																Yes
Romania																Yes
Slovakia																N/A
Slovenia																Yes
Spain																N/A
Sweden																Yes
Switzerland																Yes
United Kingdom																Yes
32	28	12	20	20	17	22	18	26	21	8	22	18	13	17		28

Table 3. To compile copyrighted works in teaching compilations: EU member states, EEA member states and Switzerland

Yes	No
Yes? (Unclear)	No? (Unclear)
No Source Available	

Vir: Nobre, 2014: 12.

Iz zgornje tabele je razvidno, da izjeme niso implementirale le Francija, Malta in Slovaška, glede na razpoložljive podatke pa je najbrž nima tudi Španija.

62,5 odstotka držav članic EU, ki so izjemo implementirale, so jo uvedle v obliki zakonite licence, torej kot odplačno opcijo, pri kateri mora izdajatelj učbenika ustreznimi kolektivni organizaciji plačati primerno nadomestilo. Jasno je, da plačilo nadomestil za marsikatero izobraževalno ustanovo, zlasti pa za nekomercialne in neinstitucionalizirane izobraževalce, predstavlja precejšnje finančno breme.

Približno 40 odstotkov držav članic EU dopušča izjemo samo za določena avtorska dela, druga pa so izvzeta (najpogosteje avdio-vizualna dela). Takšna ureditev je posledica zakonodajne nomotehnikne, pri kateri nacionalni zakon izjeme ne uvaja v obliki generalne klavzule, temveč taksativno našteva ali izrecno izvzema določene vrste avtorskih del (Nobre, 2014: 11).

Prav tako okoli 40 odstotkov držav članic EU ne omogoča uporabe vsebine učbenikov v digitalnih okoljih, ampak je uporaba del omejena na uporabo učbenikov v fizični obliki kot pripomoček pri pouku v živo, kar je pogosto posledica generalne neprilagojenosti nacionalnih avtorskih zakonov na uporabo del v digitalni obliki in pritiskom s strani založnikov.

Izjema za izdajanje učbenikov je v najširši obliki in z najmanj omejitvami vpeljana v Estoniji, na Češkem, v Bolgariji in Romuniji. Izmed držav, ki so izjemo uvedle, pa je ta najbolj restriktivna na Švedskem, v Grčiji, na Irskem in v Veliki Britaniji.

Primer najboljše prakse: Estonija

Druga in tretja točka 19. člena estonskega avtorskoprnega zakona⁷ določata:

Without the author's consent and without payment of remuneration, but subject to the obligation to indicate the name of the author of the work, if it appears in the work, the title (designation) of the work and the source in which the work has been published, it shall be permitted:

[...]

2. to use a lawfully published work or parts thereof by way of illustration in publications, radio and television broadcasts, sound and video recordings for teaching purposes to the extent justified by the purposes;

3. to reproduce articles published in newspapers, journals or other periodicals and extracts from published works by reprographic means exclusively for purposes of teaching and scientific research in educational and research institutions the activities of which do not serve direct or indirect commercial gains;

Primer najslabše prakse: Švedska

Določba 13. člena švedskega avtorskoprnega zakona⁸ določa:

For educational purposes, copies of published works may be prepared by means of reprographic reproduction and recordings made of works broadcast by sound radio or television if an extended collective agreement license applies under Article 26i. The copies and recordings thus made may be used only in those educational activities which are covered by the agreement forming the basis for the extended collective agreement license.

The first paragraph does not apply if the author has filed a prohibition against such reproduction with any of the contracting parties.

Slovenska ureditev:

V primerjavi z zgornjimi praksami dovoljuje slovenska ureditev uporabo avtorskih del za namene reprodukcije v učbenikih ob plačilu primernega nadomestila kolektivni

organizaciji (47. člen Zakona o avtorski in sorodnih pravicah⁹ (ZASP)). Izjema oz. zakonita licenca je predvidena za že objavljene dele avtorskih del ter posamična dela s področij fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, uporabne umetnosti, industrijskega oblikovanja in kartografije. Iz izjeme so torej izvzeta avdio-vizualna in glasbena dela. ZASP zaradi nomotehnične posebnosti (najbrž) omogoča tudi digitalno uporabo del, saj drugi odstavek 43. člena ZASP določa, da se zakonita licenca nanaša tudi na javno priobčitev navedenih del, v katero od spremembe ZASP v letu 2001 spada tudi pravica dajanja na voljo javnosti (osma točka drugega odstavka 22. člena ZASP).

4.2 Druge oblike uporabe avtorskih del za namene izobraževanja

Izjema za druge oblike uporabe avtorskih del za namene pouka, razen izdajanja učbenikov, se vsebinsko nanaša na raznolike možnosti izkoriščanja avtorskih vsebin v procesih izobraževanja - od uporabe in razširjanja raznovrstnih besedil, do izvajanja šolskih dramskih iger in organiziranja filmskih večerov.

EU/EEA countries and Switzerland	Does the law permit it?	For free?	In which forms can works be used?		What kinds of works can be used?					To what extent can works be used?			Which acts of use are permitted?		Other limitations	
			Any	Translations	Any	Works of Art	Video	Music	Textbooks	Any	Entire Short Works	Entire Works of Art	Any	Online Uses		
Austria																Yes
Belgium																Yes
Bulgaria																Yes
Croatia																N/A
Cyprus																Yes
Czech Republic																Yes
Denmark																Yes
Estonia																Yes
Finland																Yes
France																N/A
Germany																N/A
Greece																Yes
Hungary																Yes
Iceland																N/A
Ireland																Yes
Italy																N/A
Latvia																Yes
Lithuania																N/A
Liechtenstein																Yes
Luxembourg																Yes
Malta																Yes
Netherlands																Yes
Norway																Yes
Poland																Yes
Portugal																Yes
Romania																Yes
Slovakia																N/A
Slovenia																N/A
Spain																N/A
Sweden																N/A
Switzerland																Yes
United Kingdom																Yes
32	22	14	10	20	14	19	15	17	20	12	21	15	11	18		22

Table 5. To otherwise use copyrighted works in educational resources: EU member states, EEA member states and Switzerland

Yes	No
Yes? (Unclear)	No? (Unclear)

Izrecno izjemo za različne oblike uporabe avtorskih del za namene izobraževanja je uvedlo le 68,8 odstotka držav članic EU. Nimajo je npr. Hrvaška, Francija, Nemčija, Italija in Španija.

Neodplačno uporabo avtorskih del omogoča približno 60 odstotkov držav članic EU, podoben odstotek pa tudi uporabo del v spremenjeni obliki, torej so uporabnikom omogočene proste predelave dela. Glede na naravo izobraževalnih procesov, ki so usmerjeni k dodajanju nove vrednosti že obstoječim vsebinam in kreiranju novih vsebin, je možnost predelave že obstoječih avtorskih del lahko pomembna komponenta razvoja kreativnega mišljenja. Čeprav je izjema na ta način uveljavljena v več kot polovici držav članic, ki so izjemo implementirale, je pravica predelave pogosto omejena na uporabo del v testih oz. preverjanjih znanja, kar znatno okrne obseg in učinek izjeme.

Približno tretjina držav članic ne omogoča proste uporabe celotnih del ali video vsebin, prav tako tretjina ne omogoča uporabe v digitalnih okoljih, kar je najverjetneje mogoče pripisati vplivu partikularnih interesov imetnikov pravic na literarnih in avdio-vizualnih delih na zakonodajne postopke in spremembe avtorskopravne zakonodaje.

Iz pregleda je razvidno, da so razlike med ureditvami držav članic znatne, zlasti zaradi različnih možnosti implementacije izjeme iz EUCD. Trenutna situacija ne prispeva k poenotenju prava na tem področju, v praksi pa povzroča vse več težav, saj zakonodaja zaostaja za potrebami sodobnih modelov izobraževanja (npr. izobraževanja v digitalnih okoljih in pouka na daljavo).

Tudi pri vpeljavi te izjeme se najbolj odrežejo Estonija, Češka, Bolgarija in Romunija, kjer je izjema implementirana najširše. Med države z najbolj omejenim obsegom izjeme pa spadajo Grčija, Madžarska in Poljska.

Primer najboljše prakse: Bolgarija

Druga točka drugega odstavka 24. člena bolgarskega avtorskoprnega zakona¹⁰ določa:

The following shall be permissible without the consent of the copyright holder and without payment of compensation:

[...]

Use of parts of published works or of a limited number of works in other works to the extent justified by the purposes of analysis, comments or scientific research. Such use shall be permissible only for scientific and educational purposes, provided the source and the name of the author are cited unless this turns out to be impossible.

Primer najslabše prakse: Grčija

Določba 21. člena grškega avtorskoprnega zakona¹¹ določa:

It shall be permissible, without the consent of the author and without payment, to reproduce articles lawfully published in a newspaper or periodical, short extracts of a work or parts of a short work or a lawfully published fine art work exclusively for teaching or examination purposes at an educational establishment, in such measure as is commensurate with the aforementioned purpose, and provided that the reproduction is effected in accordance with good morals and does not impede normal exploitation. The reproduction must be accompanied by an indication of the source and of the names of the author and of the publisher, provided the said names appear on the source.

Slovenska ureditev:

Poleg izjeme za izdajanje učbenikov ZASP predvideva tudi druge oblike proste uporabe avtorskih del za izobraževalne namene, vendar pod izrazito restriktivnimi pogoji. Zgolj za namene pouka v živo je dovoljeno javno izvajanje in priobčitev javnosti že objavljenih del, javno izvajanje objavljenih del na brezplačnih šolskih slovesnostih in sekundarno radiodifuzno oddajanje RTV šolskih oddaj (prva do tretja točka prvega odstavka 49. člena ZASP). Ta določba se zaradi zgoraj opisane nomotehnične posebnosti sicer formalnopravno nanaša tudi na uporabo (vseh vrst) del v digitalnih okoljih, vendar je taka uporaba v okviru te izjeme izrazito vprašljiva, saj je iz besedila člena razvidno, da je namen zakonodajalca pri sprejemanju določbe obsegal zlasti javno izvajanje del pri pouku, na šolskih slovesnostih in preko RTV oddaj (npr. izvajanje dramskih iger, recitiranje poezije, izvajanje glasbe itd.).

Glede na opisano ureditev ugotavljamo, da se Slovenija uvršča v sam rep evropskih nacionalnih zakonodaj pri implementaciji izjem za izobraževanje, saj je (poleg izdaje učbenikov) uporaba avtorskih del za namene izobraževalnih procesov uveljavljena v restriktivnem okvirju, ki reproduciranja, predelav in deljenja avtorskih vsebin v izobraževalnih procesih skorajda ne dopušča.

5 Izjema citiranja

V državah, ki niso uvedle izjeme za izobraževanje v takšni ali drugačni obliki, ali pa so jo uvedle z različnimi omejitvami, se bo uporaba avtorskih del za izobraževalne namene v določenih primerih lahko uvrstila v okvir izjeme citiranja.

Sklicevanje na izjemo citiranja je v praksi marsikdaj bolj uporabno, saj je izjema citiranja generalno fleksibilnejša od specialnih izjem za izobraževanje, vsebuje manj omejitev in je obvezno brezplačna. Države podpisnice BK so morale izjemo citiranja skladno s členom 10(1) BK obvezno implementirati v svojo nacionalno zakonodajo.

Običajno izjema citiranja ni omejena na določeno vrsto avtorskih del in ne vsebuje drugih vsebinskih restrikcij, razen pogojev, da mora biti citirano delo predhodno objavljeno in da se avtorja ob citiranju ustrezno navede. Načeloma je v okviru citiranja dovoljena vsakršna uporaba avtorskega, tudi predelava, dajanje na voljo javnosti, komercialno izkoriščanje itd.

Izjemo citiranja zaradi obvezne implementacije po BK vsebujejo prav vsi avtorskopравни zakoni držav članic EU, v relativno podobni obliki. Razlike se kažejo zgolj v naboru del, ki jih je mogoče citirati v celoti, ter v obsegu, v katerem je dovoljeno originalno delo prevzeti v glavno delo. Glede slednjega je predvsem pomembna sodna praksa nacionalnih sodišč, posplošeno pa velja, da mora biti obseg citiranega dela bistveno manjši od obsega dela, v katero je vključen (prim. Trampuž, 1997: 154).

ZASP v 51. členu predvideva možnost citiranja odlomkov del in celotnih del s področij fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, uporabne umetnosti, industrijskega oblikovanja in kartografije, ne vključuje pa glasbenih in avdio-vizualnih del. Prav tako mora biti podan t. i. citirni namen, torej da se citirano avtorsko delo uporabi z namenom ponazoritve, soočenja ali napotitve.

Pri državah članicah EU, ki niso uvedle posebnih izjem za izobraževanje, bo izjema citiranja pravzaprav edina pravna podlaga za uporabo avtorskih del v učnih procesih, kar je neugodno predvsem zaradi narave citiranja kot takega, torej izkazovanja citirnega namena in omejitev pri obsegu uporabe.

V vseh primerih, kadar za uporabo avtorskih del za namene izobraževanja ni na voljo ustreznih pravnih mehanizmov, so še toliko bolj pomembni viri izobraževalnih vsebin, ki so prosto dostopni pod različnimi prostimi licencami¹² in v okviru podatkovnih baz s prosto dostopnimi viri za odprto izobraževanje (»open education resource databases«).¹³

7 Nova Direktiva o avtorskih pravicah na enotnem digitalnem trgu

V septembru 2016 je Evropska Komisija objavila paket zakonodajnih reform na področju avtorskega prava EU, ki vključuje štiri nove zakonodajne akte.¹⁴ Med temi je tudi Predlog direktive o avtorskih pravicah na enotnem digitalnem trgu (v nadaljevanju: Predlog direktive). Paket je rezultat večletnih prizadevanj za uskladitev avtorskopравниh vidikov delovanja enotnega digitalnega trga in pozivov raznovrstnih deležnikov k harmonizaciji in modernizaciji tega pravnega področja.

Predlog direktive predvideva vpeljavo obvezne izjeme za namene ilustracije pri poučevanju, pri čemer mora biti uporaba avtorskih del nekomercialna.

Člen 4

Uporaba del in drugih predmetov urejanja v dejavnostih digitalnega in čezmejnega poučevanja

1. Države članice uredijo izjemo ali omejitev pravic iz členov 2 in 3 Direktive 2001/29/ES, členov 5(a) in 7(1) Direktive 96/9/ES, člena 4(1) Direktive 2009/24/ES in člena 11(1) te direktive, da bi omogočile digitalno uporabo del in drugih predmetov urejanja izključno za namen ilustracije pri poučevanju,

kolikor to upravičuje nekomercialni namen, ki ga je treba doseči, pod pogojem da:

(a) uporaba poteka v prostorih izobraževalne ustanove ali prek varnega elektronskega omrežja, ki je dostopno zgolj učencem ali študentom izobraževalne ustanove in učiteljskemu osebju;

(b) uporabo spremlja navedba vira, vključno z avtorjevim imenom, razen če se to izkaže za nemogoče.

2. Države članice lahko določijo, da se sprejeta izjema skladno z odstavkom 1 ne uporablja na splošno ali v zvezi s posebnimi vrstami del ali drugih predmetov urejanja, če so ustrezne licence, ki dovoljujejo opisana dejanja v odstavku 1, na enostaven način na voljo na trgu.

Države članice, ki izkoristijo določbo iz prvega pododstavka, sprejmejo potrebne ukrepe, da zagotovijo ustrezno razpoložljivost in vidnost licenc, ki dovoljujejo dejanja, opisana v odstavku 1, za izobraževalne ustanove.

3. Za uporabo del ali drugih predmetov urejanja izključno za ilustracije pri poučevanju prek varnih elektronskih omrežij, opravljeno v skladu z določbami nacionalne zakonodaje, sprejetimi skladno s tem členom, se šteje, da je potekala izključno v državi članici, v kateri ima izobraževalna ustanova sedež.

4. Države članice lahko določijo pravično nadomestilo za škodo, ki jo utrpijo imetniki pravic zaradi uporabe njihovih del ali drugih predmetov urejanja skladno z odstavkom 1.

Iz drugega odstavka citiranega člena izhaja, da državam članicam EU izjeme ni potrebno uvesti, če so za določeno vrsto del na voljo ustrezne licence, ki omogočajo zakonito uporabo dela. V praksi ta določba »obvezno« naravo izjeme pretvarja v opcijsko, saj bodo države članice po vsej verjetnosti nenaklonjene vpeljavi izjeme, kadar bo za določeno vrsto del dostopno (odplačno) licenciranje. Pridobivanje tovrstnih licenc pa bo ponovno obremenilo proračune izobraževalnih ustanov in odprlo pogosto problematične procese pogajanja in usklajevanja z imetniki pravic in kolektivnimi organizacijami.

Predlagana izjema ima sicer še druge pomanjkljivosti. Nanaša se zgolj na uporabo avtorskih del v digitalnih okoljih in zaprtih omrežjih izobraževalnih ustanov. Avtorska dela se torej tudi v okviru te izjeme med odprtimi omrežji izobraževalcev in učencev ne bodo mogla razširjati, prav tako pa se izjema ne nanaša na poučevanje v živo.

Izjema naslavlja izključno »izobraževalne ustanove«, pri čemer ni jasno, kateri subjekti, ki delujejo v okviru mnogoterih izobraževalnih dejavnosti, so s tem izrazom pravzaprav zajeti. Po vsej verjetnosti iz tega kroga izpadejo zasebne izobraževalne dejavnosti in neprofitne izobraževalne organizacije, morda pa tudi muzeji, knjižnice, arhivi in druge javne in zasebne ustanove, katerih primarna dejavnost ni izobraževanje.

Iz pregleda nacionalnih ureditev držav članic EU izhaja, da imajo nekatere države že na podlagi EUCD vpeljane bolj učinkovite in manj restriktivne izjeme za izobraževanje, kot jih predvideva nov Predlog direktive, in ki so uporabne tudi v digitalnih okoljih. Kaj se bo z zakonodajo v teh državah zgodilo po implementaciji Predloga direktive je težko napovedati, pričakovati pa je, da bodo vsaj nekatere države novo ureditev sprejele in s tem naredile korak nazaj k bolj omejujoči zakonodaji.¹⁵

8 Razmere v evropskih državah, ki niso članice EU

Študija T. Nobre je pokazala, da imajo evropske države, ki niso članice EU, bolj poenoteno ureditev zakonskih izjem za izobraževanje, ki je načeloma tudi manj restriktivna glede pogojev in načinov proste uporabe avtorskih del pri izobraževanju.

To je posledica dejstva, da so države, ki jih ne veže zakonodaja EU, v svoje nacionalne avtorske zakone večinoma vpeljale rešitve, ki izhajajo iz Tunizijskega vzorčnega zakona o avtorski pravici za države v razvoju.¹⁶ Predlagana ureditev iz 7. člena Vzorčnega zakona, ki določa izjeme od avtorske pravice, temelji na ameriški avtorskopravni doktrini *fair use*, v skladu s katero je dovoljena prosta uporaba dela, če to opravičuje namen uporabe, pri čemer legitimni interesi avtorja niso nesorazmerno prizadeti.¹⁷ Koncept v obliki odprte generalne klavzule, ki se nanaša na vse vrste avtorskih del in vse oblike uporabe, je fleksibilnejši od razmeroma togih seznamov taksativno naštetih izjem od avtorske pravice, kar je običajna praksa v državah članicah EU.

Izmed 12 držav, ki so bile vključene v študijo, je le v treh (25 odstotkov) predvideno plačilo nadomestila za uporabo avtorskih del pri izdajanju učbenikov, prav tako le tri izmed teh držav ne dovoljujejo objave in razširjanja učbenikov v digitalnih okoljih (Nobre, 2014: 11–12).

Le tri izmed primerjanih 12 držav nimajo zakonske izjeme za druge oblike uporabe avtorskih del za namene izobraževanja. Izmed preostalih devetih le ena predvideva odplačno izjemo. V večini držav je dovoljena uporaba vseh avtorskih del v originalni in predelani obliki, tudi preko spleta (Nobre, 2014: 16).

Zgornja statistika jasno kaže, da so zakonodaje evropskih držav, ki niso članice EU, veliko bolj naklonjene prosti uporabi del za izobraževalne namene. Obenem so si zakonske ureditve v teh državah veliko bolj podobne, čeprav temeljijo na nezavezujočem pravnem viru, med državami pa obstajajo pomembne kulturne in ekonomske razlike. Izjeme za izobraževanje so zgovoren prikaz situacije, kjer je premišljeno začrtani »soft law« dosegel boljši učinek od obvezujočih pravnih aktov, katerih cilj je poenotenje nacionalnih pravnih režimov v okolju, ki temelji na kulturni, ekonomski in sistemski koherenci.

9 Sklep

Ob trenutnem stanju nacionalnih zakonodaj in prihajajočih spremembah je prognoza za izobraževalce precej neugodna. Že zdaj je jasno, da nov Predlog direktive, v katerem se

odraža pripravljenost zakonodajalca EU, da popušča partikularnim interesom založnikov, producentov in spletnih gigantov, ne bo prinesel prepotrebnih sprememb, ki bi uravnotežile interese imetnikov pravic z interesi uporabnikov v digitalnih okoljih. V državah, kjer so izjeme za izobraževanje že zdaj omejene, bo nova zakonodaja najbrž prinesla zgolj vpeljavo novih licenc in utrudljiva pogajanja s kolektivnimi organizacijami. V državah, ki imajo trenutno širše zaščitane izjeme, kot jih predvideva predlog direktive, pa se bodo najverjetneje okrepili interesi imetnikov pravic, kar lahko v najslabšem primeru pripelje do zaostrovanja zakonodaje na škodo uporabnikov (prim. Bogataj Jančič: 2008: 3). Na kakšen način naj bi predlagana ureditev prispevala k poenotenju nacionalnih ureditev, si ni mogoče predstavljati.

Glede na veljavno slovensko zakonodajo bi bila za izobraževalce najbolj ugodna vpeljava izjeme po vzoru Estonije, ki v kar največji možni meri dopušča prosto uporabo avtorskih del za namene izobraževanja, in to še preden bo Slovenija zavezana implementirati novo direktivo. Estonski sistem predvideva prosto in brezplačno uporabo vseh avtorskih del, v originalni in predelani obliki, deloma ali v celoti, če je to potrebno za uresničevanje nekomercialnega izobraževalnega namena. Takšna izjema bi javnim izobraževalnim ustanovam omogočala neovirano izdajanje in razširjanje učnega gradiva ter uporabo avtorskih del v procesih izobraževanja, brez da bi bilo za to potrebno sklepati individualne pogodbe z imetniki pravic ali plačevati nadomestila kolektivnim organizacijam, kar bi imelo nenadajne tudi ugodne proračunske posledice. V širšem smislu pa bi bogatilo izobraževalne in znanstvene repozitorije ter olajševalo dostop do informacij, materialov in vsebin izobraževalcem in učencem v javni in zasebni sferi.

Opombe

¹ Izraz »učitelj« je v tem prispevku uporabljen za vse osebe, ki se na kakršen koli, institucionaliziran ali neinstitucionaliziran način ukvarjajo s podajanjem znanja (učitelji na šolah, profesorji na fakultetah, izobraževalci na raziskovalnih ustanovah, predavatelji, učitelji in mentorji v okviru neprofitnih organizacij, itd.).

² Za podroben pregled kolektivnega upravljanja avtorskih pravic v Evropi gl. Gervais, 2016: 139–174.

³ T. Nobre, Educational Resources Development: Mapping Copyright Exceptions and Limitations in Europe, Creative Commons Project Open Educational Resources Policy in Europe, working paper, julij 2014, dostopno na: http://oerpolicy.eu/wp-content/uploads/2014/07/working_paper_140714.pdf.

⁴ Uradni list SFRJ-MP, št. 14/1975 in 4/1986, Uradni list RS št. 24/1992, Uradni list RS-MP, št. 9/1992 in št. 3/2007. BK v členu 10(2) predvideva uvedbo primernih izjem za izobraževanje, pri čemer daje nacionalnim zakonodajam pri tem relativno širok manevrski prostor: *Glede možnosti, da se na dovoljen način uporabljajo književna ali umetniška dela za ponazarjanje pouka z objavljanjem, oddajanjem po radiodifuziji ali z zvočnimi in vizualnimi snemanji, če tako uporabo upravičuje namen, ki ga je treba doseči, so odločilni zakoni v državah Unije in posebni sporazumi, ki so sklenjeni ali ki bodo sklenjeni med njimi, pri čemer mora biti takšna uporaba v skladu z dobrimi običaji*. Ob tem je potrebno vsako izjemo presojati še z vidika t. i. tristopenjskega testa in člena 9(2), ki varuje interese imetnikov pravic pri uporabi avtorskih del v okviru posamezne izjeme. Več o tem glej Tritton, 2008: 474.

⁵ UL L 167, 22. 6. 2001, str. 10.

⁶ Prim. M. Trampuž v komentarju k 49. členu ZASP, ki določa izjemo za namene »pouka« (Trampuž, 1997: 150–151).

⁷ Copyright Act (consolidated text of February 15, 1999), dostopno na <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ee/ee001en.pdf>.

⁸ Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, dostopno na http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=129538.

⁹ Uradni list RS, št. 16/2007 (UPB), 68/2008, 110/2013, 56/2015 in 63/2016 (ZKUASP).

¹⁰ Law on Copyright and Neighbouring Rights (as amended in 2002), dostopno na http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=237956#LinkTarget_1372.

¹¹ Law 2121/1993 on Copyright, Related Rights and Cultural Matters, dostopno na http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=127562#LinkTarget_570.

¹² Med najbolj razširjenimi prostimi licencami so licence, ki jih ponuja neprofitna organizacija Creative Commons (CC). Več o tem gl. Bogataj Jančič, 2007: 186–189.

¹³ Portal Learning Resources Exchange, dostopen na <http://lreforschools.eun.org>, je trenutno najboljšejezi repozitorij vsebin za odprto izobraževanje v Evropi, ki ga sestavlja mreža 30 evropskih ministrstev s področja izobraževanja. V letu 2013 je Evropska komisija vzpostavila tudi portal Open Education Europa, ki je del iniciative Opening Up Education in je dostopen na <https://www.openeducationeuropa.eu>.

¹⁴ Sporočilo za medije in povezave do posameznih besedil zakonodajnih predlogov dostopni na http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3010_en.htm. V slovenskem jeziku so besedila dostopna na: <http://www.uil-sipo.si/uil/urad/o-uradu/novice/elektronske-novice/clanki/reforma-avtorskega-prava-predlogi-evropske-komisije-za-posodobitev-avtorskega-prava/>.

¹⁵ <http://www.communia-association.org/2016/09/02/education-and-copyright-we-were-promised-an-exception-but-are-offered-licenses-instead/>.

¹⁶ Tunis Model Law on Copyright for Developing Countries (1976). Vzorčni zakon je bil sprejet s strani Komiteja vladnih strokovnjakov na vabilo tunizijske vlade, februarja 1976, ob sodelovanju WIPO in UNESCO. Vzorčni zakon je na voljo tukaj: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=31318&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

¹⁷ Doktrina izhaja iz 107. člena ameriškega Copyright Act (1976) in dovoljuje prosto uporabo avtorskih del, kadar so za to izpolnjeni štiri pogoji:

- a) namen uporabe (komercialen ali nekomercialen)
- b) narava avtorskega dela
- c) obseg dela, ki bi bil uporabljen, glede na celotno avtorsko delo
- d) učinek uporabe na potencialno tržno vrednost avtorskega dela.

Literatura

Bogataj Jančič M., et al. (2007) Pravni vodnik po internetu (Ljubljana: GV Založba).

Bogataj Jančič, M. (2008) Avtorsko pravo v digitalni dobi (Ljubljana: Založba Pasadena).

Gervais, D., [ur.] (2016) Collective Management of Copyright and Related Rights (Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer).

Nobre, T. (2014) EDUCATIONAL RESOURCES DEVELOPMENT: Mapping Copyright Exceptions and Limitations in Europe, Creative Commons Project Open Educational Resources Policy in Europe, working paper (dostopno na: http://oerpolicy.eu/wp-content/uploads/2014/07/working_paper_140714.pdf), zadnji dostop 17. 1. 2017.

Tarkowski, A. (2015) Simple is beautiful, Copyright exceptions for education (dostopno na <http://www.communia-association.org/2015/07/02/simple-is-beautiful-copyright-exceptions-for-education/>), zadnji dostop 17. 1. 2017.

Tarkowski, A. (2016) Education and copyright: we were promised an exception but are offered licenses instead (dostopno na <http://www.communia->

association.org/2016/09/02/education-and-copyright-we-were-promised-an-exception-but-are-offered-licenses-instead/), zadnji dostop 17. 1. 2017.

Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A. (1997) Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem (Ljubljana: GV Založba).

Tritton, G. (2014) Intellectual Property in Europe (London: Sweet & Maxwell).

Velika pričakovanja in še večja razočaranja: Predlog direktive o avtorski pravici na digitalnem trgu

MAJA BOGATAJ JANČIČ

Povzetek Reforma avtorskega prava v Evropski Uniji je nujna. Direktiva o avtorski pravici v informacijski družbi, ki je bila sprejeta že pred več kot petnajstimi leti, ne rešuje vseh izzivov in problemov na notranjem trgu. Naloga zakonodajalca Evropske unije je, da poišče pravo ravnotežje med interesi ustvarjalcev in upravičenimi interesi družbe. Avtorsko pravo je v Evropski Uniji v nenehnem procesu reformiranja. Novost v tem procesu je, da je bila pred zadnjim predlogom reforme, katere predlog je bil objavljen septembra lansko leto, izvedena obsežna javna konzultacija, Evropski parlament pa je izdal evaluacijsko poročilo s priporočili za spremembe. Pričakovanja, kakšne rešitve bodo predlagane z zakonodajnimi predlogi, so bila zato zelo velika. Predlogi Komisije so regresivni in ne prinašajo dobrih obetov za učinkovitejše delovanja notranjega digitalnega trga, večjih spodbud za ustvarjalce in ustrežnejših spodbud za razširjanja znanja. V prvem delu prispevka je opisan proces sprejemanja trenutne avtorsko-pravne reforme, v osrednjem delu pa so predstavljeni glavni problemi, ki jih prinaša predlog Direktive o avtorski pravici na notranjem trgu.

Ključne besede: • avtorsko pravo • reforma avtorskega prava v EU • izjeme in omejitve avtorske pravice • Direktiva o avtorski pravici na digitalnem notranjem trgu • slaba prihodnost •

NASLOV AVTORICE: Maja Bogataj Jančič, LL.M. (Harvard), LL.M. (Torino), Inštitut za intelektualno lastnino, Dalmatinova 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, e-pošta: maja.bogataj@ipi.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.4>

ISBN 978-961-286-115-5

©©©Avtorica

Dostopno na: <https://press.um.si>

Great Expectations and Even Greater Dissapointmets: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Copyright in the Digital Single Market

MAJA BOGATAJ JANČIČ

Abstract The EU copyright reform in the European Union is necessary. The Directive on Copyright in the Information Society, which was adopted more than fifteen years ago, does not bring solutions to many challenges and problems in the internal market. The task of the European legislator is to find the right balance between the interests of creators and the legitimate interests of society. Copyright law reform in the European Union is not a new process. Before the current reform proposals, published in September last year, extensive public consultations were carried out and the European Parliament issued an evaluation report. Expectations, what solutions will be proposed by the legislative proposals have been very large. Unfortunately, the Commission's proposals do not bring good prospects for more effective functioning of the internal digital market, better incentives for creators and do not ensure appropriate incentives for the dissemination of knowledge. The first part of this paper describes the process of adopting the current copyright law reform and the central part presents the main problems posed by the draft of the Directive on copyright in the internal market.

Keywords: • copyright • EU copyright reform • exceptions and limitations of copyright • Directive of the European Parliament and of the Council on copyright in the Digital Single Market • bad future •

CORRESPONDENCE ADDRESS: Maja Bogataj Jančič, PhD, LL.M. (Harvard), LL.M.(Torino), Intellectual Property Institute, Dalmatinova 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: maja.bogataj@ipi.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.4>

ISBN 978-961-286-115-5

©©©©Author

Available at: <http://press.um.si>

1 Uvod

Avtorsko pravo je sistem pravnih pravil, katerih primarni cilj je spodbujanje ustvarjanja literarnih in umetniških del. Pravila naj bi bila oblikovana tako, da je z njimi doseženo občutljivo ravnotežje med različnimi družbenimi interesi: za spodbujanje avtorjev, da bi ustvarjali in širili svoje stvaritve, jim avtorsko pravo podeljuje skupek lastniških upravičenj na njihovih delih, na drugi strani pa zaradi promocije javnega izobraževanja, javnega informiranja in kreativne izmenjave povabi različne publike in (poznejše) avtorje, da uporabljajo obstoječa dela na vse mogoče načine, da ti ne posegajo v domeno imetnikov izključnih avtorskih pravic (prim. Netanel, 1996: 283).

Sistem avtorskega prava, torej sistem, ki naj bi spodbujal ustvarjalnost, nagrajeval avtorje in spodbujal razširjanje znanja vse z namenom družbenega napredka in povečevanja skupnega dobrega, danes ne izpolnjuje svojega poslanstva. Različni ustvarjalci, različni posredniki, različni ponudniki storitev informacijske družbe in različni uporabniki so frustrirani zaradi številnih prepovedi, izmed katerih so mnoge nerazumne (npr. novi poslovni modeli so pogosto preveč rizični, poustvarjanje, remixanje in enostavno razširjanje tako ustvarjenih del je prepovedano; učitelji ne smejo deliti učnih materialov preko spleta na način, kot to lahko storijo pri neposrednem pouku; znanstveniki si ne upajo rudariti po varovanih vsebinah oz. besedilih ter podatkih (*text and data mining*); institucije, ki hranijo, urejajo, masovno digitalizirajo in ponujajo dostop do znanja (knjižnice, muzeji, arhivi), so zaradi kompleksnosti pravil izpostavljene prevelikim tveganjem, zaradi katerih celo opuščajo sicer koristne projekte digitalizacije itd. (Bogataj Jančič, 2016: 183–184).

Z delovanjem trenutnega sistema avtorskega prava v Evropski Uniji ni zadovoljen nihče. »Na zgubi so ustvarjalci, na zgubi so inovatorji, na zgubi so uporabniki, na zgubi je naša celotna ekonomija. Sistem ne služi nikomur.«¹ Uravnotežen sistem za avtorsko pravo bi moral omogočiti, da bi se priložnosti, ki jih prinašajo globalna komunikacijska omrežja in nove tehnologije, izkoristile. Za doseg tega cilja je korenita reforma avtorskega prava v Evropski uniji nujna. Številni strokovnjaki so pozivali celo k enotni ureditvi avtorskega prava v Evropski uniji, ki bi odpravila pravne ovire na notranjem trgu, poenostavila pravila in bolje uravnotežila interese ustvarjalcev in imetnikov pravic na eni strani in uporabnikov ter družbe kot celote na drugi. Pričakovanja v Evropski uniji (EU), pred objavo reformnega paketa, so bila zato zelo velika. V članku so najprej predstavljene določene aktivnosti Evropske komisije in Evropskega parlamenta pred objavo reforme, v osrednjem delu pa so predstavljene najbolj problematične rešitve, ki jih prinaša Direktiva o avtorski pravici na digitalnem notranjem trgu. Namen članka je opozoriti, da Evropska Komisija ne predlaga rešitve, ki so potrebne za progresiven razvoj evropskega digitalnega trga in ne upoštevajo interesov deležnikov, katerim naj bi bile namenjene.

2 Javna konzultacija in evaluacijsko poročilo Evropskega parlamenta

EU je že dolgo v nenehnem procesu reforme avtorskega prava, v katerem grenke razdelitve med interesi, ki jih zastopajo države članice, niso nič novega.² Z imenovanjem

nove komisije se ponavadi prične nov krog analiz in študij, katerim sledijo novi predlogi za nove reforme, ki pa so praviloma le redko izpeljani do konca (Bogataj Jančič, 2016: 185).

Posebnost zadnjega procesa reformiranja avtorskega prava je bila javna konzultacija, ki je bila izpeljana med decembrom 2013 in marcem 2014 z namenom, da se zberejo odzivi različnih deležnikov, ki jih zadeva reforma avtorsko-pravnih pravil.³ Evropska komisija je prejela več kot 11.000 sporočil.⁴ Izjemnost in neprecedenčnost odziva je pokazala, da so spremembe na tem področju res nujne in da zadevajo zelo različne deležnike.⁵

Najverjetneje se je prav zaradi velikega zanimanja volivcev za reformo avtorskega prava Evropski parlament odločil, da pripravi Evaluacijsko poročilo o Reformi avtorskega prava v EU, katerega osnutek je pripravila Julia Reda, poslanka Piratske stranke.

Osnutek poročila, katerega so kritizirali tako progresivni kot konzervativni poslanci, je identificiral več kot dvajset različnih ključnih problemov oz. področji, ki bi jih bilo potrebno urediti, izmed katerih najpomembnejši so npr. a) predlog, da naj se uvede enotna avtorska pravica EU (*Single European Copyright title*) po vzoru enotne znamke EU, saj bi se le tako resnično odpravila fragmentacija enotnega evropskega trga, dosegla večja pravna varnost in povečala učinkovitost čezmejne uporabe avtorskih del, b) predlog, da naj bi dela, ki jih ustvarijo zaposleni v javni upravi, ne bi bila varovana z avtorsko pravico (naj bi bila v javni domeni), c) predlog po enotnem trajanju in zlasti krajšem trajanju avtorske in sorodne pravice; d) predlog, da bi se pravice uporabnikov (oz. omejitve izključnih avtorskih pravic), ki so v veljavi v analognem okolju, prenesle tudi v digitalno okolje (npr. na področju izobraževanja poznamo omejitve v korist neposrednega pouka, vzpostavile pa naj bi se podobne omejitve tudi za digitalno izmenjavo del), e) predlog za uzakonitev kogentnosti omejitev in izjem avtorske pravice, kar pomeni, da jih ne bi bilo mogoče zaobiti s pogodbenimi določili, f) predlog za vzpostavitev fleksibilnejšega sistema izjem in omejitev avtorskih pravic npr. s t. i. odprto normo, ki bi sicer upoštevala tristopenjski test iz Bernske konvencije za varstvo književnih in umetniških del,⁶ vendar bi po vzoru doktrine *fair use*⁷ dopuščala fleksibilno uvajanje novih omejitev avtorske pravice, če bi tako zahteval tehnološki napredek; g) predlog za dopustitev citiranja tudi v primeru avdiovizualnih vsebin; h) predlog po jasni opredelitvi, da hiperpovezovanje na različne vsebine ni domena izključnih avtorskih pravic (kar se je že neuspešno poskušalo uvesti v Nemčiji in Španiji); i) predlog za poenoteno prosto uporabo zgradb in umetniških del, ki so dostopna na javnih mestih, oz. njihovih reprodukcij; j) predlog, ki bi uvedel prosto uporabo za namene karikature in parodije; k) predlog o novi izjemi za namene rudarjenja po podatkih in vsebinah (*text and data mining*); l) nove izjeme za namene izobraževanja in raziskav; m) predlogi za dovolitev elektronskega izposojanja knjig; n) prepoved uvajanja nacionalnih nadomestil za zakonite rabe (*national levies*) in večja transparentnost pri nadomestilih za privatno rabo; o) predlog, da tehnološki ukrepi ne bi ovirali zakonite uporabe in da bi bili odprto-kodni (*open source*) (Bogataj Jančič, 2016: 187–188).

V končni obliki evaluacijskega poročila so med običajno proceduro v Evropskem parlamentu izpadli nekateri predlogi, ki jih je poročevalka predlagala, zlasti zato, ker so jih podpirale strokovne javnosti,⁸ kar pomeni, da Evropski parlament ni uspel preseči pritiskov nacionalnih in drugih interesnih skupin,⁹ čeprav so strokovnjaki pozivali drugače. Pričakovanja različnih deležnikov, da bo Evropska komisija pri zakonodajnih predlogih kljub temu zmogla dovolj politične volje in bolje upoštevala različne interese deležnikov, so postala zato še večja.

3 Paket predlogov reforme avtorskega prava 2016

Z nastopom nove Evropske komisije konec 2014 je njen predsednik napovedoval reformo z velikimi besedami: reforma naj bi prinesla razbitje nacionalnih monopolov tudi na področju avtorskega prava, vse z namenom boljšega izkoriščanja digitalnih tehnologij, ki ne poznajo meja.¹⁰ Sprva je nova komisija opravila le še več pripravljalnega dela,¹¹ še več dialogov,¹² še več javnih konzultacij¹³ in izvedla nove ekonomske študije.¹⁴ Prve novosti so bile predstavljene 9. decembra 2015, ko je bil predstavljen osnutek predloga nove uredbe, katere namen je predlog odprave geografskega blokiranja pri uživanju vsebin, ki jih naročniki kupijo v eni državi in ob začasni spremembi lokacije ne morejo zakonito uporabljati,¹⁵ drugi dokument, *Communication Towards a modern, more European copyright framework*,¹⁶ pa je bila zgolj napoved bodočih korakov reforme avtorskega prava v EU.

Ta reforma je bila predstavljena 14. septembra 2016, ko je Evropska komisija objavila paket zakonodajnih predlogov, povezanih s prilagoditvijo avtorskega prava EU izzivom, ki jih prinaša uporaba avtorskih vsebin v digitalnih okoljih in čezmejno deljenje teh vsebin med državami članicami.¹⁷ V paketu so bili predlagani naslednji zakonodajni akti: 1) Predlog direktive Evropskega parlamenta in Sveta o avtorskih pravicah v enotnem digitalnem trgu,¹⁸ 2) Predlog uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o določitvi pravil za izvajanje avtorske pravice in sorodnih pravic, ki veljajo za nekatere spletne prenose RTV organizacij in retransmisijo televizijskih in radijskih programov,¹⁹ 3) Predlog direktive Evropskega parlamenta in Sveta o nekaterih dovoljenih uporabah del in druge vsebine, ki jih varujejo avtorske in sorodne pravice v korist oseb, ki so slepi, slabovidni ali drugače invalidni in o spremembi Direktive 2001/29/ES o usklajevanju določenih vidikov avtorskih in sorodnih pravic v informacijski družbi (EUCD)²⁰ in 4) Predlog uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o čezmejni izmenjavi med Unijo in tretjimi državami o dostopnosti formatov kopij določenih del in drugih vsebin, ki jih varujejo avtorske in sorodne pravice v korist oseb, ki so slepe, slabovidne ali jim je branje kako drugače onemogočeno.²¹

Vse od začetka postopka prilaganja evropske avtorskopravne zakonodaje EU novim izzivom digitalnega skupnega trga v letu 2015 je Evropska komisija obljubljala napredne, fleksibilne in novim tehnologijam prilagojene rešitve, ki naj bi učinkovito modernizirale obstoječe avtorskopravne institute in uskladile mestoma precej različne nacionalne ureditve držav članic. Žal predlogi, ki jih je predstavila Evropska komisija, ne sledijo potrebam izobraževalnih institucij, raziskovalnih institucij, knjižnic, arhivov in muzejem,

individualnih raziskovalcev in ustvarjalcev in številnih drugih uporabnikov, ki že dalj časa predlagajo naprednejše reforme, ki bi omogočale učinkovito opravljati poslanstvo tudi v dobi digitalnih tehnologij.

Na zakonodajne predloge so se odzvale številne institucije v EU. V okviru javne razprave, ki jo je v Republiki Sloveniji organiziral Urad za intelektualno lastnino,²² so se odzvale tudi številne slovenske institucije, ki so med drugim slikovito opozorile na razkorak med njihovimi pričakovanji in dejanskimi predlogi: »prosili smo za moderno in gibko kolo (ki bi nam omogočalo zdravo, hitro, učinkovito in preprosto gibanje po mestu ustvarjanja, znanja in raziskovanja), varčen in hiter vlak (ki bi omogočal hitro in okolju prijazno gibanje med mesti) in letalo (ki bi omogočalo hitro potovanje med kontinenti), Evropska komisija pa nam vsiljuje okorni avtomobil, ki škodi splošnemu ustvarjalnemu in raziskovalnemu zdravju naše družbe in ki določene cilje, npr. potovanja med kontinenti, sploh ne omogoča, očitno pa še vedno ustreza staremu »načinu potovanja« določenih interesnih skupin, čeprav samo do meja njihovih interesov. Evropska komisija zdaj poziva države članice oziroma zainteresirane institucije in posameznike, naj posredujejo predloge in odzive na predloge. Vendar kako naj se »okoren avtomobil«, ki škoduje okolju, spremeni v dobro delujoče »kolo«, »vlak« in »letalo«, ki ga potrebujemo?«²³

4 Problematične novosti Predloga direktive o avtorski pravici na enotnem digitalnem trgu

Predlog Direktive o avtorski pravici na enotnem trgu vsebuje številne pomanjkljivosti. V nadaljevanju tega prispevka bo najprej na hitro opozorjeno na največje problematične novosti, ki naj bi jih prinesla nova Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta o avtorskih pravicah v enotnem digitalnem trgu,²⁴ podrobneje pa bo predstavljena določba o podatkovnem rudarjenju in določba o novi sorodni pravici, t. i. »linking tax«. ²⁵

4.1 Izjema za izobraževanje

Evropska komisija predlaga vpeljavo izjeme oziroma omejitve za uporabo avtorskih del v dejavnostih digitalnega in čezmejnega poučevanja. Določba je slaba, ker a) omogoča državam članicam, da to izjemo obidejo, če so učni materiali na voljo pod ustrezno licenco, b) koristniki izjeme oz. omejitve so le formalne izobraževalne institucije, c) izjema oz. omejitev bo dovoljevala deljenje avtorskih del samo znotraj zaprtih elektronskih omrežij (kot je šolski intranet), kar ne bo omogočalo izmenjavo del izven institucije in še manj čezmejnne izmenjave del. Za učinkovito delovanje notranjega trga na področju izobraževanja bi bilo najbolje, da bi države članice poenoteno implementirale izjemo oz. omejitev za namene izobraževanja, kot je določena v trenutnem členu 5 EUCD. Dobra ureditev bi bila takšna, ki bi omogočala vsakomur, ki opravlja dejavnost poučevanja, uporabo in deljenje vsebin preko spleta za namene izobraževanja, skladno z načelom vestnosti in poštenja, brez dodatnih zapletov glede vprašanja, ali je delo na voljo pod ustrezno licenco.

4.2 Uporaba razprodanih del s strani ustanov za varstvo kulturne dediščine

Predlog direktive nalaga državam članicam, da sprejmejo zakonodajo, ki bo omogočala razširjeno kolektivno upravljanje razprodanih del po vzoru razširjenega kolektivnega upravljanja skandinavskih držav. Takšen sistem bi uvedel možnost, da bi lahko kolektivne organizacije podeljevale licence ustanovam za varstvo kulturne dediščine tudi za uporabo del avtorjev, ki jih ne zastopajo. Čeprav razširjeno kolektivno upravljanje deluje v skandinavskih državah, bi v številnih drugih prineslo rešitev na papirju in ne v praksi. V mnogih državah za določene pravice kolektivnih organizacij sploh (še) ni, velikokrat pa kolektivne organizacije sploh niso zainteresirane podeljevati tovrstnih licenc (npr. primer v Združenem Kraljestvu). Boljša rešitev bi bila vpeljava obvezne izjeme za razprodana dela.

4.3 Filtriranje uporabniških vsebin na spletnih platformah

Evropska komisija predlaga uveljavitev podobne določbe, kot se je nanje s strahom opozarjalo v družbenih razpravah v času sprejemanja ACTA.²⁶ V skladu s predlogi bi morali ponudniki spletnih platform nadzorovati in filtrirati naložene vsebine uporabnikov ob sodelovanju z imetniki pravic in z uporabo tehnologij za prepoznavo vsebin. Takšni predlogi lahko spodbudijo k filtriranju svobodnega izražanja uporabnikov na spletu in bistveno omejijo delovanje določenih platform, kar je v nasprotju s splošnim načelom Direktive 2000/31/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 8. junija 2000 o nekaterih pravnih vidikih storitev informacijske družbe, zlasti elektronskega poslovanja na notranjem trgu,²⁷ ki prepoveduje splošno nadziranje s strani internetnih platform.

4.4 Nove izjeme, ki v predlogu manjkajo

Kljub intenzivni javni razpravi in številnim predlogom za uzakonitev pravice do ustvarjanja in deljenja slik zgradb, umetnin in drugih del, ki se trajno nahajajo na javnih mestih,²⁸ Predlog direktive ne vsebuje izjeme ali omejitve za t. i. »svobodno panoramo«. Vpeljava obvezne izjeme in omejitve za komercialne in nekomercialne namene bi sledila široko izraženi demokratični volji državljanov EU.

Evropska komisija tudi ni predlagala t. i. splošne oz. odprte izjeme oz. omejitve, ki bi sledila tristopenjskemu testu iz člena 9 Bernske konvencije in bi po vzoru doktrine »*fair use*« oziroma »*fair dealing*« omogočala fleksibilnejše prilagajanje avtorskega prava novim uporabam in/ali novim tehnologijam.

Predlog direktive ne prinaša novosti na področju priobčitve vsebin javnosti na zaslonih javnih izobraževalnih institucij, knjižnic, muzejev in arhivov. V skladu z 49. b členom Zakona o avtorski in sorodnih pravicah²⁹ (ZASP) lahko te institucije prosto priobčijo javnosti dela iz svojih zbirk po temu namenjenih zaslonih, ki se nahajajo v njihovih prostorih, vendar pa bi potrebovale tudi izjemo, ki bi omogočala uživanje teh vsebin preko lastnih mobilnih naprav.³⁰

Iz Predloga direktive so izpadle tudi določbe o uporabi del v transformirani obliki (»remix rights«). Organizacije, ki podpirajo čim bolj prosto uporabo avtorskih del, se že dlje časa zavzemajo za vpeljavo izjem oz. zakonitih licenc v zakonodajo EU, ki bi omogočale spremembo že obstoječih avtorskih del in objavo takih novonastalih del (»remixov), pa tudi njihovo komercialno izkoriščanje, pod pogojem, da uporabnik plača primerno nadomestilo za uporabo izvirnega dela.³¹

4.5 Izjema za tekstovno in podatkovno rudarjenje (»text and data mining exception«)

V današnji družbi se ustvarja in deli več informacij kot kadarkoli poprej, vendar so te bistveno manj uporabne, če jih ni mogoče avtomatično analizirati. Številne institucije širom po Evropi, med njimi so številne podpisnice Haaške deklaracije o tekstovnem in podatkovnem rudarjenju,³² se zavzemajo za uzakonitev načela, da je pravica do branja tudi pravica do rudarjenja (analiziranja). »Z odpravo ovir za dostop do in za analiziranje velike količine podatkov, ki jih generira družba, bi lahko našli odgovore na velike izzive, kot so podnebne spremembe, osiromašenje naravnih virov in globalizacija«, je zapisano v deklaraciji, ki je bila objavljena maja 2015. Avtomatizirano iskanje, razvrščanje, reproduciranje in urejanje javno dostopnih vsebin lahko pripelje do novih spoznanj in inovacij, vsakršne blokade takšnih aktivnosti pa krnijo znanstveno in raziskovalno dejavnost.³³

Predlog direktive tekstovno in podatkovno rudarjenje ureja v 2. poglavju, med ukrepi za prilagoditev izjem in omejitev digitalnim in čezmejnimi okoljem v členu 3, ki določa:

- »1. Države članice določijo izjemo od pravic iz člena 2 Direktive 2001/29/ES, členov 5(a) in 7(1) Direktive 96/9/ES in člena 11(1) te direktive za reprodukcije in pridobivanje izvlečkov vsebine, ki jih opravijo raziskovalne organizacije, da bi izvajale besedilno in podatkovno rudarjenje na delih ali drugih predmetih urejanja, do katerih imajo zakonit dostop za namene znanstvenega raziskovanja.
2. Vsako pogodbeno določilo, ki nasprotuje izjemi iz odstavka 1, je neizvršljivo.
3. Imetniki pravic imajo pravico, da uporabijo ukrepe za zagotovitev varnosti in celovitosti omrežij in podatkovnih zbirk, kjer gostujejo dela ali drugi predmeti urejanja. Taki ukrepi ne presegajo tistega, kar je potrebno za doseganje navedenega cilja.
4. Države članice spodbujajo imetnike pravic in raziskovalne organizacije k opredelitvi skupno dogovorjenih najboljših praks o uporabi ukrepov iz odstavka 3.«

Predlog člena 3 Predloga direktive uvaja obvezno izjemo oz. omejitev avtorskih pravic za namene reproduciranja avtorskih del v okviru dejavnosti podatkovnega rudarjenja. Izjema oz. omejitev omejuje pravico reproduciranja, kot je določena v členu 2 EUCD.

Koristniki te izjeme oz. omejitve lahko brez plačila avtorskega honorarja avtomatizirano iščejo, razvrščajo, reproducirajo in urejajo javno dostopne vsebine, vendar samo, če to storijo iz zakonitega primerka in za raziskovalne namene. Trenutni predlog predvidena omejitev le za raziskovalne organizacije in izključno z namenom znanstvenega raziskovanja, ne pa tudi za ostale uporabnike in za druge namene (podjetja, start-upi, fizične osebe, mediji itd.). Posledično so lahko številne javne institucije izključene (npr. splošne knjižnice, galerije, muzeji), čeprav bi želele koristiti to izjemo. Glede na predlagano ureditev bo podatkovno rudarjenje, ki ga izvajajo podjetja, mediji, start-upi in fizične osebe, ki ne štejejo za raziskovalne organizacije, torej še zmeraj lahko pomenilo kršitev avtorskih pravic oz. bodo morali uporabniki za podatkovno rudarjenje pridobiti dovoljenje imetnikov avtorskih pravic. V dvomu se bodo ti uporabniki morda raje odločili, da svoje raziskave in analize v celoti opustijo, kakor da tvegajo morebitno tožbo, ali pa da svoje raziskovalne dejavnosti preselijo v države, kjer ni omejitev podatkovnega rudarjenja,³⁴ kar ne bo pripomoglo k učinkovitejšem delovanju digitalnega notranjega trga.

Predlog direktive določa tudi, da izjeme ni mogoče pogodbeno izključiti, kar bo preprečevalo pogodbeno oženje izjeme oz. omejitve.

Za učinkovitejši razvoj podatkovnega rudarjenja bi bilo nujno potrebno razširiti krog koristnikov omejitve, torej uporabnikov, ki bi lahko izvajali podatkovno rudarjenje v okviru te omejitve, s čimer bi se povečala pravna varnost tudi za uporabnike, ki niso raziskovalne organizacije. S tem bi se odpravile tudi nepremostljive ovire za določene subjekte na trgu, saj v določenih primerih licenc na trgu sploh ni mogoče pridobiti. V primeru, da bi ostali koristniki te izjeme le raziskovalne organizacije, bi bilo potrebno natančneje opredeliti, kateri uporabniki so raziskovalne organizacije, saj so v skladu s trenutno ureditvijo istovrstne oz. podobne institucije neupravičeno diskriminirane npr. knjižnice, ki delujejo na raziskovalnih organizacijah, bi lahko izvajale podatkovno rudarjenje, splošne knjižnice pa ne. Smiselno bi bilo razširiti namene, za katere je podatkovno rudarjenje dovoljeno. Trenutni predlog ni dovolj jasen oz. ne razjasni, ali tudi knjižnice oz. vsaj raziskovalne knjižnice spadajo med raziskovalne organizacije.

Optimalna rešitev bi bila uvedba obvezne omejitve za vse uporabnike avtorskih vsebin in vse namene ali za umestitev podatkovnega rudarjenja v okvir že obstoječih izjem iz člena 5 EUCD.

4.6 Nova sorodna pravica za založnike medijskih publikacij (»link tax«)

Predlog direktive v 4. poglavju med ukrepi za oblikovanje za dobro delujoči trg za avtorske pravice v členu 11 z naslovom »Zaščita medijskih publikacij v zvezi z digitalnimi uporabami« predvideva uvedbo nove sorodne pravice za založnike medijskih publikacij, ki naj bi trajala 20 let od objave dela, pri čemer naj bi rok tekkel od 1. januarja v letu, ki sledi letu objave:

»1. Države članice založnikom medijskih publikacij zagotovijo pravice

iz člena 2 in člena 3(2) Direktive 2001/29/ES za digitalno uporabo njihovih medijskih publikacij.

2. Pravice iz odstavka 1 ne krnijo pravic iz prava Unije za avtorje in druge imetnike pravic v zvezi z deli in drugimi predmeti urejanja, vključenimi v medijsko publikacijo, in v nobenem pogledu ne vplivajo nanje. Na take pravice se ni dovoljeno sklicevati napram navedenim avtorjem in drugim imetnikom pravic ter se jih zlasti ne sme prikrajšati za pravico izkoriščanja njihovih del in drugih predmetov urejanja, neodvisno od medijske publikacije, v katero so vključeni.

3. Členi 5 do 8 Direktive 2001/29/ES in Direktive 2012/28/EU se smiselno uporabljajo za pravice iz odstavka 1.3. Pravice iz odstavka 1 prenehajo veljati 20 let po objavi medijske publikacije.

4. Ta rok začne teči prvega januarja tistega leta, ki sledi datumu objave.«

Nova sorodna pravica naj bi založnikom medijskih publikacij zagotavljala plačilo nadomestila zaradi objav njihovih avtorskih del na spletu. Cilj takšne določbe je predvsem pobrati nadomestila od spletnega velikana Google, zato se tudi imenuje davek na spletne povezave (»link tax«, »google tax«).

Problematično je, da bo določba, ki naj bi obremenjevala »velikane«, obremenjevala vse ponudnike spletnih iskalnikov in spletnih mest, kjer so objavljene vsebine medijskih publikacij.³⁵ V Nemčiji in Španiji so se podobne določbe že izkazale za neuspešne. V Nemčiji Google preprosto ni plačal nadomestil založnikom, ti pa nadomestil od njega tudi niso izterjali, saj bi Google njihove vsebine lahko umaknil iz svojih iskalnikov in jim s tem povzročil upad prometa. V Španiji, kjer je bilo plačilo nadomestil za Google obvezno, pa je Google News preprosto umaknil svojo ponudbo.³⁶

Mireille van Eechound v svoji študiji opozarja na posledice, ki bi jih ta očitno slabo pretehtana rešitev imela za svobodo govora, kakšne vplive bi imela na položaj avtorjev in na odprte podatke in odprto znanost.³⁷ Avtorica študije je presenečena, da Evropska komisija pričakuje pozitivne učinke na avtorje, in opozarja, da je pri uvedbi novih izključnih pravic treba prej ugotoviti, da obstajajo tržne pomankljivosti, ki jih je mogoče odpraviti samo z uvedbo nove pravice. Opozarja tudi, da zakonodajalec očitno ni upošteval skladnost z 10. in 11. členom Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic.³⁸

Lahko se izkaže tudi, da bo določba učinkovala predvsem na manjše ponudnike iskalnikov spletnih novic, velikani pa se mu bodo zaradi svoje tržne pozicije lahko izognili. Določba bo ovirala vstop novih ponudnikov na trg, nekateri manjši pa bodo lahko prenehali s svojo dejavnostjo. Takšna določba ne bo prispevala k ohranjanju in spodbujanju konkurence na digitalnem trgu.

Problematičnost člena 11 Predloga direktive je tudi v tem, da ni jasno, na kakšno vsebino in v kakšnem obsegu se plačilo nadomestila za sorodno pravico nanaša. Spletne povezave

kot take (»links«) naj bi bile iz plačila nadomestila izvzete, vsakršni opis vsebine (t. i. uporabna povezava) pa bi že lahko bil podvržen plačilu nadomestila, zaradi česar je posredno ogrožena tudi svoboda objavljajanja spletnih povezav. V zvezi s tem je zaskrbljujoče je tudi pojasnilo Evropske Komisije, ki ga je pred kratkim na dogodku v Evropskem parlamentu podal njen predstavnik, ko je pojasnil, da deljenje spletne povezave (linka) preko spletnih platform s kratkimi povzetki ne pomeni nikakršne novosti, saj je v skladu z odločbo Sodišča EU v primeru *Infopaq*³⁹ že sedaj prepovedano deliti kratke povzetke iz avtorsko-pravno varovanih vsebin, zato naj se ne bi z novo sorodno pravico za založnike pravzaprav nič ne spremenilo. Pri tem pojasnilu je popolnoma zanemarjena pravica do citiranja in natančno poznavanje, kaj naj bi ta pravica sploh varovala: ne individualne intelektualne stvaritve, ampak investicijo založnikov.⁴⁰

Ali se bodo spletni velikani do celotnega notranjega trga obnašali drugače kot do založnikov v Španiji in Nemčiji, katerim podobne rešitve niso prinesle dodatnega zaslužka? Če nekateri opozarjajo, da uvedba takšne določbe resno ogroža internet, kakršnega poznamo danes, je vsekakor mogoče predvideti, da se bo zmanjšala pravna varnost. Takšne rešitve predstavljajo »rente« starim industrijam tiska, ki bodo svoje pravice uveljavljale preko kolektivnih organizacij, na račun svobode interneta. Rešitev ne predstavlja povečevanja nadomestil ustvarjalcem. Obdavčitev spletnih velikanih bi morala Evropska komisija doseči na drug način, brez povečevanja pravnih nepredvidljivosti za uporabnike interneta.

5 Zaključek

Reforma avtorskega prava v EU je nujna. Direktiva o avtorski pravici v informacijski družbi (EUCD), ki je bila sprejeta že pred več kot petnajstimi leti, ko še nismo poznali Facebooka, You Tuba, Twitterja, Instagrama in podobnih spletnih platform, ne rešuje vseh dilem, ki jih zastavljajo nove tehnologije in ne odpravlja vseh problemov na digitalnem notranjem trgu.

Naloga zakonodajalcev je, da poiščejo pravo ravnotežje med interesi ustvarjalcev in upravičenimi interesi družbe; sistem avtorskega prava naj bi uravnotežil različne cilje avtorskega prava: a) spodbujanje ustvarjalnosti in inovativnosti, b) zagotavljanje ustrezne nagrade oz. ustreznega plačila ustvarjalcem⁴¹, c) omogočanje oz. podpiranje enotnega digitalnega trga, ki naj bi deloval brez ovir med ustvarjalci in njihovimi javnostmi in d) pravila ne bi smela biti nepraktična, nejasna in nerazumna za uporabnike, sicer bodo vsakodnevne kršitve običajne, vsakodnevne opustitve sicer koristnih dejavnosti pa prepogoste.⁴²

Pričakovanja, kakšne predloge reform za rešitev številnih problemov na področju avtorskega prava v EU bo predlagal aktualni komisar za digitalno ekonomijo Oettinger in podpredsednik Komisije Ansip, so bila izredno velika. Mnogi smo pričakovali, da bo Evropska komisija sledila predlogom in priporočilom iz poročila Evropskega parlamenta. Žal se to ni zgodilo. Predlogi Evropske komisije so regresivni in ne prinašajo dobrih obetov za učinkovitejše delovanja notranjega digitalnega trga, večjih spodbud za

ustvarjalce in spodbud za razširjanja znanja. Razočaranje med številnimi deležniki je zato veliko.

Postopek sprejemanja direktive se bo v naslednjih mesecih odvijal v Evropskem parlamentu in vzporedno tudi v Evropskem svetu. Ker je zakonodajnih instrumentov več, je zelo težko pričakovati, da bodo vsa problematična področja prejela dovolj strokovne, kaj šele zlasti politične pozornosti, da bi bila v postopku sprejemanja amandmajev ustrezneje prilagojena potrebam na trgu.

Pričakovanja so bila velika, nuja po koreniti reformi, ki bi sledila potrebam različnih deležnikov na trgu, tudi. Če bodo sprejeti trenutni predlogi, bomo razočarani vsi, Evropa pa bo še bolj capljala za napredkom držav, ki bodo avtorsko pravo bistveno bolj prilagodile izzivom novih tehnologij in različnim potrebam raznovrstnih deležnikov na trgu.

Opombe

¹ Govor N. Kroes, v predavanju Our single market is crying out for copyright reform v okviru konference Informational Influx International Conference na Inštitutu za informacijsko pravo, Univerza v Amsterdamu, 2. julija 2014, dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-528_en.htm (obiskano januar 2017).

² N. Hirst, A short history of EU copyright reform plans, 20. november 2014, dostopno na <http://www.politico.eu/article/a-short-history-of-eu%E2%80%88copyright-reform-plans/> (obiskano januar 2017).

³ Report on the responses to the Public Consultation on the Review of the EU Copyright Rules, 4. julij 2014, dostopno na http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm (obiskano januar 2017).

⁴ Vsi odzivi so objavljeni na spletni strani http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm (obiskano januar 2017).

⁵ J. Reda, Reda Report draft – explained, dostopno na <https://juliareda.eu/copyright-evaluation-report-explained/>, obiskano januar 2017.

⁶ Z dne 9. septembra 1886, dopolnjena v Parizu 4. maja 1896, spremenjena v Berlinu 13. novembra 1908, dopolnjena v Bernu 20. marca 1914, spremenjena v Rimu 2. junija 1928, v Bruslju 26. junija 1948, v Stokholmu 14. julija 1967, v Parizu 24. julija 1971, Uradni list SFRJ-MP, št. 14/1975 in 4/1986, Uradni list RS št. 24/1992, Uradni list RS-MP, št. 9/1992 in 3/2007.

⁷ Podrobneje o doktrini gl. Bogataj Jančič, 2008: 77–78.

⁸ W. New, Top European Copyright Experts Urge Reform, Unification Of Copyright, 5. januar 2015, dostopno na <http://www.ip-watch.org/2015/01/05/top-european-copyright-experts-urge-reform-unification-of-copyright/> (obiskano januar 2017).

⁹ P. Keller, European Parliament adopts Reda report, fails to demand real copyright reform, 10. julij 2015, dostopno na <http://www.communia-association.org/2015/07/10/european-parliament-adopts-reda-report/> (obiskano januar 2017).

¹⁰ Pismo predsednika Junckerja Güntherju Oettingerju.

¹¹ A Digital Single Market Strategy for Europe - Analysis and Evidence Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions A Digital Single Market Strategy for Europe, dostopno na

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1447773803386&uri=CELEX:52015SC0100> (obiskano januar 2017).

¹² Why do we need a connected digital single market?, dostopno na <https://ec.europa.eu/futurium/en/digital4EU> (obiskano januar 2017).

¹³ <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/consultations> (obiskano januar 2017).

¹⁴ Remuneration of authors and performers for the use of their works and the fixations of their performances, dostopno na <http://www.ivir.nl/publicaties/download/1593>, obiskano januar 2017.

¹⁵ Proposal for a Regulation on the cross-border portability of online content services in the internal market, Bruselj, 9. december 2015, COM(2015) 627 final, 2015/0284 (COD).

¹⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Bruselj, 9. december 2015, COM(2015) 626 final.

¹⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3010_en.htm, obiskano januar 2017.

¹⁸ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on copyright in the Digital Single Market - COM(2016)593.

¹⁹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down rules on the exercise of copyright and related rights applicable to certain online transmissions of broadcasting organisations and retransmissions of television and radio programmes - COM(2016)594.

²⁰ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on certain permitted uses of works and other subject-matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print disabled and amending Directive 2001/29/EC on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society - COM(2016)596.

²¹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the cross-border exchange between the Union and third countries of accessible format copies of certain works and other subject-matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print disabled - COM(2016)595.

²² Poziv k pogajanjem, objavljen 7. oktobra 2016 na spletni strani Urada RS za intelektualno lastnino (URSIL) <http://www.uil-sipo.si/uil/urad/o-uradu/novice/elektronske-novice/clanki/reforma-avtorskega-prava-predlogi-evropske-komisije-za-posodobitev-avtorskega-prava/> (obiskano januar 2017).

²³ Iz odziva, ki so jih javne institucije (npr. Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani) posredovale URSIL oktobra 2017 v času javne razprave. Avtorica tega prispevka je z javnimi institucijami sodelovala pri pripravi odzivov, ki pa še niso bili javno objavljeni.

²⁴ Predlog Direktive je v slovenskem prevodu dostopen na http://www.uil-sipo.si/fileadmin/upload_folder/novice_dogodki/P_dir_o_AP_na_enotnem_digitalnem_trgu.pdf (obiskano januar 2017).

²⁵ Pri predstavitvi se opiram na pismo organizacije Creative Commons z dne 13. oktobra 2016, ki je bilo posredovano Evropski komisiji in v slovenskem prevodu tudi URSIL. Originalno pismo je dostopno

na https://wiki.creativecommons.org/images/3/36/Creative_Commons_Letter_to_European_Member_States_on_Commission_Copyright_Proposal.pdf, obisk januar 2017, pri katerem sem sodelovala. Uporabljam tudi dele iz odziva, ki so jih javne institucije (npr. Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani) posredovale URSIL oktobra 2017 v času javne razprave. Te odzive sem za javne institucije pripravila avtorica tega prispevka.

²⁶ Anti-Counterfeiting Trade Agreement z dne 15. novembra 2010.

²⁷ UL L 178 , 17. 7. 2000, str. 1–16.

²⁸ Podrobneje o tem gl Bogataj Jančič, 2016: 190-191.

²⁹ Uradni list RS, št. 16/2007 (UPB), 68/2008, 110/2013, 56/2015 in 63/2016 (ZKUASP).

³⁰ Iz odziva, ki so jih javne institucije (npr. Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani) posredovale URSIL oktobra 2017 v času javne razprave.

³¹ Ibid.

³² The Hague Declaration on Knowledge Discovery in the Digital Age, dostopno na <http://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/> (obiskano januarja 2017).

³³ Tako tudi <https://edri.org/copyfail-7/> (obiskano januar 2017).

³⁴ Tako tudi <https://www.communia-association.org/2016/09/06/commission-proposes-limit-text-data-mining-europe/> in <https://www.communia-association.org/2016/09/14/europeans-deserve-better-copyright-reform/> (oboje obiskano januarja 2017).

³⁵ Tako tudi <http://ancillarycopyright.eu/news/2016-08-25/leaked-impact-assessment-copyright-reform-recommends-ancillary-copyright-steroids> (obiskano januar 2017).

³⁶ <https://edri.org/copyfail-6/> (obiskano januar 2017).

³⁷ Mireille M.M. van Eechoud, A publisher's intellectual property right, Implications for freedom of expression, authors and open content policies, dostopno na http://www.openforumeurope.org/wp-content/uploads/2017/01/OFE-Academic-Paper-Implications-of-publishers-right_FINAL.pdf (januar 2017, zadnjič obiskano januarja 2017).

³⁸ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf, zadnjič obiskano januarja 2017, Uradni list RS, MP MP, št. 7-41/1994 (RS 33/1994).

³⁹ Zadeva C-5/08, Infopaq International A/S proti Danske Dagblades Forening, ECLI:EU:C:2009:465.

⁴⁰ T. Hirche, Snippets not only may but will be illegal, dostopno <http://ancillarycopyright.eu/news/2017-01-16/snippets-not-only-may-will-be-illegal>, zadnjič obiskano januarja 2017.

⁴¹ Do takšnega pogleda oziroma cilja avtorskega prava so nekateri zelo kritični in opozarjajo, da »avtorsko pravo samo po sebi nikoli ni poplačevalo in nagrajevalo avtorjev. To ni namen avtorskega prava in nikoli ni bilo za to oblikovano. Vsak lahko ustvarja, kar želi, vendar če te stvaritve nikomur niso všeč, ustvarjalcu ne more pomagati vse avtorsko pravo na tem svetu, ampak ne bo prejel plačila za svoje delo (drugače je v sistemu obveznega kolektivnega upravljanja, kjer se plačuje za vsako uporabo, čeprav uporabnik v nekaterih primerih ne more izbirati, kaj uporabljajo npr. pri kabelski retransmisiji, dodala MBJ). Mogoče je, da avtorsko pravo lahko, v nekaterih primerih, pomaga ustvariti trg za avtorska dela, ampak zagovarjati, da je »naloga« avtorskega prava samega po sebi, da pomaga, da avtorji prejmejo plačilo, je zavajajoče.« Glej M. Masnick, VP Of EU Commission On Copyright Reform: I'd Sing You Happy Birthday, But I Don't Want to Have to Pay The Royalties, dostopno na <https://www.techdirt.com/articles/20140703/07134227771/vp-european-commission-id-sing-you-happy-birthday-i-dont-want-to-have-to-pay-royalties.shtml> (obiskano januar 2017).

⁴² Govor N. Kroes, v predavanju Our single market is crying out for copyright reform v okviru konference Informational Influx International Conference na Inštitutu za informacijsko pravo, Univerza v Amsterdamu, 2. julija 2014, dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-528_en.htm (obiskano januarja 2017).

Pri predstavitvi se opiram na pismo organizacije Creative Commons z dne 13. oktobra 2016, ki je bilo posredovano Evropski komisiji in v slovenskem prevodu tudi URSIL. Originalno pismo je dostopno na

https://wiki.creativecommons.org/images/3/36/Creative_Commons_Letter_to_European_Member_States_on_Commission_Copyright_Proposal.pdf (obisk januar 2017), pri katerem sem sodelovala. Uporabljam tudi dele iz odziva, ki so jih javne institucije (npr. Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani) posredovale Uradu RS za intelektualno lastnino oktobra 2017 v času javne razprave. Te odzive sem za javne institucije pripravila avtorica tega prispevka.

Za pregled, pripombe in komentarje k osnutku članka se zahvaljujem Saši Krajnc, saj so izboljšale moj prispevek; vse morebitne napake, ki bi se vseeno našle, ostajajo izključno moje.

Literatura

- Bogataj Jančič M. (2008) Avtorsko pravo v digitalni dobi (Ljubljana: Založba Pasadena).
- Bogataj Jančič M., et al. (2016) Reforma avtorskega prava u Evropskoj uniji, Aktualna pitanja prava intelektualne svojine i prava konkurencije: Pogled sa Balkana (Beograd: Pravni fakultet Univerzitete u Beogradu).
- Hirst N. (2014) A short history of EU copyright reform plans (dostopno na <http://www.politico.eu/article/a-short-history-of-eu%E2%80%88copyright-reform-plans/>, obiskano januar 2017).
- Keller P. (2015) European Parliament adopts Reda report, fails to demand real copyright reform (dostopno na <http://www.communia-association.org/2015/07/10/european-parliament-adopts-reda-report/>, obiskano januar 2017).
- Masnick M. (2014) VP Of EU Commission On Copyright Reform: I'd Sing You Happy Birthday, But I Don't Want to Have to Pay The Royalties (dostopno na <https://www.techdirt.com/articles/20140703/07134227771/vp-european-commission-id-sing-you-happy-birthday-i-dont-want-to-have-to-pay-royalties.shtml>, obiskano januar 2017).
- Netanel N. W. (1996) Copyright in a Democratic Civil Society, Yale Law Journal, št. 106 (New Haven: Yale Law Journal).
- New W. (2015) Top European Copyright Experts Urge Reform, Unification Of Copyright (dostopno na <http://www.ip-watch.org/2015/01/05/top-european-copyright-experts-urge-reform-unification-of-copyright/>, obiskano januar 2017).

Sodobni trg znanstvenih revij v primežu nepreglednih poslovnih modelov in kompromisov na področju kakovosti

KATARINA KRAPEŽ

Povzetek V sodobni znanosti se najpomembnejša znanstvena spoznanja in rezultati raziskav razširjajo v obliki prispevkov v znanstvenih revijah. Na lestvici akademske odličnosti so znanstveni članki običajno najvišje rangirana avtorska dela. Vitalni interes znanstvene skupnosti je, da so ta dela hitro in enostavno dostopna. Prispevek povzema ključne mejnike v razvoju mednarodnega trga znanstvenih revij in sklene, da tega interesa znanstvena skupnost ni uspela uveljaviti. Trg sodobne znanstvene periodike namreč zaznamujejo številna neustrezno urejena razmerja med avtorji (znanstveniki, raziskovalci), založniki in uporabniki (bralci, knjižnice) in izrazito nepregledni poslovni modeli, posledica takega stanja pa je vsesplošna negotovost glede kakovosti revij.

Ključne besede: • znanstvena revija • založniki • poslovni modeli • dostopnost znanstvenih člankov • avtorska pravica •

NASLOV AVTORICE: dr. Katarina Krapež, višja predavateljica, Univerza na Primorskem, Fakulteta za management, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija, e-pošta: katarina.krapez@fm-kp.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.5>

ISBN 978-961-286-115-5

© Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

Dostopno na: <https://press.um.si>

Contemporary Market of Scientific Journals: In the Grip of Non-transparent Business Models and Compromises in Quality

KATARINA KRAPEŽ

Abstract In modern science, the most important scientific knowledge and research findings are disseminated in the form of articles in scientific journals. Scientific articles are usually the highest ranked works in the scale of academic excellence. Vital interest of the scientific community is that these works can be quickly and easily accessible. This article summarizes the key milestones in the development of the international market of scientific journals and concludes that the scientific community failed to enforce this interest. Market of modern scientific periodicals is characterized by a number of inadequately regulated relationships between authors (scientists, researchers), publishers and users (readers, libraries) and highly untransparent business models. The result of this situation is widespread uncertainty about the quality of journals.

Keywords: • scientific journals • publishers • business models • access to scientific articles • copyright •

CORRESPONDENCE ADDRESS: dr. Katarina Krapež, Senior Lecturer, University of Primorska, Faculty of Management, Department of Legal Studies, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenia, e-mail: katarina.krapez@fm-kp.si.

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5>

ISBN 978-961-286-115-5

© University of Maribor Press

Available at: <http://press.um.si>

1 Uvod

Avtor znanstvenega dela, ki želi objaviti svoj članek v znanstveni reviji, mora za objavo izbrati ustrezno revijo. Pri tem so mu lahko v pomoč različni standardi, zlasti kvalitativna in kakovostna merila, ki jih postavljajo znanstveno-raziskovalne ali druge akademske organizacije za vrednotenje znanstvenega dela posameznika. A ta merila so le ohlapno vodilo in praviloma zajemajo vsa znanstvena področja, tako da so avtorji glede izbire revije najpogosteje prepuščeni lastnemu poznavanju trga znanstvene periodike na svojem, ožjem znanstvenem področju.

Izbira revije ni enostavna, saj na avtorja prežijo plenilski založniki, nadalje tisti, ki na avtorja prenašajo celotne stroške publiciranja, ter nenazadnje tudi sicer ugledni založniki, ki avtorja pretirano omejujejo glede poznejše uporabe lastnega dela. V tem članku sistematično izpostavljam mejnike v razvoju trga znanstvene periodike in opisujem deležnike ter njihove številne, prepletajoče se interese. Namen članka je podati celostni vpogled v trg znanstvene periodike in bralca opozoriti na problematične vidike. Cilj tega besedila je osvestiti znanstveno skupnost, zlasti vse njene mlajše člane, glede spornih založniških praks, in jih napotiti na podrobno raziskovanje ter vrednotenje revij na lastnih raziskovalnih področjih.

V tem članku najprej izpostavljam mejnike v razvoju znanstvene periodike, ki so privedli do današnjega stanja, tj. izrazito nepreglednega trga. Nadaljujem s prikazom posledic takega razvoja; med drugim opozorim na strmo rast cen revij, na omejevanje dostopa do znanstvenih člankov velikemu delu raziskovalcev po vsem svetu, na težavno vrednotenje kakovosti člankov in revij, na visoke dobičke peščice velikih založnikov ipd. V članku je dodan tudi prikaz različnih poslovnih modelov, ki jih danes uporabljajo založniki, in pregled deležnikov ter njihovih pglavitnih interesov. Prispevek sklenem s prikazom nekaterih spornih praks v sodobnem založništvu.

2 Razvoj trga znanstvenih revij

Avtorji in založniki znanstvenih del so imeli od začetka avtorskega prava v 18. stoletju relativno simbiotičen odnos, kljub temu, da se je zakonodaja pogosto spreminjala in posegala v njihove medsebojne poslovne dogovore (Hilty, 2006: 118). Izum fotokopirnega stroja v letu 1960 je bil prva revolucionarna tehnološka novost po Gutenbergovem tiskarskem stroju, ki je bistveno omajala vzpostavljena razmerja moči na trgu znanstvenih literarnih del.¹ Fotokopirni stroj je sicer vplival na trg znanstvenih monografij, a fotokopirana knjiga ni bila dovolj kakovostna, da bi nadomestila original, poleg tega pa so bili stroški fotokopiranja kljub vsemu relativno visoki.² Bistveno večje konflikte je sprožilo množično fotokopiranje znanstvenih člankov, in s tem povzročilo porast sodnih sporov (Liebowitz, 1985). Založniki so se uprli praksi fotokopiranja posameznega znanstvenega članka (in pogosto tudi kar celotne izdaje revije), ki so jo uporabniki naredili iz izdaj v zbirkah znanstvenih knjižnic (Samuels, 2000).

Prvi komercialni založniki znanstvenih revij so vstopili na trg po letu 1960. Pojav novega deležnika na trgu ni sprožil nesoglasji, saj so se založniki usmerili v izdaje na nižnih znanstvenih področjih, del revij pa so prevzeli od znanstvenih skupnosti (Ramello, 2010: 13). Tudi prehod iz tiskane znanstvene knjige in revije na nepovezan (angl. offline) digitalni medij, kot je zgoščenka (CD), ni sprožil revolucionarnih sprememb. Cene avtorskega dela se namreč s preходом niso bistveno spremenile, zgoščenke niso bile vsesplošno dosegljive komur koli in kjer koli, poleg tega pa niso povsem nadomeščali knjige oziroma revije (Hilty, 2006: 119).

3 S preходом na povezan digitalni medij znanstvena periodika postane dostopnejša

Prelomna točka za znanstveno periodiko je bil prehod z digitaliziranega nepovezanega medija na povezane (angl. online), spletne medije. Dosegljivost znanstvenih člankov na spletu je v hipu ustvarila globalno znanstveno skupnost, ki je povezala znanstvena središča sveta.³ Nadgradnja tega je bila, da raziskovalci niso potrebovali knjižnice, da bi prišli do informacij o najnovejših odkritjih – ta so bila na voljo takoj, ko so sedli za domači ali službeni računalnik in se povezali v svetovni splet. Znanstvena dela so postala dostopnejša, njihova uporaba in predelava pa bistveno bolj sledljiva. Poenostavljeno je bilo kopiranje oziroma reproduciranje del in njihova distribucija.

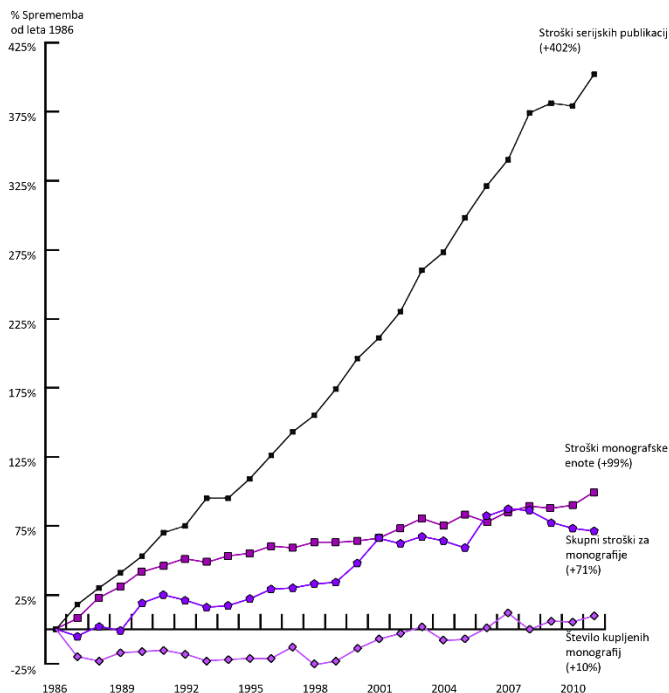
Digitalne tehnologije so posegle tudi v načine in pojavne oblike sodobnega raziskovanja in vplivale na to, kako danes raziskovalci opazujejo, sodelujejo, delijo informacije, izbirajo in uporabljajo znanstvene metode ipd. (Dutton in Jeffreys, 2010). Razvili so se visoko kakovostni iskalniki, ki so olajšali dolgotrajno iskanje literature v knjižnici. Založniki so ustvarili obširne historične elektronske zbirke znanstvenih člankov, dosegljive preko interneta, ki so za sodobnega znanstvenika nepogrešljivo orodje pri raziskovalnem delu. Obenem so se razvile sofisticirane znanstvene metode, kot so rudarjenje podatkov in avtomatizirana orodja za odkrivanje znanja, s katerimi si znanstveniki pomagajo pri osmišljanju velikih količin digitaliziranih podatkov. Prehod na povezan, spletni medij je posegel v osnovo znanstvenega raziskovanja in obljubljal nesluten potencial za razvoj. Teoretiki so govorili o e-znanosti, decentralizaciji znanosti, vrnitvi moči individualnemu znanstveniku, ki naj bi bil uporabnik in obenem ustvarjalec znanstvenih del (Benkler, 2006).

Navedene spremembe so vplivale tudi na založništvo na področju znanstvene periodike. Založniški posel je bil bistveno poenostavljen, stroški obdelave članka in njegove priprave za objavo pa so se občutno znižali. Avtorji so se namreč prilagodili in danes znanstvene članke rutinsko oddajajo v elektronski različici, pri čemer so založniki na avtorje prenesli tudi velik del odgovornosti za ustrezno oblikovanje besedila in ponazoril v obliki preglednic in slik. Besedila morajo biti praviloma tudi lektorirana. Velik delež znanstvenih revij je prešel na digitalno, spletno izdajo, ki je ali edina ali pa kombinirana s tiskano različico. To pomeni, da so se tudi stroški tiska in masovne distribucije zmanjšali ali pa jih enostavno ni več.

4 Strma rast cen znanstvenih revij

Kljub občutnemu znižanju stroškov založnikov znanstvene periodike se cene znanstvenih revij nikoli niso znižale. Strošek naročin na znanstvene revije se je – nasprotno – bistveno povečal. Združenje raziskovalnih knjižnic (angl. Association of Research Libraries, ARL),⁴ ki vključuje 126 univerzitetnih in drugih javnih, neprofitnih knjižnic, namenjenih raziskovalcem iz ZDA in Kanade, v svojem glasilu poroča, da se je skupni strošek, ki ga knjižnice plačujejo za serijske raziskovalne publikacije med leti 1986 in 2011 povečal za 402 odstotka, za znanstvene monografije pa v istem obdobju za 71 odstotkov (Kyrillidou, 2012: 22) (gl. sliko 1).

Slika 1: Stroški serijskih publikacij in monografij v knjižnicah ARL med leti 1986 in 2011

Vir: Kyrillidou 2012, 22.

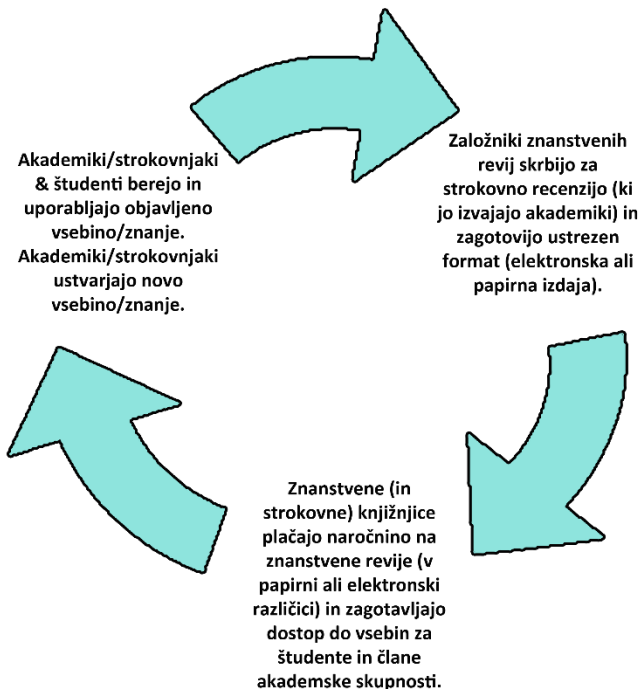
V istem obdobju je potrošniški cenovni indeks (angl. consumer price index, CPI) zrasel za 106 odstotka (Kyrillidou, 2012: 22 in 24). Med leti 1993 in 2011 je opazna najbolj strma rast pri strošku za elektronske publikacije, ki je rasel bistveno hitreje kot strošek ostalih knjižničnih publikacij (Kyrillidou, 2012: 22 in 26).

Založniki znanstvene periodike so investirali v razvoj novih produktov in storitev ter poslovnih modelov. Na trgu so ponudili obširne elektronske baze znanstvenih člankov in uvedli cenovno diskriminacijo: znanstvene članke so ponudili v različnih paketih različnim ciljnim segmentom kupcev in prilagodili cene (Liebowitz, 1985). Cenovna diskriminacija na področju znanstvene periodike razvršča uporabnike v dve skupini: institucionalne in individualne (Watt, 2005: 1). Glede na prožnost povpraševanja na trgu znanstvene periodike se cena, ki sta jo pripravljena plačati ta dva segmenta uporabnikov, bistveno razlikuje. Cenovna diskriminacija je dobičkonosna, saj omogoča, da založniki institucionalnim uporabnikom zaračunavajo bistveno višje cene za celoten paket znanstvenih revij in v njih objavljenih člankov (Joyce in Mertz, 1985). Individualni uporabniki imajo bistveno manj sredstev, poleg tega so tudi precej bolj selektivni, zato jim založniki omogočajo nakup posameznega članka za nižjo ceno. Večji komercialni založniki ponujajo tudi sklope različnih revij glede na različna znanstvena področja, in sicer v tiskanih ali/in elektronskih različicah (Edlin in Rubinfeld, 2005: 441). Čeprav je dobiček založnikov znanstvene periodike na področju tiskanih izdaj padel (Hilty, 2006: 126), so ga založniki uspeli ohraniti (ali preseči) s prehodom na nov poslovni model in z novimi produkti, katerih osnova so elektronske zbirke znanstvenih člankov.

Tak razvoj je prinesel številne negativne posledice, med katerimi je najbolj problematična ta, da uporabniki znanstvene periodike ne zmorejo bremena stroškov obsežnih historičnih elektronskih zbirk člankov in elektronskih knjig. O finančnih težavah poročajo tako institucionalni kot individualni uporabniki. K znižanju sredstev za naročnine na znanstveno literaturo je pripomogla tudi ekonomska kriza, čeprav so institucionalni uporabniki v državah zahodne Evrope poročali o znižanju teh sredstev že pred krizo (Hilty, 2006: 122). Raziskovalne knjižnice opozarjajo, da morajo zmanjševati obseg revij, za katere plačujejo naročnino, saj strošek naročnin skokovito raste (Ramello, 2010; Litman, 2006: 104).

Znanstvena skupnost, zlasti predstavniki raziskovalnih knjižnic in raziskovalci ter avtorskopравни teoretiki, so se javno vprašali, komu in za kaj pravzaprav plačujejo tako visoke naročnine oziroma cene za individualne članke. Deležniki na področju znanosti plačujejo naročnine na revije ali za dostop do člankov, ki so jih ustvarili oni sami ali znanstvena skupnost. Znanstvene raziskave, zlasti temeljne, so v velikem delu javno financirane, raziskovalci pa zaposleni v javnih institucijah. Oprema in prostori, v katerih delajo, so del javne infrastrukture. Stroški priprave člankov na tisk in stroški tiska ter distribucije so danes bistveno nižji. Postopek znanstvenih recenzij, vključno z delom uredniškega odbora revij, je brezplačen, saj prevladujoči delež urednikov in recenzentov ni plačan za svoje delo. Opisana razmerja ponazarja slika 2. Zakaj torej znanstvena skupnost plačuje založnikom? V času, ko so prevladoval analogne, tiskane znanstvene revije, je bil založnik nepogrešljiv. Revijo je pripravil za tisk, jo natisnil in distribuiral. Danes morajo raziskovalci članke oblikovati sami, izdaje revij so elektronske, stroškov tiska in diseminacije ni več (Ramello, 2010). Kaj je torej dodana vrednost, za katero

plačujemo uporabniki znanstvene periodike, se sprašujeta Hilty (2006) in Ramello (2010). Hilty (2006: 123) dodaja, da je »na prvi pogled /.../ situacija resnično groteskna«.

Slika 2: Konvencionalni produkcijski proces znanstvenega članka
Vir: McGuigan in Russel 2008.

5 Pojav gibanja za odprti dostop do znanstvenih del

Pojav gibanja v znanosti, ki je zahtevalo poenostavljen in cenejši (če že ne brezplačni) dostop do znanstvenih del, je bil sicer logična posledica zgoraj opisanega dogajanja, a ideja o prostem dostopu do znanstvenih del je bistveno starejša in seže v šestdeseta leta prejšnjega stoletja (Laasko idr., 2011).⁵ Gibanje je postalo aktivnejše na prehodu v novo tisočletje, zlasti na pobudo Koalicije za akademsko založništvo in akademska gradiva (angl. Scholarly Publishing and Academic Resource Coalition, SPARC). V SPARC (b. l.) so se združili pomembnejši deležniki znanstvenega založništva (avtorji, založniki, knjižnice, študenti, ustanovitelji in predstavniki oblasti), da bi pospešili razvoj znanstvenega založništva in izkoristili prednosti, ki jih ponuja digitalna družba. Leta 2001 so ustanovili Javno znanstveno knjižnico (angl. Public Library of Science, PLoS), digitalno spletno knjižnico, ki vsebuje prosto dostopna, povezana znanstvena gradiva, nadgrajena z iskalnikom, ki pokriva področji medicine in ved o življenju (PloS b. l.).

Gibanje za odprti dostop je pridobivalo politično težo in družbeno moč med drugim tudi s sprejemanjem javnih programskih dokumentov. Med pomembnejšimi so:

- Budimpeška iniciativa za odprt dostop (angl. Budapest Open Access Initiative, BOAI, Budimpeška iniciativa) (BOAI 2002) iz leta 2002, ki je prva opredelila odprt dostop;
- leto pozneje je bila sprejeta Bethesda izjava o založništvu v odprtem modelu (angl. Bethesda Statement on Open Access Publishing; Izjava iz Bethesde) (Bethesda Statement 2003), ki je nadgradila BOAI;
- v letu 2003 je sledila še Berlinska deklaracija o odprtem dostopu do znanja na področju znanosti in humanistike (angl. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Science and Humanities; Berlinska deklaracija) (Max Planck Gesellschaft 2003).

Tri izjave so začrtale poglobljena načela odprtega znanstvenega publiciranja in oblikovale opredelitev odprtega dostopa; tudi Budimpešta-Bethesda-Berlin ali BBB-opredelitev odprtega dostopa (Suber, 2010: 7).

Opredelitev odprtega dostopa do znanstvene literature ima v Budimpeški iniciativi (BOAI 2002) naslednje elemente:

- literatura je prosto dostopna na internetu;
- odprt dostop uporabnikom omogoča, da delo berejo, prenašajo, kopirajo, distribuirajo, natisnejo in iščejo po delu ali med deli;
- delo mora biti dostopno tudi za uporabo v namen povezovanja s hiperpovezavami, indeksiranja, za uporabo v obliki podatkov za računalniško programiranje ali za katero koli drugo uporabo;
- vse navedene oblike uporabe ne smejo biti omejene pravno, finančno ali tehnično, razen tistih omejitev, ki se nanašajo na osnovno povezanost z internetom.

Edini pogoj oziroma omejitev za uporabo je, da morajo uporabniki dosledno navajati prvotnega avtorja in ohraniti integriteto dela.

V skladu z opredelitvama v Bethesda izjavi (2003) in Berlinski deklaraciji (Max Planck Gesellschaft, 2003) je delo objavljeno pod odprtim dostopom, če je imetnik avtorske pravice vnaprej pristal na to, da lahko uporabniki »kopirajo, uporabljajo, distribuirajo, prenašajo in javno prikazujejo delo in da lahko ustvarijo in distribuirajo izvedena dela na katerem koli digitalnem mediju in za kakršen koli namen, pri čemer morajo na delu vedno navajati prvotnega avtorja.«

Suber (2012: 4) je opredelitev odprtega dostopa poenostavil na zgolj ključne elemente: »odprto dostopna literatura je digitalizirana, online dostopna, brezplačna in prosta večine omejitev, ki izhajajo iz avtorsko-pravnih in licenčnih pravic.«

Načela odprtega dostopa so nekatere države prenesle tudi v domače strategije na področju razvoja znanosti in v zakonodaje. Med vodilnimi so ZDA, Velika Britanija in Nemčija. Za odprti dostop do znanstvene periodike se je po letu 2006 zavzela tudi Evropska komisija, na mednarodnem področju pa je prve programske dokumente implementirala Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (angl. Organization for Economic Co-operation and Development, OECD).

6 Založništvo znanstvene periodike danes: osnovni pojmi, poslovni modeli in deležniki

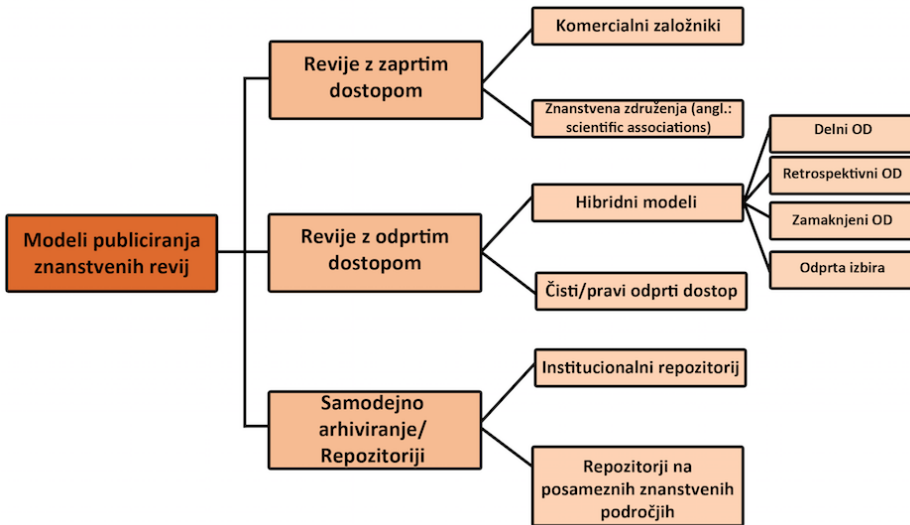
Posledica opisanega razvoja je, da se danes v založništvu znanstvene periodike prepletajo trije osnovni poslovni modeli: a) revije z zaprtim dostopom, b) revije z odprtim dostopom in c) repozitoriji ali samo-arhiviranje.

Revije z zaprtim dostopom izhajajo iz klasičnega modela založništva. Zaprti dostop pomeni, da te revije omejujejo dostop do vsebine in uporabikom določajo omejitve glede uporabe vsebine. Založniki omogočajo dostop do vsebine v zameno za plačilo, ki je lahko individualno (če ga plača posamezen uporabnik) ali institucionalno (najpogosteje so to knjižnice, ki plačujejo pavšalne naročnine). V digitalni dobi se založniki potegujejo in na trgu tekmujejo za »velike posle« (angl. big deals), ki jih sklepajo z institucionalnimi naročniki (univerzitetnimi in drugimi raziskovalnimi ali specializiranimi knjižnicami) (Scheufen, 2015: 54). Veliki posli vključujejo naročnine na spletne zbirke večjega števila revij, na katerega se naročajo konzorciji uporabnikov, običajno na osnovi licenčnih pogodb (Houghton in Oppenheim, 2010: 42). Revije upravljajo komercialni založniki ali znanstvena združenja (gl. sliko 3). Priprava znanstvenega članka za objavo v taki reviji vsebuje:

- vsebinsko preverjanje kakovosti v okviru strokovnih recenzij (angl. peer-review) in
- zagotavljanje skladnosti z bibliografskimi in oblikovnimi standardi v obliki preverjanja bibliografije, ustreznega oblikovanja besedila, preverjanja jezikovne neoporečnosti ipd.

Enake vsebinske in oblikovne standarde ter proces za njihovo preverjanje zagotavljajo *revije z odprtim dostopom*. Razlika med tema dvema skupinama ni v kakovosti in neoporečnosti vsebine, pač pa v načinu, kako uporabniki dostopajo do vsebine. Dostop do vsebine je v tem založniškem modelu prost, in sicer tako za individualne uporabnike kot za institucije. Revije zaračunavajo založniške stroške (stroški zagotavljanja vseh storitev v okviru preverjanja kakovosti in zagotavljanja oblikovne ustreznosti) avtorju ali institucijam, ki financirajo raziskave, in sicer v obliki avtorske pristojbine (angl. author fee) ali pristojbine za obravnavo članka (angl. article processing charges, APC). Na trgu delujeta dva modela revij z odprtim dostopom: *hibridni modeli* in *pravi (ali čisti) odprti modeli* (gl. sliko 3).

Pravi odprti model sledi opredelitvi odprtega dostopa iz Budimpeške deklaracije, hibridni modeli pa ne zagotavlja tako širokih možnosti dostopa in uporabe znanstvenih člankov, kot je določeno z Budimpeško deklaracijo.

Slika 3: Poslovni modeli v založništvu znanstvene periodike
 Vir: Scheufen 2015, 54.

Bernius idr. (2009: 106) opisujejo različne oblike hibridnih modelov:

- *delni odprti dostop* (znanstvene revije omogočajo prost dostop le do dela revije ali le do določene zvrsti del v reviji (npr. komentarje, razprave), ali pa je odprt le dostop do razširjenih povzetkov člankov);
- *retrospektiven odprti dostop* in *zakasnjeni odprti dostop* (osnovni princip pri teh dveh modelih je podoben: revije omogočajo prost dostop z zamikom ali ko preteče določeno obdobje po objavi, npr. pol leta, leto ali celo dve leti);
- *odprta izbira* (angl. open choice) pa je model, ki omogoča avtorju, da članek objavi z odprtim dostopom v ločeni izdaji posamezne revije, ki sicer deluje v zaprtem modelu, pri čemer se v tem primeru avtorju zaračuna APC.

Repozitoriji ali samoarhiviranje je postalo mogoče v digitalni dobi in z globalizacijo interneta. V primerjavi z zgoraj opisanima modeloma repozitoriji ne zagotavljajo storitev preverjanja kakovosti in zagotavljanja oblikovne ustreznosti. Repoziotoriji omogočajo avtorjem, da dela prosto naložijo na internetno platformo (repozitorij), kjer so članki na voljo, da do njih kdor koli brezplačno dostopa in jih naloži. Repoziotoriji običajno postavljajo avtorjem le osnovne zahteve v zvezi s kakovostjo in obliko besedil, to je, da morajo članki vsebovati običajne attribute akademskega dela. Repoziotoriji se najpogosteje uporabljajo kot platforma za predhodno objavo člankov, kjer so članki na voljo za ogled

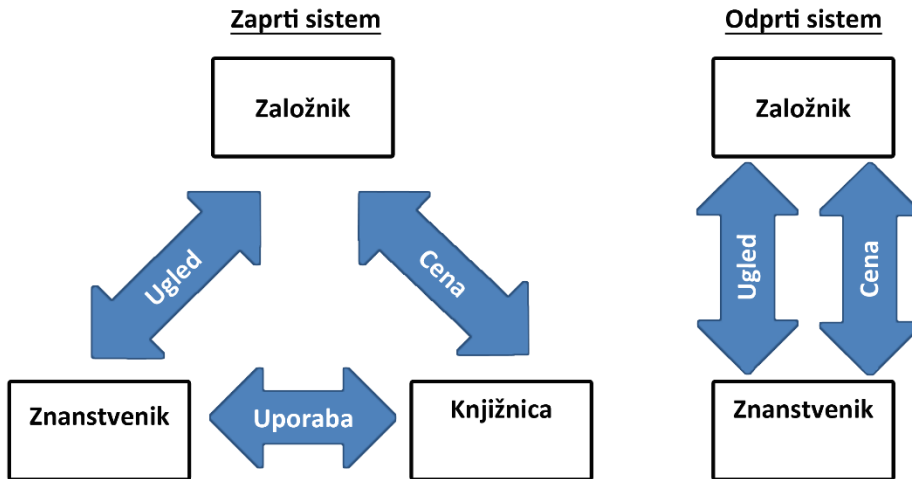
v namen znanstvene kritike in razprave. Bernius (2010) ugotavlja, da repozitoriji na specifičnih znanstvenih področjih nudijo najboljše pogoje za dostop do znanstvenih člankov.

Suber (2012: 6) povzema terminologijo na področju odprtega dostopa, v kateri opozori na naslednje pogoste izraze: odprti dostop, ki ga ponujajo repozitoriji, se imenuje tudi *zeleni odprti dostop* (angl. green open access); odprti dostop, ki ga omogočajo znanstvene revije, pa *zlati odprti dostop* (angl. gold open access). Najpogostejši izraz za založnike, ki uporabljajo zaprti model, je *konvencionalni založniki* (angl. conventional publishers). *Brezplačen odprt dostop* se nanaša na dostop, ki je brezplačen, še vedno pa vsebuje pravne in druge omejitve (najpogosteje sta omejena obseg in način uporabe); *libre odprti dostop* pa je prost večine omejitev, zlasti tistih, ki jih postavlja običajno avtorskopravno varstvo (avtor pa obdrži upravičenja, ki se jim po zakonu ne more odpovedati). Razvrstitev med brezplačen ali libre odprt dostop se nanaša na vprašanje, do kolikšne mere je dostop odprt; razvrstitev med zeleni/zlati dostop pa na vprašanje, kje je bilo delo objavljeno ali na kakšen način je bil uporabniku omogočen odprt dostop (Suber, 2012: 67).

Na področju znanstvenega založništva delujejo trije pomembni deležniki: znanstvena skupnost, založniki in specializirane knjižnice. Pravice in obveznosti med temi tremi deležniki ureja avtorskopravna zakonodaja, ki obenem uravnava tudi interese med njimi. V modelu zaprtega dostopa znanstveniki – avtorji člankov prenašajo materialne avtorske pravice na znanstvenih člankih na založnike, knjižnice pa plačujejo založnikom naročnine za uporabo teh del. V sistemu odprtega dostopa postane vloga knjižnice do določene mere marginalna. Scheufen (2015: 55) opisuje, da odnos med temi tremi deležniki opredeljujejo trije tržni mehanizmi: *ugled, cena in ponudba/uporaba del* v knjižnicah (gl. sliko 4).

Ugled. Člani znanstvene skupnosti so obenem ustvarjalci – avtorji in uporabniki znanstvene periodike. V odnosu med avtorji in založniki je najpomembnejši mehanizem *ugled*. Motivacija za pisanje znanstvenih člankov so zlasti želja po strokovni uspešnosti in uveljavitvi, pridobitev sredstev za nadaljnje raziskovanje, nagrade stanovskih organizacij, objave v uveljavljenih znanstvenih in strokovnih revijah ipd. Watt (2010: 1) te dejavnike poimenuje učinki na življenjepis (angl. CV-effects). Objava članka ni končni cilj, pač pa le eden izmed korakov na poti razvoja raziskovalca. Akademiki živijo v konkurenčnem okolju, kjer je publiciranje pogoj za obstoj. To situacijo dobro povzame znano in pogosto uporabljeno geslo »publiciraj ali izgini« (angl. publish or perish), ki se med drugim udejanja z umeščanjem akademskih avtorjev v zapletene sisteme spremljanja znanstvene uspešnosti. Zato je pomembno, kako ugledna in kakovostna je revija, v kateri avtor objavi članek. Na tej osnovi so se razvili sistemi za merjenje kakovosti revij in razvrščanje revij v hierarhične sisteme. Med najpogostejšimi sistemi rangiranja v znanosti je t. i. faktor vpliva (angl. impact factor, IF), ki meri povprečno število citatov posamezne revije v obdobju enega leta (oziroma v določenem obdobju).⁶ Faktor vplivnosti se izračuna enkrat letno, razvrstitev glede na faktor vpliva pa je letno objavljena v Poročilu

o citiranosti revij (angl. Journal Citation Report, JCR), ki ga izdaja gospodarska družba Thomson Reuters, na osnovi podatkov, zbranih v elektronski zbirki ISI Thomson Web of Science. JCR (JCR b. l.) razvršča revije glede na znanstvene discipline in omogoča primerjavo faktorja vplivnosti tako znotraj znanstvene discipline kot med vsemi znanstvenimi revijami. Revije z visokim faktorjem vplivnosti (angl. high-impact journals) pridobijo veliko konkurenčno prednost na trgu, saj se z objavo članka v taki reviji raziskovalec rangira više in pridobi več ugleda.

Slika 4: Tržni mehanizmi, ki delujejo med ključni deležniki v znanstvenem založništvu: primerjava med modeloma odprtega in zaprtega dostopa

Vir: Scheufen, 2015: 54 (izvedeno in predelano delo na osnovi Bernius idr., 2009: 104).

Cena. V odnosu med založniki revij in institucionalnimi uporabniki je najpomembnejši tržni mehanizem *cena*. Knjižnice se naročajo na zbirko revij ali sklop revij za določeno časovno obdobje, najpogosteje za več let. Končna cena je rezultat pogajanj med založniki in knjižnicami. Knjižnice želijo izboljšati svoj položaj moči v tem razmerju, zato se povežejo med sabo in oblikujejo konzorcije. V digitalni dobi so postala pogajanja med večjimi konzorciji knjižnic in večjimi založniki pravilo, knjižnice pa naročajo tako klasične izdaje revij kot elektronske zbirke. Odločitev, katere revije bodo zajete s pogodbo, stranki sprejmeta glede na ceno in glede na ugled revij. Revije z visokim faktorjem vpliva so zato pri knjižnicah bolj zaželenne in tvorijo jedro knjižnične ponudbe. A v sklopu večjih ponudb založniki ponujajo sklope revij, v katerih so tako bolj vplivne kot manj vplivne revije in tako vplivajo na ponudbo knjižnic (Scheufen, 2015: 56). Ker imajo knjižnice omejena finančna sredstva, se običajno odločijo za tak sklop revij in ne za posamezne naročnine na revije z višjim faktorjem vplivnosti.

Ponudba/uporaba del. Med knjižnico in znanstveno skupnostjo, ki uporablja njena gradiva, je najpomembnejši tržni mehanizem *možnost uporabe gradiv*. Članstvo v

specializirani knjižnici zagotavlja, da imajo uporabniki dostop do znanstvenih člankov, ki jih potrebujejo pri svojem delu. Članstvo je običajno omogočeno zaposlenim na instituciji in študentom. V modelu odprtega dostopa do znanstvenih člankov postane vloga knjižnic obrobna. Člani akademske skupnosti, kor avtorji in kot uporabniki, komunicirajo neposredno z založnikom, ta odnos pa definirata cena in ugled. Slika 4 prikazuje matrico odnosov v obeh sistemih, pri čemer ponazarja zeleni odrti sistem, torej tistega, ki ga uporabljajo znanstvene revije. Avtor znanstvenega članka plača pristojbino za obravnavo članka založniku, v zameno za to pa pridobi objavo v znanstveni reviji, ki je pogoj za njegovo strokovno uspešnost in napredovanje. Uporaba avtorjevega dela ni omejena in ni pogojena s plačilom naročnine.

V zlatem odrtem dostopu, ki ga uporabljajo repozitoriji, se matrica na sliki 4 spremeni, saj postane odvečna tudi vloga založnika. Repozitoriji posledično ne zagotavljajo vseh atributov objave znanstvenega članka, saj taka objava sama po sebi avtorju še ne zagotavlja učinka na ugled. Zato avtorji pogosto članek naložijo v repozitorij, kjer lahko do njega dostopajo člani akademske skupnosti in ga komentirajo ter uporabljajo. Ko preteče določeno obdobje in ko je odziv na članek dosegel kritično mero in komentatorji ne povedno več nič novega, avtorji članek pošljejo znanstveni reviji. Učinek na ugled je namreč zagotovljen šele, ko je članek preстал preizkus vsebinske kakovosti in oblikovne skladnosti, kar zagotavlja postopek strokovnih recenzij v kombinaciji z uredniškim pregledom in popravki.

V obeh modelih, odprtem in zaprtem, delujejo znanstvene revije, ki so lahko *komercialne* ali *nekomercialne*. Kot nekomercialne običajno označujemo revije, ki zagotavljajo nizke stroške založniških aktivnosti in izhajajo v obliki elektronskih izdaj. Založniki teh revij so akademske in raziskovalne organizacije ali nizkocenovni komercialni založniki. Nekomercialne revije običajno zagotavljajo visoko stopnjo transparentnosti pri zaračunavanju naročnin (revije z zaprtim dostopom) ali pristojbin za obdelavo članka (revije z odprtim dostopom). Komercialne revije izdajajo komercialni založniki, ki so se v zadnjem desetletju koncentrirali, poročata Mueller-Langer in Scheufen (2013: 367). Rezultat je, da na trgu komercialnih založnikov danes prevladujejo trije založniki: Reed Elsevier, Springer in Wiley Blackwell (McGuigan in Russel, 2008). Ti trije komercialni založniki imajo občutno konkurenčno prednost na trgu, zlasti v primerjavi z založniki revij z odprtim dostopom, kar je prikazano v preglednici 1. Mueller-Langer in Scheufen (2013) sta primerjala različne kazalnike (število revij s faktorjem vplivnosti, tržni delež teh revij in povprečni ter maksimalni faktor vpliva na posamezno revijo) in ugotovila, da imajo trije konvencionalni založniki bistveno višje število revij s faktorjem vpliva (1.794 revij) v primerjavi z vodilnimi založniki revij z odprtim dostopom (373 revij). Založniki revij z odprtim dostopom imajo le 7,5 odstotni delež revij s faktorjem vpliva, medtem ko trije največji konvencionalni založniki (Elsevier, Springer in Wiley) izdajo 36 % revij s faktorjem vplivnosti, ki je višji ali enak 1,00, štirje največji založniki revij z odprtim dostopom (Hindawi, BioMed, PLoS in Medknow)⁷ izdajo le 2,61 % revij s faktorjem vpliva, ki je višji ali enak 1,00 (Scheufen 2015, 60). Mueller-Langer in Scheufen (2013) še poročata, da so revije z odprtim dostopom bolj razvite v posameznih znanstvenih

disciplinah, pri čemer prevladujejo tri: 'biologija in vede o življenju', 'fizika in astronomija' ter 'medicina' oziroma 'vede o zdravju'. Scheufen (2015) obenem opozarja, da v Thomson Reuters Web of Science bazi iz leta 2011 ni navedene nobene revije z odprtim dostopom na področjih 'ekonomija in poslovne vede' ter 'pravo in politične vede'. Kljub soobstoju revij, ki delujejo na podlagi zaprtega ali odprtega modela, trg še ni dosegel pravične in razumne stopnje konkurence (Scheufen, 2015: 62). Avtor (prav tam) pojasni, da je v zadnjem desetletju trg revij z odprtim dostopom občutno zrasel in se razvil, ni pa še uspel pridobiti zadostne stopnje ugleda in kredibilnosti, da bi pritegnil avtorje in bralce.

Preglednica 1: Primerjava indikatorjev kakovosti med tremi največjimi konvencionalnimi založniki in vodilnimi založniki revij z odprtim dostopom

	Založniki zaprtega modela			Vse vodilne revije odprtega modela
	Elsevier	Wiley-Blackwell	Springer	
Število revij s faktorjem vpliva ≥ 1	609	639	546	373
Delež trga revij s faktorjem vpliva ≥ 1 (%)	12.2	12.8	11	7.5
Povprečni faktor vpliva na revijo	2.67	2.58	1.64	1.44
Največji faktor vpliva	38.3	23.5	11.5	17.5
Povprečni lastni faktor	0.015	0.013	0.006	0.005
Povprečno število člankov na revijo	206	171	109	128

Vir: Mueller-Langer in Scheufen, 2013: 367.⁸

Ugled in kredibilnost med deležniki v znanosti pridobivajo znanstvene revije z zagotavljanjem kakovostnega preverjanja znanstvenih atributov članka in z nadzorom nad oblikovnimi ter bibliografskimi standardi.

7 (Ne)dopustni kompromisi na odročju kakovosti revij

Z razvojem revij z odprtim dostopom, ki za objavo avtorjem zaračunavajo pristojbine, se je na trgu pojavilo večje število novih založnikov, ki so poslovali izrazito netransparentno (Beall, 2013: 79). Beall (2012, 2013) jih je začel spremljati leta 2008. Leta 2010 jih je poimenoval 'plenilski založniki' (angl. predatory publishers), dve leti pozneje pa oblikoval spletno stran Scholarly OA (b. l.), na kateri redno objavlja nazive založnikov in sumljive, sporne in netransparentne prakse, ki jih ti uporabljajo, da bi privabili avtorje. Beall opozarja na ranljivost zlatega modela odprtega dostopa, ki je v tem, da morajo avtorji plačati, da bi objavili članek. Model torej daje prednost avtorjem, ki imajo dostop do sredstev, s katerimi lahko financirajo objave. Res je, da so nekateri založniki pripravljani znižati pristojbine, če jih avtor ne more plačati, a po Beallovih izkušnjah (2013: 80) je takih založnikov malo.

Druga velika negativna posledica uveljavitve revij z odprtim dostopom pa je veliko povečanje kršenja akademskih standardov na strani avtorjev. Beall (2013) med kršitvami opaza zlasti večje število plagiatov in samo-plagiatov, manipulacijo podatkov ali slik,

pojav avtorstva v senci (angl. ghost authorship), avtorstvo, ki se neupravičeno pripisuje nekemu, ki ni avtor, dvojne objave in multipliciranje člankov, kar pomeni, da avtorji namesto enega kakovostnega napišejo večje število člankov, pri čemer niti en članek ni celosten. Vse to je rezultat trenda, ki sili akademske avtorje k objavljaju velikega števila del, kar je ekonomska kriza le še poslabšala (Beall, 2013: 81). Institucije namreč vse bolj natančno spremljajo raziskovalce in merijo njihovo učinkovitost v smislu povrnitve investicije.

Vse to je prispevalo k vzponu plenilskih založnikov, ki izkoriščajo potrebo avtorjev v znanosti po večjem številu objav. Založniki so našli svojo nišo in avtorjem zaračunavajo pristojbine, pri čemer sprejmejo v objavo večino člankov, in sicer brez strogega preverjanja kakovosti in oblikovne ustreznost. Število plenilskih založnikov hitro narašča, zlasti v razvijajočih se državah. Beall (2012) poroča o večjem številu plenilskih založnikov iz Pakistana, Indije in Nigerije. Založniki v teh državah so odkrili, da lahko na ta način hitro in enostavno zaslužijo, hkrati pa so zagonski stroški ustanovitve znanstvene revije nizki. Glede na sodobne trende so na drugi strani milijoni raziskovalcev, ki jih sistem sili v objavljanje, plenilski založniki pa le zadovoljujejo njihove potrebe.

Danes je zato na voljo ogromno akademskih člankov, ki ne prispevajo k razvoju znanosti, saj ne vsebujejo elementa novosti oziroma izvirnosti. Meho (2007) celo navaja, da kar 90 odstotkov znanstvenih člankov ni nikoli citiranih, polovico člankov pa razen urednika in recenzentov ne prebere nihče več. Pretirano število znanstvenih člankov nizke kakovosti otežuje iskanje in sledenje novostim na posameznem znanstvenem področju.

Beall (2013) se je odzval z izdelavo seznama plenilskih založnikov in zapisal kriterije, na osnovi katerih je uvrstil založnike na ta seznam. Kritiki tega pristopa so opomnili, da bi bil boljši pristop izdelati seznam kakovostnih založnikov, a Beall (2013: 83) ugovarja, da taki seznam že obstajajo (na primer faktor vpliva) in čeprav imajo pomanjkljivosti, služijo svojemu namenu. Beall (2013, 84) sklene z mislijo, da se »[...] n]ova oblika pismenosti v znanosti imenuje pismenost, ki se nanaša na znanstveno založništvo.« Beall (prav tam) dodaja, da bo ta spretnost pomagala znanstvenikom presojati prakse založnikov in jim omogočila informirano presojo o tem, ali so založniki revij in organizatorji konferenc etični, kakovostni in transparentni. »V prihodnosti bo te vrste pismenost osnovna spretnost, ki se je bodo morali priučiti vsi znanstveniki, če bodo želeli biti uspešni raziskovalci.« (Beall, 2013: 84)

8 Sklep

Namen tega besedila je bil prikazati razvoj trga znanstvene periodike, opredeliti ključne deležnike in identificirati prevladujoče poslovne modele ter ugotoviti, do kolikšne mere je posamezna skupina deležnikov uspela uveljaviti svoje vitalne interese. Razumevanje zakonitosti trga znanstvene periodike je namreč ključno pri oblikovanju učinkovitih rešitev, tudi na področju pravnega urejanja. Nekateri prispevki v tem zborniku opisujejo

izjeme in omejitve od avtorskoprnega varstva, ki jih nacionalni in mednarodni avtorskoprnvi akti določajo na področju znanosti – torej znanstvenega raziskovanja in poučevanja na izobraževalnih institucijah – in polemizirajo potrebo po njihovih spremembah, zlasti razširitvah. Ob snovanju takih posegov v zakonodajo je nujen kritičen vpogled v preteklost in ocena tega, kam so znanstveno skupnost pripeljale pretekle ureditve in na njihovi osnovi utemeljeni poslovni modeli.

Mineva sto trideset let od uveljavitve Bernske konvencije kot prvega mednarodnega avtorskoprnega akta in hkrati sedeminpetdeset let od izuma fotokopirnega stroja. V tem obdobju je avtorsko pravo uspelo uveljaviti interese imetnikov avtorskih pravic. Na področju znanstvenega publiciranja so bili zavarovani interesi založnikov in imetnikov pravic na (historičnih) zbirkah znanstvenih člankov. V tem prispevku je sistematično prikazano, na kakšen način so bili interesi ostalih deležnikov, zlasti interes (laične in strokovne) javnosti po dostopu do znanstvenih del, interes (javnih) knjižnic, interes avtorjev del ipd., potisnjeni na obrobje.

Deležnikom na trgu znanstvenega publiciranja ni uspelo vzpostaviti konstruktivnega ravnovesja, ki bi podprl razvoj znanosti in omogočil, da ta izkoristi možnosti, ki jih ponuja digitalizacija. Rezultat je kontinuiran konflikt med zasebnimi pravicami in javnim interesom, ki se pojavi vsakič, ko željo znanstveniki uporabiti digitalne tehnologije, da bi hitreje našli informacije, povezali informacije ali iz informacij ustvarili nekaj novega.

Opombe

¹ Učinek izuma fotokopirnega stroja na trg pisnih del (zlasti knjig in revij) podrobno analizira Owen (2005). Obenem opisuje okoliščine izuma, čas velike gospodarske krize v ZDA ter dolg in vztrajen boj izumiteljev za to, da bi stroj prešel v množično produkcijo. Vsa večja podjetja so namreč zavrnila predlog za izdelavo prototipa (Owen, 2005).

² Fotokopiranje je omejila tudi avtorska zakonodaja, ki je hkrati določila vsebinsko izjemo za zasebno in drugo lastno reproduciranje (podlaga za tako vsebinsko omejitev avtorske pravice je na mednarodni ravni drugi odstavek 9. člena Bernske konvencije za varstvo književnih in umetniških del – Bernska konvencija (Uradni list SFRJ – MP, št. 14/75, 4/86, in Uradni list RS, št. 24/92 in Uradni list RS – MP, št. 3/07). Ta izjema sicer nikoli ni zajemala celotne knjige ali revije, saj tak obseg ne prestane tristopenjskega preizkusa, ki sicer reprodukcijo omejuje tudi po obsegu, da ni v škodo redni uporabi dela in ne prizadene neupravičene škode zakonitim interesom avtorja.

⁴ Na spletni strani združenja ARL je na voljo več statističnih poročil. Gl. <http://www.arl.org/> (1. 2. 2016).

⁵ Kot prvi mejnik v gibanju za odprti dostop do znanstvenih del literatura navaja ustanovitev Informacijskega centra za izobraževalna gradiva (angl. Educational Resources Information Center, ERIC) leta 1966.

⁶ Faktor vpliva je vpeljal Eugene Garfield. Več o zgodovini in pomenu faktorja vpliva gl. Garfield, 2005.

⁷ *Medknow* je eden izmed večjih založnikov, ki delujejo v okviru modela odprtega dostopa na področju medicine in ved o zdravju. Izdaja več kot 370 znanstvenih revij. Za objavo ne zaračunava

pristojbin ne avtorjem ne institucijam, s katerimi so povezani avtorji. Lastnik Medkonwa je Wolters Kluwer (Medknow b. l.).

⁸ Avtorja sta analizo izvedla na podlagi podatkov, ki sta jih pridobila v JCR leta 2011.

Literatura

- Beall, J. (2012) *Predatory publishers are corrupting open access*, *Nature*, 489 (7415), str. 179–180.
- Beall, J. (2013) *Predatory publishing is just one of the consequences of gold open access*, *Learned Publishing*, 26 (2), str. 79–83.
- Bethesda Statement (2003) *Bethesda statement on open access publishing*, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4725199/suber_bethesda.htm?sequence=1 (1. 1. 2017).
- Bernius, S. (2010) *The impact of open access on the management of scientific knowledge*, *Online Information Review*, 34 (4), str. 583–603.
- BMC (BioMed Central) B. l. *BioMed central: the open access publisher*, <https://www.biomedcentral.com/> (1. 1. 2017).
- BOAI (Budapets Open Access Initiative) (2002) *Read the open access initiative*, <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> (1. 1. 2017).
- Bohannon, J. (2013) *Who's afraid of peer review?*, *Science*, 342 (6154), str. 60–65.
- Chubin, D. E. in Hackett, E. J. (1990) *Peerless science: peer review and US science policy* (Albany, New York: State University of New York Press).
- Dutton, W. H. in Jeffreys, P. W. [ur.] (2010) *World Wide research: reshaping the sciences and humanities* (Cambridge, London: The MIT Press).
- Edlin, A. S. in Rubinfeld, D. L. (2005) *Competition policy for journals: the bundling of academic journals*, *American Economic Review*, 95 (2), str. 441–445.
- Elsevier, B. l. *Company information*, <https://www.elsevier.com/about/company-information> (1. 1. 2017).
- Garfield, E. (2005) *The agony and the ecstasy – the history and meaning of the journal impact factor*, <http://garfield.library.upenn.edu/papers/jifchicago2005.pdf> (14. 2. 2016).
- Hilty, R. (2006) *Five lessons about copyright in the information society: reaction of the scientific community to over-protection and what policy makers should learn*, *Journal of the Copyright Society of the USA*, 53 (1), str. 103–138.
- Hindawi Publishing Corporation, B. l. *Hindawi publishing corporation*, <http://www.hindawi.com/> (1. 1. 2017).
- Houghton, J. W. in Oppenheim, C. (2010) *The economic implications of alternative publishing models*, *Prometheus*, 28 (1), str. 41–54.
- JCR (Journal Citation Index, Thompson Reuters Web of Science), B. l. *JCR*, http://wokinfo.com/products_tools/analytical/jcr/ (1. 1. 2017).
- Joyce, P. in Merz, T. E. (1985) *Price discrimination in academic journals*, *The Library Quarterly*, 55 (3), str. 273–283.
- Kyrillidou, M. (2012) *Research library trends: a historical picture of services, resources, and spending*, *Research Library Issues*, 280, str. 20–27.
- Laakso, M., Welling, P., Bukvova, H., Nyman, L., Björk, B.-C. in Hedlund, T. (2011) *The development of open access journal publishing from 1993 to 2009*, *PLoS ONE*. 6 (6), str. 1–10.
- Liebowitz, S. J. (1985) *Copying and indirect appropriability: photocopying of journals*, *Journal of Political Economy*, 93 (5), str. 945–957.

- Litman, J. (2006) The economics of open access law publishing, *Lewis & Clark Law Review*, 10 (4), str. 101–117.
- Max Planck Gesellschaft, Open Access (2003) Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Science and Humanities, <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (1. 1. 2017).
- McGuigan, G. S. in Russel, R. (2008) The business of academic publishing: A strategic analysis of the academic journal publishing industry and its impact on the future of scholarly publishing, *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship*, 9 (3), str. 1–11.
- Medknow, B. I. About us, <http://www.medknow.com/aboutus.asp> (1. 1. 2017).
- Mueller-Langer, F. in Scheufen, M. (2013) Academic publishing and open access, v Towse, R. in Handke, C., *Handbook of the digital creative economy* [ur.], str. 365–377 (Cheltenham: Edward Elgar).
- Mulligan, A., Hall, L. in Raphael, E. (2013) Peer review in a changing world: an international study measuring the attitudes of researchers, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64 (1), str. 132–161.
- PloS (Public Library of Science), B. I. Plos. <https://www.plos.org/> (1. 1. 2017).
- Ramello, G. B. (2010) Copyright & endogenous market structure: a glimpse from the journal-publishing market, *Review of Economic Research on Copyright Issues*, 7 (1), str. 7–29.
- Samuels, E. B. (2000) *The illustrated story of copyright* (Washington: Thomas Dunne).
- Scheufen, M. (2015) *Copyright versus open access: on the organisation and international political economy of access to scientific knowledge* (Cham [etc.]: Springer).
- Sense about Science (2012a) Standing up for science 3: peer review – the nuts and bolts, a guide for early career researchers, http://www.senseaboutscience.org/data/files/resources/99/Peer-review_The-nuts-and-bolts.pdf (1. 1. 2017).
- Springer Open Choice, B.I. Open choice, <https://www.springer.com/gp/open-access/springer-open-choice> (1. 1. 2017).
- Suber, P. (2012) *Open access* (Cambridge, London: The MIT Press).
- Owen, D. (2005) *Copies in seconds: how a lone inventor and an unknown company created the biggest communication breakthrough since Gutenberg* (New York, Toronto, London, Sydney: Simon and Schuster).
- Watt, R. (2005) Indirect appropriability 20 years on, *Review of Economic Research on Copyright Issues*, 2 (1), str. 1–4.

Napovedovanje uspešnosti študentov Univerze v Mariboru – mit ali realnost?

ANDREJA PRIMEC & IGOR PERKO

Povzetek Prispevek obravnava možnosti za napovedovanje uspešnosti študentov Univerze v Mariboru z dveh ključnih vidikov: tehnološke zmožnosti izvedbe in njene skladnosti z veljavnimi pravnimi pravili. V okviru tehnološke analize ugotovimo stanje razvoja na področju napovednih sistemov, dinamičnem upravljanju napovednih sistemov in virov podatkov. Model sistema za napovedovanje prilagodimo napovedovanju uspešnosti dela študentov UM in s tem povezanega svetovanja. V okviru pravne analize obravnavamo ključna pravila EU in nacionalna pravila, ki urejajo zbirke podatkov, natančneje položaj upravljavcev zbirk podatkov ter pravno varstvo osebnih podatkov, kot eno od osrednjih pravnih vprašanj, s katerimi se mora soočiti Univerza v Mariboru v primeru uporabe napovedne analitike. Ugotovimo, da je v prihodnosti tako s tehničnega kot pravnega vidika, napovedovanje uspešnosti možno udejanjiti, vendar gre za zahteven projekt.

Ključne besede: • zbirke podatkov • varstvo osebnih podatkov • napovedna analitika • študentje • napovedovanje • svetovanje •

NASLOVA AVTORJEV: dr. Andreja Primec, izredna profesorica, Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Razlagova ulica 14, SI-2000 Maribor, Slovenija, e-naslov: andreja.primec@um.si. dr. Igor Perko, docent, Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Razlagova ulica 14, SI-2000 Maribor, Slovenija, e-naslov: igor.perko@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.6>

ISBN 978-961-286-115-5

© Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

Dostopno na: <https://press.um.si>

Predicting the Successfulness of Students at the University of Maribor – Myth or Reality?

ANDREJA PRIMEC & IGOR PERKO

Abstract The paper elaborates the potentials for predicting student success in UM from two perspectives: technical feasibility and alignment with the law rules. To assess the technical feasibility, the current state of are in the field of predictions systems, systems dynamic management, and data sources in UM are analysed. A prediction system model is adapted for the prediction of students success in UM, and the associated advising services. In legal analyse we deal with essential European and national rules governing data base, particularly the status of data's base manager and the protection of personal data as one of the basic legal question for UM in case of using predictive analytics. We argue that, both from the perspective of technical feasibility and the alignment with the law norms, the task could be complicated, but would turn out to be a challenging project.

Keywords: • data base • protection of personal data • predictive analytics • students • prediction • advising •

CORRESPONDENCE ADDRESS: dr. Andreja Primec, Associate Professor, University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Razlagova ulica 14, SI-2000 Maribor, Slovenia, e-mail: andreja.primec@um.si. dr. Igor Perko, Assistant Professor, University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Razlagova ulica 14, SI-2000 Maribor, Slovenia, e-mail: igor.perko@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.6>

ISBN 978-961-286-115-5

© University of Maribor Press

Available at: <http://press.um.si>

1 Uvod

Razvoj sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij je preoblikoval družbene odnose do te mere, da jih lahko brez dvoma poimenujemo kot informacijsko družbo. Vloga računalništva v oblaku, pametnih telefonov, družabnih omrežij in informacij nasploh, postajajo ključna sociološka vprašanja in izzivi, saj so ti postulati informacijske dobe postali stalnica na vseh področjih družbenega življenja, od najbolj osebnih (družina, partnerski odnos) do najbolj množičnih razmerij (gospodarstvo, javni sektor). Digitalne tehnike omogočajo zbiranje in shranjevanje ogromnih količin podatkov (big data), računalniška orodja pa njihovo sistematično razvrščanje, obdelavo in enostaven dostop.

Upravljevec zbirke podatkov ima v rokah torej orodje, s katerim lahko upravlja ogromne količine podatkov in vpliva na dogajanje v resničnem življenju. Na kakšen način lahko Univerza v Mariboru (v nadaljevanju: UM) uporabi lastne zbirke podatkov za to, da je še bolj uspešna na svojem področju oziroma da si na področju (trgu) visokošolskega izobraževanja izboljša svoj konkurenčni položaj?

V prispevku bomo obravnavali možnost uporabe zbirk podatkov o študentih UM, pri čemer bomo uporabo t. i. napovedne analize omejili le na vprašanje napovedovanja njihove uspešnosti pri opravljanju njihovih nalog znotraj študijskega procesa. Pri tem se bomo osredotočili predvsem na tehnološki in pravni vidik. S tehnološkega vidika bomo opredelili trenutno stanje razvoja na področju napovednih analiz, opredelili elemente, ki potrebujejo dodatni razvoj, ter jih povezali z obstoječimi in potrebnimi viri podatkov, ki jih je potrebno uporabiti za uspešno napovedovanje, svetovanje in zagotavljanje dodane vrednosti za študente.

Za uspešno napovedovanje je treba hraniti velike količine podrobnih podatkov, ki pa se uporabljajo zgolj za gradnjo napovednih modelov. Ker gre pri napovednih analizah za razliko od statističnih analiz in neposrednih podatkov zgolj za posredno uporabo podatkov za oblikovanje modela, se pojavi vprašanje, ali pravila, ki urejajo varovanje osebnih podatkov, veljajo v enaki obliki, kot je to veljalo za statistične analize in neposredne vpogled v podatke. S pravnega vidika bomo analizirali možnosti zbiranja, shranjevanja, obdelave podatkov UM kot upravljavca baz podatkov. Ugotavljali bomo zakonske omejitve oziroma prepovedi, ki jih mora upravljevec zbirke podatkov pri teh dejanjih upoštevati, pri čemer se bomo omejili na varstvo osebnih podatkov študentov. Opozorili bomo tudi na nova določila zakonodaje Evropske unije o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov, natančneje nove Uredbe (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES1 (Splošna uredba o varstvu podatkov, Uredba 2016/679), ki se navezujejo na vsebino prispevka. Z analizo pravnega vidika uporabe podatkov v napovednih analizah bo mogoče oblikovati pravila za ustrezno hranjenje in uporabo podatkov ter za oblikovanje in uporabo napovednih modelov tako, da bodo zadovoljili interese udeležencev procesov skladno s pravnimi pravili.

Predstavljen raziskava se omejuje na analizo zgradbe podatkov, ki so potrebni za oblikovanje sistema za napovedovanje uspešnosti študentov. Zato se bomo usmerili na razlago splošne podatkovne zgradbe, potencialnih virov podatkov, na analizo dodane vrednosti predlaganega sistema za študente in predvsem na usklajenost predlagane uporabe podatkov z zakonskimi okvirji.

2 Napovedna analitika

Napovedni proces, ki ga predlagamo, temelji na ponavljajočih se procesih podatkovnega rudarjenja (Tang in Maclenan, 2005). V svojem jedru napovedni proces temelji na ponavljanju štirih korakov: 1. oblikovanje modelov, 2. testiranje modelov, 3. uporaba modela za napovedovanje in 4. oblikovanje nasvetov, ki temeljijo na osnovi analize napovedi.

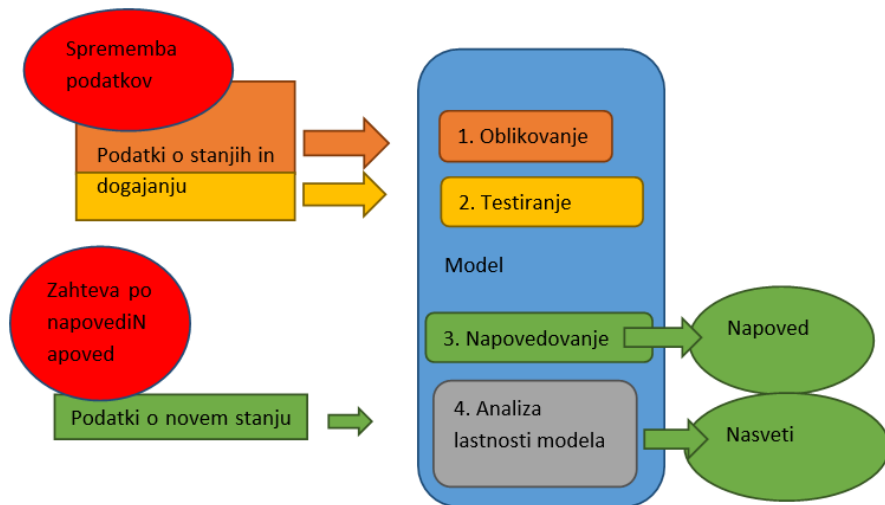
Za oblikovanje napovednega modela (korak 1) je treba zajeti in urediti velike količine podatkov, ki opisujejo zgodovino stanj in aktivnosti. Pripravljeni podatki vsebujejo vrednosti za neodvisne spremenljivke, ki vplivajo na rezultate in znane vrednosti odvisne spremenljivke, ki jo želimo z izgrajenim modelom napovedati. Oblikovanje modela je močno olajšano, če oblikujemo odvisno spremenljivko tako, da ima lahko omejeno število vrednosti – v idealnem primeru dve (da in ne). Koncept napovedovanja z znano vrednostjo odvisne spremenljivke običajno prepoznamo pod nazivom nadzorovana napovedna analitika (Twala, 2010 pp. 3327). Za oblikovanje napovednega modela imamo na voljo širok nabor algoritmov podatkovnega rudarjenja: nevronske mreže (NN), support vector machines (SVM), odločitvena drevesa (Wu et al., 2008) itd. Izbira najprimernejšega algoritma za izgradnjo modela je odvisna od lastnosti, povezanih z izgradnjo modela (omejitve glede števila lastnosti in velikosti vzorca, hitrosti oblikovanja modela in ustreznosti odvisnih in neodvisnih spremenljivk), ter lastnostmi, povezanimi z učinkovitostjo modela (natančnost, zanesljivost in trpežnost) (Perko, Gradisar, in Bobek, 2011 pp. 5336-5345).

Za testiranje učinkovitosti modela (korak 2) uporabimo enko strukturo podatkov, kot je bila uporabljena za oblikovanje napovednih modelov. Pravzaprav pred oblikovanjem napovednih modelov podatke razdelimo v dve podmnožici: množico podatkov za oblikovanje modelov in množico podatkov, namenjeno testiranju napovednih modelov. Da bi zagotovili, da je v množici za testiranje zajet dovolj raznolik vzorec podatkov, uporabljamo naključno vzorčenje in ponovitevno vzorčenje (bootstrapping) (Ruiz-Mata, 2005). Le najboljše modeli, ki zadovoljijo kriterije uporabe, se uporabijo za napovedovanje.

Za napovedovanje (korak 3) potrebujemo podatke o ozadju dogodka, ki ga želimo napovedati. Podatki morajo biti oblikovani tako, kot so bili oblikovani podatki namenjeni oblikovanju in testiranju uporabljenega modela. Na osnovi novih vrednosti neodvisnih spremenljivk, model napove vrednosti (z določeno verjetnostjo) odvisne spremenljivke. Tipičen primer uporabe modela predstavlja odločitev ali bo stranka kupila izdelek ali ne.

Svetovanje (korak 4) je za uporabnika najpomembnejši del sporočila, saj mu posreduje napotke, katere lastnosti mora izboljšati, da bo dosegel želeni rezultat. Pri tem mora model prepoznati, ugotoviti na katere lastnosti je mogoče vplivati (število ur) ter katere ostajajo nespremenljive (na primer spol, kraj rojstva itd.). Iz nasveta je mogoče razbrati, ali napovedni model temelji na podatkih, ki so v resnici pomembni za uporabnika.

Slika 1 Proces napovedne analitike

Izvajanje napovednih analiz je ponavljajoč se proces (Perko et al., 2011 pp. 5336-5345). Napovedne modele je potrebno oblikovati in testirati ob vsaki pomembnejši spremembi vsebine in zgradbe podatkov, npr. nakupne navade strank se spreminjajo skozi čas. Ob spremembe le-teh je potrebno napovedne modele prilagoditi novim navadam. Če skozi čas pridobimo nove podatke, kot npr. podatke o navadah uporabnikov v družabnih medijih, ki lahko obrazložijo obnašanje, je treba napovedne modele temu prilagoditi.

Napovedni modeli so tako dobri, kot so podatki, ki jih uporabljamo za njihovo oblikovanje. Zato je ključnega pomena sposobnost pridobiti vse podatkovne vire, ki kvalitetno opišejo pomembne dejavnike, ki vplivajo na vrednost odvisne spremenljivke (Perko in Bobek, 2007 pp 1-6).

Za uporabnika imajo napovedi bodočega dogodka mnogo višjo dodano vrednost kot sintetizirane vrednosti, ki jih uporabljamo v trenutnih sistemih za opisovanje trenutnega stanja, kot so npr. ključni pokazatelji uspešnosti (KPI). Napovedi primerjajo vse lastnosti, zajete v izvornih podatkih, ovrednotijo njihovo pomembnost ter jih primerjajo z lastnostmi situacije, v kateri pričakujemo napoved.

Ob tem posedujejo napovedi ključno pomanjkljivost: ne sporočijo nam, kaj je potrebno narediti, da bi izboljšali naše možnosti uspeha. Da bi v resnici pomagali uporabnikom, potrebujemo usmeritve in nasvete, ki vodijo uporabnika k višji verjetnosti uspeha (Beck, Woolf, Beal, Aaai, in Aaai, 2000). Da bi lahko uspešno svetovali, moramo poznati dvoje: trenutno stanje uporabnika in metode, ki vodijo k uspehu. To dvojnost problema lahko pomagajo razrešiti inteligentni agenti, ki prepoznajo kompleksnost komunikacije z uporabniki in jo povežejo s kompleksnostjo znanja, zajeto v napovednem sistemu (Perko et al., 2011 pp. 5336-5345).

Da bi omogočili preživetje napovednega sistema, morajo biti vsi elementi prilagodljivi na spremembe v okolju in v notranji zgradbi. Da bi lahko upravljali kompleksnost ponavljajočega nadgrajevanja sistema, potrebujemo zanesljiv in prilagodljiv upravljalni sistem. Nekateri raziskovalci trdijo, da so inteligentni agenti primerni za tovrstne naloge (Chun-Che, 2001).

2.1 Občutljivost uporabe osebnih podatkov

Da bi lahko ocenili posameznikovo uspešnost v izbrani aktivnosti, je treba povezati podrobne osebne podatke s podatki o sami aktivnosti (na primer napoved prodaje z uporabo kartic zvestobe). Tovrstna uporaba podatkov je zelo sporna, saj je podatke mogoče zlorabiti, denimo za nadlegovanje posameznikov, obstaja celo resna nevarnost prodaje tovrstnih podatkov (Miltgen in Peyrat-Guillard, 2014 pp. 103-125).

Da bi se izognili tovrstnim tveganjem, je trenutno na voljo več tehnik, ki so priznane kot primerne in so zato v uporabi v procesih analize podatkov. Med njimi najdemo:

- Anonimizacija podatkov (Domingo-Ferrer in Muralidhar, 2016 pp. 11-24): z odstranjevanjem imen in kontaktnih podatkov posameznikov ni mogoče ugotoviti, koga opisujejo. S to tehniko lahko še vedno analiziramo učinkovitost procesov, usmerjenih k posameznikom in nekatere demografsko usmerjene analize, ne moremo pa teh podatkov uporabiti za individualni marketing. Tveganje nadlegovanja posameznikov je tako odstranjeno. Kljub anonimizaciji pa je preko podrobnosti transakcij še vedno mogoče ugotoviti, kdo jih je izvedel – vsaj za izstopajoče transakcije.
- Odstranjevanje povezav med osebnimi podatki in podatki o izvedenih transakcijah: tako preoblikovane podatke je še vedno mogoče uporabiti za analizo uspešnosti delovanja organizacije na ravni izdelkov, storitev in procesov, ni pa mogoče analizirati posameznikove uspešnosti. Tako shranjeni podatki pa ne izključujejo možnosti prodaje podatkov.
- Seštevanje podatkov na osnovi skupnih podatkov (pogosto gre za demografske podatke): avtomatsko zajame anonimizacijo podatkov. Ta način zaščite podatkov preprečuje oceno individualnih lastnosti in sposobnosti, individualni marketing in nadlegovanje ter preprečuje nadaljnjo prodajo podatkov. Še vedno

je mogoča ocena skupinskih sposobnosti in nadlegovanje skupin posameznikov. Seštevanje v veliki meri zniža potencialno dodano vrednost podatkov.

Vse zgoraj naštete metode zaščite podatkov so neprimerne za predlagano vrsto analiz, saj temeljijo na odstranjevanju lastnosti ali relacij, ki jih potrebujemo za natančne napovedne analize uspešnosti posameznika v določeni situaciji. Kakršno koli spreminjanje podatkov bi namreč bistveno vplivalo na natančnost napovedi in dodano vrednost nasvetov, poleg tega pa napovedne analize obstoječe podatke uporabljajo le posredno, preko napovednih modelov, ki podatke uporabijo, da bi izgradili model izkušenj. Neposredni dostop nepooblaščenih uporabnikov do shranjenih podatkov je tako v celoti onemogočen.

3 Primer napovedovanja uspešnosti študentov

V obravnavanem primeru želimo analizirati možnosti uporabe sistema za napovedovanje uspešnosti študentov in svetovanje kako biti uspešen. Sistem posreduje napoved uspešnosti, da bo študent opravil izpit in svetuje kaj mora storiti, da bo izpit opravljen. Na dolgi rok napoveduje kakšne so možnosti, da bo po koncu študija dobil ustrezno zaposlitev in svetuje, kaj mora storiti, da bo zaposlitev v resnici pridobil.

Za oblikovanje in testiranje napovednih modelov (korak 1 in 2) potrebujemo velike količine podatkov, ki opisujejo zgodovino uspešnosti opravljanja nalog, pridobljenih iz različnih virov. Nekateri viri so že urejeni sistematično v obliki zbirk podatkov, drugi so delno strukturirani, pomemben del virov pa ni zabeležen.

Da bi lahko napovedali oceno opravljanja izpita, moramo združiti znanje iz več virov: nabor potrebnih znanj, ocena potrebnih aktivnosti s strani učitelja, dosedanja uspešnost vsakega posameznega študenta pri opravljanju drugih nalog, ki jih lahko posreduje strokovna podpora in individualne lastnosti študenta, kot so usmerjenost k posameznim temam in aktivnostim, samostojnost pri delu in socialne lastnosti, ter ne nazadnje količina časa, ki ga je do sedaj namenil posameznim aktivnostim. Če povzamemo, v kolikor bi študent želel celovit nasvet, bi se moral posvetovati s tremi strokovnjaki: s strokovnjakom, ki pozna predmet, s strokovnjakom, ki pozna študijske procese in programeUM, ter s strokovnjakom, ki pozna študenta samega.

Pridobivanje podatkov za ocenjevanje uspešnosti iskanja službe je še težje. O zgodovini uspešnosti iskalcev službe je znanega relativno malo: poznamo osnovne podatke o uspehih pri iskanju službe prejšnjih študentov, ki ne vsebujejo podrobnosti o procesu iskanja: kako aktivno je iskalec iskal službo, kako se je pripravil na iskanje, pridobil reference itd. Potrebno je pridobiti zunanje podatke o trenutnem stanju na trgu zaposlitev, denimo, koliko prošelj delodajalci prejmejo za posamezno delovno mesto (Rok in Lebe, 2016, pp 169-177).

Napovedovanje je ponovljiv proces. Ko pridobimo podatke o novih opravljenih izpitih, ko se spremenijo pravila ocenjevanja, ali kriteriji ocenjevanja, ko pridobimo nove, bolj

podrobne podatke o vloženem času za opravljanje izpita, moramo ponovno oblikovati in testirati napovedne modele. Ob vsaki spremembi sistem potrebuje nekaj časa, da se uravnoteži. Če ponazorimo: če predavatelj spremeni kriterije za opravljanje izpita, napovedni sistem potrebuje izkušnje študentov z novimi kriteriji. Dokler te izkušnje niso vključene v napovedni model, natančnost napovedi in nasvetov ne bo optimalna.

Za uspešno napovedovanje in svetovanje v posameznem primeru moramo pridobiti celoten nabor podatkov, ki opisujejo ta primer v obliki, ki je bila uporabljena za oblikovanje napovednih modelov brez odvisne spremenljivke. V primeru nepopolnih podatkov, bo natančnost napovedi nižja. Če pridobimo podatke, ki do sedaj niso bili zajeti, ti ne bodo vplivali na oceno oziroma na nasvet.

Svetovanje študentu je omejeno na lastnosti, ki so zabeležene. Posamezne lastnosti – ali kombinacije lastnosti primerjamo z lastnostmi v obstoječih primerih. Tiste, ki se najbolj razlikujejo in so v prejšnjih primerih najbolj močno vplivale na uspešnost primera, predstavimo študentu, npr. če so pri predmetu uspešni študentje porabili 70 odstotkov predvidenega časa ur za pripravo seminarske naloge in opravili eno posvetovanje s profesorjem, potem lahko študentu, ki je porabil 50 odstotkov predvidenega časa in se ni srečal s profesorjem, svetujemo, naj ga obišče in se pred obiskom pripravi na sestanek.

Za oblikovanje sistema za napovedovanje uspeha in svetovanje študentu so torej ključni tri elementi: podatki, pridobljeni iz zbirk podatkov, delno strukturiranih virov in poročil o študentovi aktivnosti, uspešni napovedni algoritmi in modeli ter zmožnosti sistema prilagajanja na spremembe v sistemu. Sklenemo lahko, da je s tehnološkega vidika tovrstni projekt izjemno zahteven, saj kompleksnost vseh treh sestavin presega trenutno stanje razvoja na UM. Za oceno primernosti pristopa k razvoju primernih rešitev bi bilo treba oceniti dodano vrednost tovrstnega projekta in izbiro primerne pristopa.

4 Varstvo osebnih podatkov v zbirkah podatkov

4.1 Zbirke podatkov – pravni vidik

Zbirka podatkov je zbirka neodvisnih del (tudi avtorskih del), podatkov ali drugega gradiva v kakršnikoli obliki, ki je sistematično ali metodično urejeno in posamično dostopno z elektronskimi ali drugimi sredstvi. V kolikor lahko ustvarjalcem zbirk pri izbiri, uskladitvi ali razporeditvi vsebine pripišemo lastno intelektualno ustvarjalnost, so takšne zbirke samostojna avtorska dela, varovana z avtorsko pravico, ki pripade avtorju zbirke podatkov. Če pa zbirke te ravni ustvarjanja ne dosežajo, vendar je bila pri pridobivanju, preverjanju ali predstavljanju njihove vsebine potrebna kakovostno ali količinsko znatna naložba, so varovane s sorodno pravico (pravico *sui generis*), ki pripada izdelovalcu zbirke podatkov (1. in 3. odstavek 8. člena in 141. a člen Zakona o avtorski in sorodnih pravicah² (ZASP)).

Zbirke podatkov je torej mogoče varovati z dvema različnima pravicama. V kolikor niso izpolnjeni pogoji za varstvo po eni pravici, še vedno obstaja možnost varstva z drugo.

Direktiva 96/9/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. marca 1996 o pravnem varstvu baz podatkov³ (Direktiva 96/9) varuje zbirke podatkov, ki so zaradi izbora ali razporeditve svoje vsebine avtorjeva lastna intelektualna stvaritev, z avtorsko pravico. Za določitev njihove upravičenosti do takšnega varstva se ne uporabljajo nobeni drugi kriteriji (člen 3(1)). Zbirke podatkov, pri katerih je prišlo do kakovostno in/ali količinsko znatne naložbe v pridobivanje, preverjanje ali predstavitev vsebine so varovane s pravico *sui generis* (člen 7(1)).

Iz člena 3(2) v povezavi z uvodno izjavo 15 Direktive 96/9 je razvidno, da je predmet varstva z avtorsko pravico iz te direktive »struktura« zbirke podatkov, ne pa njena »vsebina« in zato niti njeni sestavni elementi. Pojma »izbira« in »razporeditev« v smislu člena 3(1) Direktive 96/9 se nanašata na izbor oziroma ureditev podatkov, s katerimi avtor zbirke podatkov postavi njeno strukturo. Ta pojma pa ne zajemata oblikovanja podatkov v tej zbirki. Nadalje, kot je razvidno iz uvodne izjave¹⁶ Direktive 96/9, pojem avtorjeve intelektualne stvaritve napotuje na merilo izvirnosti. Glede oblikovanja zbirke podatkov je to merilo izvirnosti izpolnjeno, kadar z izbiro ali razporeditvijo podatkov, ki jih vsebuje ta zbirka, njen avtor izvirno izraža svojo ustvarjalnost s tem, da svobodno in ustvarjalno opravlja izbire. Navedeno merilo pa ni izpolnjeno, kadar oblikovanje zbirke podatkov narekujejo tehnični preudarki, pravila ali zahteve, ki ne puščajo prostora za ustvarjalno svobodo. Tako se nobeno drugo merilo, razen merilo izvirnosti, ne uporablja za presojo upravičenosti zbirke podatkov do varstva z avtorsko pravico, določenega z Direktivo 96/9.⁴ Po drugi strani pa je za neizvirno zbirko podatkov, varovano s sorodno pravico, bistveno, da predstavlja v smislu pridobitve, preveritve in predstavitve podatkov znatno naložbo z vidika človeškega potenciala, kot je npr. veliko število ur dela, pri čemer zgolj vložek finančnih sredstev, vloženi v bazo, za presojo statusa te podatkovne zbirke ni niti pomemben⁵.

Glede na predstavljena nacionalna pravna pravila in pravna pravila EU ter prakso sodišč, je mogoče ugotoviti, da zbirke podatkov o študentih UM predstavljajo podatkovne zbirke, ki bodo praviloma varovane z avtorski pravici sorodno pravico (*sui generis*). Vprašanje, ali gre za izvirno ali neizvirno bazo podatkov, je predvsem pomembno zaradi različnih oblik varstva oziroma posledično različnih upravičenj, ki jih prinašata avtorska oziroma avtorski sorodna pravica. Glede na to, da ni namen UM posredovati podatkov iz svoje zbirke podatkov o študentih drugim subjektom, pa narava podatkovne zbirke ni ključno vprašanje. Za UM je zlasti pomembno, katere podatke o študentih je dopustno zbirati ter na kakšni pravni podlagi (v fazi ustvarjanja in dopolnjevanja zbirke podatkov) ter na kakšen način zbrane podatke upravljati ne glede na to, kakšen pravni status ima zbirka podatkov. Pri obravnavi zastavljenih vprašanj se bomo osredotočili na zbiranje in upravljanje osebnih podatkov študentov, saj so prav ti podatki ključni za vsebino tega prispevka, poleg tega pa so zaradi nove zakonodaje EU na področju varstva osebnih podatkov, ponovno eno izmed aktualnih pravnih vprašanj.

4.2 Pravni okvir EU in slovenski pravni okvir varstva osebnih podatkov

Čeprav se pravica do varstva zasebnosti in pravica do varstva osebnih podatkov izrazito poudarjata šele v obdobju zadnjih desetih let, sta bili prvič zapisani že v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah Združenih narodov leta 1948 v okviru pravice do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja, predvsem pred posegi države (12. člen). Pravico do zasebnosti je dve leti kasneje uveljavila še mednarodna organizacija Svet Evrope v Evropski konvenciji o človekovih pravicah⁶ (člen 8). Zaradi porasta novih informacijskih tehnologij in posledično novih možnosti nezakonitih posegov v zasebno življenje, je bila za nadaljnje zagotavljanje pravice do zasebnosti leta 1981 pod okriljem iste organizacije sprejeta Konvencija o varstvu posameznikov glede na avtomatsko obdelavo osebnih (t. i. Konvencija 108), ki je temeljni in edini pravno zavezujoči mednarodni instrument na področju varstva osebnih podatkov⁷. Konvencija 108 vzpostavlja zakonite pogoje za obdelavo osebnih podatkov v javnem in zasebnem sektorju ter za preprečevanje morebitnih zlorab pri zbiranju, shranjevanju in obdelavi osebnih podatkov. Obe konvenciji Sveta Evrope so podpisale vse članice EU.

Na ravni EU je bila temeljni dokument o varstvu osebnih podatkov Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov,⁸ ki jo je razveljavila nova Uredba 2016/679. Direktiva se uporablja do 28. 5. 2018, ko se prične uporabljati nova uredba.

Leta 2000 je bila sprejeta Listina EU o temeljnih pravicah⁹ (Listina), ki določa številne osebne, politične, ekonomske in socialne pravice. Listina je sprva veljala kot politični akt, z uveljavitvijo Lizbonske pogodbe leta 2009 pa je postala pravno zavezujoča kot del primarnega prava EU. V Listini je pravica do varstva osebnih podatkov izrecno zapisana kot samostojna pravica (člen 8), ločena od pravice do zasebnega in družinskega življenja (člen 7), kar pomeni, da je povzdignjena na raven temeljne pravice v EU. Spoštovati jo morajo vse države članice kot tudi institucije EU. Ta pravica ne varuje vsebine osebnih podatkov, temveč se varstvo nanaša na njihovo obdelavo in na možnost dostopanja do teh podatkov. Obdelava osebnih podatkov mora potekati pošteno, skladno z vnaprej določenimi nameni obdelave in na podlagi privolitve prizadete osebe ali na drugi legitimni podlagi, določeni z zakonom. Vsakdo ima pravico dostopa do podatkov, zbranih o njem, in pravico zahtevati, da se ti podatki popravijo. Nadzor nad izvajanjem te pravice je v pristojnosti neodvisnega organa.

V Sloveniji pravica do varstva osebnih podatkov uživa najvišjo stopnjo pravnega varstva, ustavno varstvo. Tako kot v Listini je tudi v Ustavi RS¹⁰ zapisana kot samostojna temeljna pravica. Zagotavlja varstvo osebnih podatkov ter prepoveduje uporabo teh podatkov v nasprotju z namenom zbiranja. Vsakdo ima pravico, da se seznanj z zbranimi osebnimi podatki in pravico do sodnega varstva, če se njegovi osebni podatki zlorabijo (38. člen).

Podrobneje varstvo osebnih podatkov, njihovo zbiranje, obdelovanje, namen uporabe in nadzor določa zakon. Zakon, ki v Republiki Sloveniji ureja varstvo osebnih podatkov, je Zakon o varstvu osebnih podatkov¹¹ (ZVOP-1).

4.3 Varstvo osebnih podatkov študentov v podatkovnih zbirkah UM

Kot smo že omenili, je za UM kot ustvarjalca in upravljavca podatkovne zbirke zelo pomembno vprašanje varstva osebnih podatkov študentov, ki jih potrebuje za izvedbo podatkovne analize o uspešnosti študentov. ZVOP-1 določa, da mora biti pravna podlaga za obdelavo osebnih podatkov določena z zakonom, drugače je mogoče osebne podatke obdelovati le na podlagi privolitve posameznika. Tudi namen obdelave mora biti zakonsko določen, v primerih obdelave podatkov na podlagi privolitve, pa mora biti posameznik z namenom obdelave podatkov predhodno pisno ali na drug ustrezen način seznanjen (8. člen). Osebnih podatki v javnem sektorju se lahko obdelujejo na zakonski podlagi, kadar pa ne gre za izvrševanje njihovih nalog kot nosilcev javnih pooblastil pa tudi na podlagi osebne privolitve posameznika - brez podlage v zakonu. Tovrstne zbirke osebnih podatkov, ki nastanejo na podlagi privolitve, morajo biti ločene od zbirk osebnih podatkov, nastalih na zakonski podlagi (2. odstavek 9. člena). V obravnavanem primeru to pomeni, da bi se morali podatki o študentih, pridobljeni na podlagi njihove privolitve, z namenom uporabe v napovednih analizah, shranjevati ločeno od podatkov, ki jih UM od študentov pridobiva na podlagi zakonske zahteve in v skladu z namenom, ki je prav tako zakonsko določen.

Upravljevec zbirke mora v procesih zbiranja, obdelave in shranjevanja osebnih podatkov ravnati v skladu s temeljnimi načeli ZVOP-1: načeli zakonitosti in poštenosti, sorazmernosti ter prepovedi diskriminacije. Načelo zakonitosti in poštenosti nalaga upravljavcem zbirk, da osebne podatke obdelujejo neposredno na zakonski podlagi ali posredno na podlagi splošnega zakonskega pooblastila s privolitvijo ter da so pri tem dolžni ravnati odgovorno, v skladu z jasno in vnaprej določenim namenom obdelave podatkov. Vsak posameznik ima pri obdelavi njegovih osebnih podatkov pravico, da se seznanj z upravljavcem, njegovim zastopnikom in namenom obdelave podatkov, kar je odraz načela zakonitosti in poštenosti (Pirc Musar et al., 2006, str. 157 – 158). Za upravljavce zbirk podatkov, nastalih na podlagi privolitve posameznikov, je še posebej pomembno načelo sorazmernosti, ki od upravljavcev zahteva, da zbirajo le podatke, ki ustrezajo namenom zbiranja in nadaljnjega obdelovanja, tako vsebinsko kot tudi količinsko. Če bi upravljavci zbirali in obdelovali podatke, ki za namen njihovega zbiranja niso potrebni, bodisi kvalitativno, bodisi kvantitativno, bi ravnali v nasprotju z načelom sorazmernosti.

UM tako za pridobivanje kot tudi za nadaljnje obdelovanje osebnih podatkov potrebuje privolitev študentov. Privolitev bi morala biti dana prostovoljno, nedvoumno in izrecno. Zato so vnaprej pogojevana dejanja kot npr. molk, vnaprej označena okenca ali nedejavnost, nedopustna in ne morejo šteti za privolitev.¹² Privolitev je mogoče dati v pisni obliki, lahko tudi z elektronskimi sredstvi, kot npr. z označitvijo okenca ob obisku

spletne strani, z izbiro tehničnih nastavitvev za storitve informacijske družbe ipd. Pomembno je, da je privolitvev dana v takšni obliki, da upravljavcu omogoča dokazati njen obstoj.¹³ Nova Uredba 2016/679 prinaša pomembno pravilo, da je mogoče privolitvev tudi kadarkoli preklicati, vendar preklic ne more vplivati na zakonitost obdelave podatkov pred preklicem.¹⁴ UM bi morala pred pridobitvijo privolitvev študente tudi v pisni obliki seznaniti z namenom zbiranja in obdelovanja njihovih podatkov, tako da bi bila privolitvev podana za vse namene zbiranja.

Vsa nadaljnja obdelava bi morala potekati zakonito in pošteno ter v skladu z načelom preglednosti. To načelo zadeva zlasti informacije o istovetnosti upravljavca in namenih obdelave. Osební podatki bi morali biti ustrezni, relevantni in v skladu z načelom sorazmernosti omejeni na potrebne namene obdelave. V zvezi s tem je študentom treba zagotoviti, da se njihovi podatki hranijo najkrajše možno obdobje. Osebne podatke je dovoljeno shranjevati le toliko časa, dokler ni dosežen namen njihovega zbiranja in obdelovanja. Ko je namen dosežen, se osebni podatki zbríšejo, uničijo, blokirajo ali anonimizirajo, razen če zakon določa drugače (npr. za arhivsko gradivo).¹⁵ V ta namen bi morala UM tudi vnaprej določiti roke za njihov izbris ali občasno preverjanje. Študentom bi bilo treba zagotoviti tudi pravico dostopa do svojih podatkov, da bi preverili njihovo obdelavo oziroma zakonitost obdelave.¹⁶ UM bi morala poskrbeti za enostavno uresničevanje te pravice na enostavni način in v kratkih rokih. Poleg tega bi jim morala biti zagotovljena pravica do popravka osebnih podatkov v zvezi z njimi in pravica do izbrisa podatkov (pravica do pozabe),¹⁷ kadar bi hramba podatkov bila v nasprotju z določili Uredbe 2016/679 ali nacionalnim pravom, ki veljajo za upravljavca. Obdelava podatkov študentov bi morala zagotavljati tudi ustrezno varnost in zaupnost zbranih podatkov ter preprečevati dostop do podatkov nepooblaščenim osebam. Izpostaviti velja še pravico do prenosljivosti podatkov,¹⁸ na podlagi katere bodo študenti od upravljavca lahko zahtevali svoje osebne podatke v strukturirani, splošno uporabljani, strojno berljivi in interoperabilni obliki, ki jih bo mogoče posredovati drugemu upravljavcu. Ta pravica je predvidena za podatke, ki so bili pridobljeni na podlagi privolitve posameznika ali kadar je obdelava potrebna za izvajanje pogodbe, ni pa je mogoče uporabiti, kadar obdelava osebnih podatkov poteka za opravljanje nalog, ki so v javnem interesu oziroma zaradi izvrševanja javnih pooblastil, dodeljenih upravljavcu.¹⁹

5 Sklep

Glede na predstavljena pravna pravila in tehnične možnosti obdelave podatkov je mogoče zaključiti, da je za oblikovanje sistema za napovedovanje uspeha in svetovanje študentu potrebno oblikovati tri ključne elemente: podatke, pridobljene iz zbirk podatkov, delno strukturiranih virov in poročilo aktivnosti študentov, uspešne napovedne algoritme in modele ter zagotoviti, da se sistem lahko prilagaja na spremembe v okolju.

Sklenemo lahko, da je s tehnološkega vidika tovrstni projekt izjemno zahteven, saj kompleksnost vseh treh sestavin bistveno presega trenutno stanje razvoja. Za oceno

primernosti pristopa k razvoju ustreznih rešitev bi bilo treba oceniti dodano vrednost tovrstnega projekta.

Pri uporabi napovednih analiz mora UM zagotavljati zakonitost zbiranja in obdelovanja osebnih podatkov študentov, kar je spričo striktne zakonodaje s področja varstva osebnih podatkov zahtevno, vendar ne nemogoče opravilo.

Opombe

¹ UL L 119, 4.5.2016, str. 1–88.

² Uradni list RS, št. 16/2007 (ZASP-UPB), 68/2008, 110/2013, 56/2015 in 63/2016.

³ UL L 77, 27.3.1996, str. 20–28.

⁴ Podrobneje v sodbi Sodišča EU C 640/10 z dne 1. marca 2012 (predlog za sprejetje predhodne odločbe Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) – Združeno kraljestvo) – Football Dataco Ltd in drugi proti Yahoo UK Limited in drugim, UL C 118, 21.4.2012, 5–6.

⁵ Sodba in sklep Višjega sodišča v Ljubljani, I Cpg 159/2013 z dne 20.11.2014.

⁶ Uradni list RS, št. 86/1999.

⁷ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078b37> (14. 11. 2016).

⁸ UL L 281, 23.11.1995, p. 31–50.

⁹ UL C 326, 26.10.2012, str. 391–407.

¹⁰ Uradni list RS, št. 33/1991-I s kasnejšimi spremembami.

¹¹ Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo.

¹² Uvodna točka 32 Uredbe 2016/679.

¹³ Člen 7(1) Uredbe 2016/679.

¹⁴ Člen 7(3) Uredbe 2016/679

¹⁵ Določba 21. člena ZASP.

¹⁶ Člen 15 Uredbe 2016/679.

¹⁷ Člena 16 in 17 Uredbe 2016/679.

¹⁸ Člen 20 Uredbe 2016/679.

¹⁹ Člen 20(1 in 3) Uredbe 2016/679.

Literatura

Beck, J. E., Woolf, B. P., Beal, C. R., Aaai, in Aaai (2000) ADVISOR: A machine learning architecture for intelligent tutor construction (Cambridge: MIT Press).

Chun-Che, H. (2001) Using intelligent agents to manage fuzzy business processes. Systems, Man and Cybernetics, Part A, IEEE Transactions on, 31(6), 508–523.

Domingo-Ferrer, J., in Muralidhar, K. (2016) New directions in anonymization: Permutation paradigm, verifiability by subjects and intruders, transparency to users. Information Sciences, 337, 11–24. doi: 10.1016/j.ins.2015.12.014.

Miltgen, C. L., in Peyrat-Guillard, D. (2014) Cultural and generational influences on privacy concerns: a qualitative study in seven European countries. European Journal of Information Systems, 23(2), 103–125. doi: 10.1057/ejis.2013.17.

Pirc Musar, N., Bien, S., Bogataj, J., Prelesnik, M. in Žaucer, A. (2006) Zakon o varstvu osebnih podatkov s komentarjem (Ljubljana: GV Založba).

- Perko, I., in Bobek, S. (2007) Agent model in BI knowledge intensive environment. Paper presented at the Proceedings of the ITI 2007 29th International Conference on Information Technology Interfaces Iti, Zagreb.
- Perko, I., Gradisar, M. in Bobek, S. (2011) Evaluating probability of default: Intelligent agents in managing a multi-model system. *Expert Systems with Applications*, 38(5), 5336–5345. doi: 10.1016/j.eswa.2010.10.023.
- Rok, M. in Lebe, S. S. (2016) Enhancing Graduate Employability. *Academica Turistica*, 9(1), 169–177.
- Ruiz-Mata, Jesus. (2005). Modeling market and credit risk and validation of models. (Ph.D. 3174886), Columbia University, United States -- New York.
- Tang, Z. in Maclenan, J. (2005) *Data Mining With Sql Server 2005* (Indianapolis: Wiley).
- Twala, B. (2010) Multiple classifier application to credit risk assessment. *Expert Systems with Applications*, 37(4), 3326–3336. doi: DOI: 10.1016/j.eswa.2009.10.018.
- Wu, X. D., Kumar, V., Quinlan, J. R., Ghosh, J., Yang, Q., Motoda, H., Steinberg, D. (2008) Top 10 algorithms in data mining. *Knowledge and Information Systems*, 14(1), 1–37.

Akademski plagiat

TOMAŽ KERESTEŠ

Povzetek Avtor obravnava problematiko akademskega plagiatorstva. Pri tem ugotavlja, da pojem plagiata v pravu ni jasno definiran, kar predstavlja vrsto pravnih problemov. Prav tako ugotavlja, da se pojem plagiata tradicionalno navezuje na avtorsko pravo, kar pa v primeru akademskega plagiata ne drži v celoti. Povsem mogoče je zagrešiti akademski plagiat brez kršenja avtorskega prava. Prav tako je potrebno upoštevati, da akademski plagiat ni zgolj pravni pojem, saj se v veliki meri navezuje na profesionalno etiko akademske skupnosti. Posledica takšne razpetosti akademskega plagiata med avtorsko pravo, akademsko pravo in etiko je tudi narava sankcij. Poleg pravnih sankcij prizadenejo storilca pogosto tudi izjemno stroge moralne sankcije. Pri tem pa se pogosto ne upošteva, da so včasih tudi storilci žrtve, ki bi potrebovali predvsem pomoč pri svojem akademskem delu.

Ključne besede: • plagiatorstvo • avtorsko pravo • akademsko pravo • etika
• akademski plagiat •

NASLOV AVTORJA: dr. Tomaž Keresteš, izredni profesor, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, Slovenija, e-pošta: tomaz.kerestes@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.7>

ISBN 978-961-286-115-5

©Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

Dostopno na: <https://press.um.si>

Academic Plagiarism

TOMAŽ KERESTEŠ

Abstract Author deals with a problem of academic plagiarism. He reaches a conclusion that the notion of plagiarism isn't clearly defined in law, which implies a number of legal problems. He also concludes that the notion of plagiarism traditionally ties to the copyright, which is not entirely true in case of academic plagiarism. It is perfectly possible to commit academic plagiarism without any violation of copyright whatsoever. It is also important to take into consideration that academic plagiarism isn't only a legal notion as a great part of it ties to professional ethics of academic community. The consequences of this spreading of academic plagiarism among copyright, academic regulation and ethics are also noticeable in the nature of sanctions. Beside legal sanctions, the perpetrators are often also affected by extremely severe moral sanctions. In this it is often overlooked that the perpetrators are sometimes also victims that would need help and assistance in their academic work.

Keywords: • plagiarism • copyright law • academic law • ethics • academic plagiarism •

CORRESPONDENCE ADDRESS: Tomaž Keresteš, Ph.D., Associate Professor, University of Maribor, Faculty of Law, Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, Slovenia, e-mail: tomaz.kerestes@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-115-5.7>

ISBN 978-961-286-115-5

©University of Maribor Press

Available at: <http://press.um.si>

*Če prepisuješ od enega avtorja, je to plagiatorstvo,
če prepisuješ od dveh, je to raziskovanje.*

Nihil sub sole novum.

Kdor izmed vas je brez greha, naj prvi vrže kamen ... (Jn 8,7)

1 Uvod

Za uvod v razpravljanje o akademskih plagiatih se lahko vprašamo, kaj imajo skupnega besedi pedofil in plagiator. Na prvi pogled morda nič, v resnici pa veliko. Bistveno je predvsem dvoje: 1) tako pedofil kot plagiator sta primera pravno nedefiniranega pojma, in 2) tako pedofilija kot plagiatorstvo predstavljata moralno zavržni ravnanji. Obstaja pa tudi ena ključna razlika. Pedofilija je splošno zavržno ravnanje, plagiatorstvo pa ima, čeprav je lahko tudi splošno zavržno,¹ še specifično zavržen pomen znotraj zamejene profesionalne skupnosti (npr. akademske skupnosti, skupnosti pisateljev, ipd.). Ta prispevek se ukvarja s plagiatu v akademski skupnosti in zagovarja več tez. Prvič, trdimo, da pojem plagiatorstva v slovenski akademski sferi ni razjasnjen, kar vodi k povsem zgrešenemu razumevanju problematike. Drugič, trdimo, da plagiatorstvo v akademski sferi presega zgolj okvir kršitve avtorske pravice in zajema tudi nekatere druge pravne in etične dimenzije. In tretjič, trdimo, da plagiatorstvo v akademski sferi zadeva predvsem moralno-etično sfero akademskega delovanja in njeno avtonomno pravno ureditev. Vprašanje avtorskih pravic je pri tem manj pomembno.

Kako pomanjkljivo je razumevanje pojma plagiata v akademski sferi, se lahko prepričamo na primeru delovnega gradiva Univerze v Mariboru »Preverjanje plagiatorstva na UM« iz leta 2012,² v katerem lahko preberemo, da je plagiatorstvo »kršitev avtorske pravice, pri tem pa je 'avtorska pravica skupen izraz za številna upravičenja, ki avtorju zagotavljajo uresničevanje premoženjskih (materialnih) in osebnih (moralnih) interesov v zvezi z izkoriščanjem avtorskega dela (14. člen Zakona o avtorski in sorodnih pravicah). Delimo jih na materialne avtorske pravice, moralne avtorske pravice in druge pravice avtorja.' In še: 'Avtorska pravica pripada avtorju na podlagi same stvaritve dela, zato ni potreben noben postopek, da bi bilo delo avtorskopravno varovano.'«

Iz te opredelitve lahko razberemo, da je po mnenju pripraviljavcev očitno temeljni element plagiatorstva prav kršitev avtorske pravice. Bistveno drugače pa plagiatorstvo ni opredeljeno niti v aktih Univerze v Ljubljani, kjer Pravilnik o preverjanju podobnosti vsebine elektronske oblike pisnega zaključnega dela študija in pogojih za začasno nedostopnost vsebine pisnega zaključnega dela študija³ v 2. členu določa, da plagiatorstvo predstavljajo vsi načini prisvajanja katerekoli oblike tujega avtorskega dela in nespoštovanja moralnih pravic avtorja, zlasti pa predstavljanja tujega dela kot lastno, kopiranje besedila ali drugih vrst avtorskih del, vključno s slikovnim in notnim gradivom, avdio posnetki, avdiovizualnimi deli, računalniškimi programi, skicami, načrti itd. nekoga drugega brez navedbe vira oz. avtorstva, kopiranje stavka in spreminjanje besed

v njem brez navajanja vira oz. avtorstva, opustitev grafičnih oblik v navedbi besedila, ki nedvoumno kažejo, da gre za navedek, podajanje nepravilnih ali zavajajočih podatkov o viru navedbe.

Tudi gradivo za študente in mentorje Evropske pravne fakultete v Novi Gorici z naslovom »Spoštovanje avtorskih pravic in preprečevanje plagiatorstva«⁴ navaja, da je plagiat »prikaz dela drugega avtorja kot lastnega, brez navedbe imena pravega avtorja ali brez navedbe vira. Pravno gledano gre za kršitev avtorske pravice, pri kateri si nekdo lasti tuje avtorsko delo. Plagiat je kršitev moralnega upravičenja avtorja do priznanja avtorstva. Avtor ima izključno pravico do priznanja avtorstva na svojem delu. Pri plagiatu pride pogosto tudi do kršitve pravice do reproduciranja [...] in predelave [...]«. Podobno opredelitev lahko npr. najdemo v 121. členu Statuta Fakultete za zdravstvo Angele Boškin,⁵ kjer je 8. alineji drugega odstavka določeno, da disciplinsko kršitev študentov predstavljajo kršitve avtorskih pravic v obliki uporabe plagiatov pri preverjanju znanja ali drugih študentskih naloga, kot so seminarske naloge ter diplomska, magistrska in druga dela.

Takšna tesna navezava pojma plagiatorstva na avtorsko pravo in znotraj njega tudi avtorsko pravico je sicer razumljiva, saj se je pojem plagiatorstva izvorno razvijal prav pod okriljem avtorskega prava. Tako npr. v komentarju slovenskega Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP) beremo, da plagiat na splošno pomeni duhovno tatvino, v pravnem pomenu pa gre za kršitev avtorske pravice, pri kateri si nekdo zavestno lasti tuje delo. Pri tem bi naj bistvene elemente plagiatu predstavljali: kršitev avtorske pravice, lastitev tujega avtorstva in zavestna lastitev. Plagiat celo sodi med najhujše posege v avtorsko pravico (Trampuž et al., 1997: 79).

Podobne opredelitve lahko najdemo tudi v sorodnih tujih pravnih redih. Pravne definicije pojma plagiatu so prav tako redke kot njegovo pravno urejanje. To pomeni, da je pojem plagiatu v pravnem jeziku prav tako večpomenski kot v običajnem (Fritzsche, Wankel, 2011: 169). Čeprav pojma plagiat v Nemčiji zakon ne opredeljuje (Schimmel, 2011: 5), lahko v nemški literaturi preberemo, da plagiat pomeni tatvino intelektualne lastnine in da ga zagreši tisti, ki si zavestno prilasti tujo duhovno dobrino ter si lasti avtorstvo tujega dela. Pri tem je vseeno, ali si lasti zgolj del ali celoto tujega dela, bistveno je, da uživa pravno zaščito. Plagiat tako predstavlja obliko kršitve avtorske pravice (Dreier, Schulze, 2008: 359). Praktično enako pojmovanje lahko najdemo tudi v avstrijskem avtorskem pravu (Dittrich, 2012: 104). Tudi v ZDA noben zakon ne določa pojma plagiatorstva in nikogar ni mogoče tožiti zaradi kršitve »plagiatorstva« (plagiarism) (Dames, 2008: 19). Plagiatorstvo v ZDA ni isto kot kršitev avtorske pravice. Avtorsko pravo je skupek pravil, ki urejajo stvaritev, reprodukcijo in distribucijo del, ki jih je mogoče zaznati, ureja pa tudi pravna sredstva za zaščito pravice na teh delih. Na drugi strani naj bi plagiatorstvo predstavljalo dejanje kraje in napačnega prikazovanja tujih idej kot svojih, brez da bi priznali vir. Plagiatorstvo je predvsem povezano s krajo ideje - oseba skuša vzeti tujo idejo in jo predstaviti kot svojo lastno. Seveda pa obstaja presek med plagiatorstvom in avtorskim pravom, saj lahko plagiatorstvo predstavlja tudi kršitev avtorske pravice (Dames, 2008: 18–20).

Da je problem plagiatov postal centralno vprašanje avtorskega prava, je zgodovinsko-pravno pogojeno. V rimski državi je bilo ukvarjanje z *artes liberales* privilegij svobodnih rimskih državljanov. Ti za to niso pričakovali protidajatve, temveč častno darilo (*honorarium*) svojega mecena. Takšni ustvarjalci niso imeli nič proti razširjanju njihovih del, ravno obratno, razširjanje njihovega dela je širilo tudi njihovo slavo. Bili pa so posebej občutljivi na priznanje njihovega avtorstva. In prav plagiatu so bili tisti, ki so krnili priznanje njihovega avtorstva in njihovo slavo (Schack, 2004: 44–45). V srednjem veku se vprašanje avtorstva ni posebej problematiziralo. Glavna ustvarjalnost je potekala v samostanih, kjer se je ustvarjalo v božjo slavo, pogosto tudi anonimno. Sicer pa je ustvarjanje pogosto tako in tako pomenilo kopiranje ali kompilacijo antičnih avtorjev. Takšno kopiranje in kompilacija je bila celo zaželena, saj je dajala delu avtoriteto (M. Randall, 2001: 33). Zadeve pa so se spremenile v novem veku z izumom tiska. Razvijati se je začelo avtorsko pravo, problem plagiatov pa je kot eden izvirnih problemov ostal njegov sestavni del (Schack, 2004: 45).

Ni pa težko dokazati, da je takšno omejevanje pojma plagiatov na kršitev avtorske pravice za potrebe akademskega plagiatov preozko. V avtorskem pravu (9. člen Zakona o avtorski in sorodnih pravicah;⁶ ZASP) namreč poznamo tudi nevarovana dela (npr. uradna besedila z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja, ljudske književne in umetniške stvaritve, pa tudi ideje). V tem primeru gre za stvaritve, ki iz različnih razlogov niso varovane – zaradi njihove splošnosti, zaradi interesa javnosti za njihovo neomejenost, zaradi svobode znanstvenega in umetniškega ustvarjanja, zaradi nedoločenosti avtorjev itd. (Trampuž et al., 1997: 51). Prav tako poznamo tudi avtorskoppravno varovana dela, ki se jim je avtorskoppravno varstvo izteklo (58. in 59. člen ZASP). Če si plagiator zavestno prilasti del ali celoto takšnega dela, s tem ne zagreši kršitve avtorske pravice, saj gre ali za nevarovana dela ali pa dela, kjer je avtorskoppravno varstvo že prenehalo. Naš argument pa lahko še zaostriamo s primerom del, ki so sicer avtorskoppravno varovana. Čeprav je v zakonodaji (prvi odstavek 70. člena ZASP) in teoriji (Trampuž et al., 1997: 182–184, Möller, 2007: 241) jasno, da avtor svoje moralne avtorske pravice ne more prenesti na drugo osebo ali se jim odpovedati, pa to ni ovira, da se avtor ne bi na obligacijski ravni zavezal, da svojih moralnih pravic proti drugi osebi ne bo uveljavljal (Waiblinger, 2012: 106). Avtor tako npr. drugi osebi na obligacijski ravni dovoli, da lahko njegovo avtorsko delo prikaže kot svoje in da si ga torej zavestno prilasti. Pri tem mu avtor lahko celo prenese ustrezna materialna upravičenja avtorske pravice.⁷ Tudi v tem primeru ne moremo govoriti o kršenju avtorske pravice in posledično tudi o plagiatu v smislu avtorskega prava ne. Iz dosedanjega izvajanja je očitno, da je definiranje akademskega plagiatov zgolj v mejah avtorskega prava preozko in ne zaobjame nekaterih tipičnih primerov akademskega plagiatorstva.

Na drugi strani pa lahko opazimo, da večina primerov v medijih in sodni praksi, ki so povezani s plagiatorstvom, zadevajo akademsko sfero. V večini primerov gre za očitke plagiatorstva v povezavi z zaključnim delom (diplomskim delom, magistrskim delom ali doktoratom) in večina pravnih postopkov se navezuje na avtonomne pravne postopke visokošolskih zavodov za ugotavljanje plagiatov in odvzem strokovnega ali znanstvenega naslova. Izjemoma naletimo tudi na primere, ko se plagiatorstvo očita pri sestavi dela v

okviru strokovne ali raziskovalne dejavnosti (npr. ekspertiza, prezentacija, članek, monografija). Ker je večina oseb, ki se jim plagiatorstvo očita, v družbi bolj ali manj izpostavljenih (politiki, visoki uradniki, visokošolski učitelji, direktorji javnih zavodov ipd.), se obenem praktično vedno pojavi tudi etično vprašanje, ali so te osebe še naprej primerne opravljati svoje delo oz. funkcijo. Avtorskoppravna vprašanja v teh primerih so obrobna, razen toliko, kolikor skušajo različne osebe in organi s sklicevanjem na avtorsko pravo utemeljiti ali izpodbijati očitek plagiatorstva. Spore med avtorjem in plagiatorjem zaradi kršenja avtorske pravice je v objavljeni sodni praksi redko zaznati. Vse to pa nam kaže, da težišče problema plagiata morda le ni v sferi avtorskega prava.

2 Analiza sodne prakse slovenskih sodišč

Pri pregledu baz objavljenih sodnih odločb slovenskih sodišč v bazah SOVS, IESP, VDSS in URPS lahko pod iskalnim pojmom »plagiat« najdemo 19 zadetkov, pri čemer pa vsi niso relevantni. Pri pregledu zgolj relevantnih odločb slovenskih sodišč je mogoče ugotoviti, da so predvsem stranke v postopkih kontaminirane z avtorskoppravnim pojmovanjem plagiata, sodišča pa pri tem bolj ali manj uspešno krmarijo med čermi pojma akademskega plagiata. Na prvem mestu navajamo zadevo, ki se sicer ne nanaša na akademski plagiat, vseeno pa je zanimiva za razumevanje pojma plagiata. Višje sodišče v Ljubljani je leta 2007 odločalo⁸ o pritožbi zoper prvostopenjsko sodbo, s katero je sodišče zavrnilo zahtevek tožeče stranke za plačilo civilne kazni zaradi kršitve avtorske pravice. Tožeča stranka je toženim strankam očitala, da posnemanje avtorskoppravno varovane mize predstavlja plagiat. Višje sodišče v Ljubljani je pritožbo zavrnilo in zaključilo, da je ob vprašanju ali je neko delo plagiat, treba biti vselej pozoren na to, kolikšna je avtorjeva determiniranost z občo idejo določenega predmeta. Pri tem ni mogoče izhajati iz matematične primerjave enako ali celo identično izpeljanih rešitev. Ne gre nujno za kopiranje, čeprav je cel kup rešitev primerljivih. Na podlagi tega se je prvostopenjsko sodišče ob pomoči izvedenca opredelilo do vseh razlik med projektoma in ugotovilo, da v predmetni zadevi ni šlo za plagiat, ki bi posegal v katerokoli izmed prvin avtorske pravice tožeče stranke.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2012 odločalo⁹ o tožbi zoper akt, s katerim je bil tožniku odvzet znanstveni naziv magistra znanosti. Sodišče samo sicer ni razpravljalo o pojmu plagiata, je pa ta izraz uporabilo pri povzemanju tožbenih navedb. Odločitev je zanimiva, saj je sodišče tožbo zavrnilo, hkrati pa tudi sprejelo standard toženega visokošolskega zavoda, da mora biti magistrsko delo »v celoti« rezultat kandidatove lastne ustvarjalnosti. Pri tem je navedlo, da se v ta standard zaradi polne avtonomije državne univerze na tem področju ne vmešava, saj ni očitno nerazumen, glede na to, da brez dvoma individualni, izvorni in ustvarjalni delež avtorja dela narašča od diplomskega, preko magistrskega, še posebej, če gre za znanstveni magistrerij, do doktorskega dela.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2012 odločalo¹⁰ tudi v drugi zadevi tožbe zoper akt, s katerim je bil tožniku odvzet znanstveni naziv magistra znanosti. Tudi v tem primeru je v sodbi uporabilo besedo plagiat, in to tako pri povzemanju tožbenih navedb

kot tudi pri lastni obrazložitvi odločitve. Pomembneje pa je, da sodišče jasno zapiše, da visokošolski zavod, ki odloča o odvzemu magistrskega naslova ni vezan zgolj na določila o ZASP, saj se Statut Univerze v Ljubljani na ta zakon niti ne sklicuje. Problem v konkretni zadevi torej ni bil, ali je bil tožnik soavtor raziskav, ki jih je uporabil v nalogi. Bistvo očitka je bilo v tem, da tožnik ni citiral virov oz. da ni navajal, da je le soavtor. Pri tem pa se sodišče ni spuščalo v vprašanje, v kolikšnem delu je bil tožnik pri posamezni raziskavi udeležen samostojno in ali mu je dejansko mogoče očitati, da magistrsko delo ni rezultat njegove lastne ustvarjalnosti. To odločitev je sodišče opredelilo kot izključno strokovno oceno, v katero sodišče ne more in ne sme posegati, saj gre v tem primeru za pedagoško strokovno opravilo. Obseg sodne kontrole je zato v tovrstnih postopkih omejen le na vprašanja pravilnosti postopka ter pravilne uporabe materialnega prava. Zanimivo je še eno stališče sodišča, in sicer glede časovnih mej, v katerih se lahko vodi postopek. Tožnik je v tožbi zatrjeval, da bi bilo potrebno pri začetku postopka za odvzem magistrskega naslova upoštevati določila Zakona o splošnem upravnem postopku¹¹ (ZUP) o obnovi postopka, kjer pa so določeni roki, v katerih je še možno začeti postopek obnove. Sodišče pa je te trditve zavrnilo kot neutemeljene, saj pri postopku za odvzem magistrskega naslova ne gre za obnovo postopka, ampak gre za povsem samostojen in od podelitve magistrskega naslova neodvisen postopek, ki se začne, poteka in konča neodvisno od postopka podelitve magistrskega naslova, ter zato ni ustrezna analogna uporaba določil ZUP o obnovi postopka.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2013 ponovno odločalo¹² o tožbi zoper akt, s katerim je bil tožniku odvzet znanstveni naziv, tokrat doktorat znanosti. Tudi v tem primeru je sodišče pri povzemanju tožbenih navedb uporabilo izraz plagiat, ni pa ga uporabilo pri utemeljevanju svoje odločitve. Tudi v tem primeru je sodišče ugotovilo, da izpodbijana odločitev temelji na ugotovitvi, da tožnikova disertacija ni (samo) rezultat njegove lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov. Takšna ocena tožene stranke pa je strokovna ocena, v katero sodišče ne more posegati in lahko opravi le preizkus pravilnosti postopka in pravilne uporabe materialnega prava, ker je v danem primeru tudi storilo in ugotovilo, da je bil postopek po presoji sodišča izpeljan pravilno in zakonito. Temu pa je sodišče dodalo pomembno novo stališče: »Strokovna ocena, ali je doktorska disertacija rezultat kandidatove lastne ustvarjalnosti in njegovih lastnih dosežkov, je namreč strokovno pedagoško opravilo in pri tej oceni tožena stranka ni vezana na avtorsko pravo.« S tem je sodišče pravzaprav razjasnilo, da vprašanje akademskega plagiata vsaj pri pripravi zaključnih (strokovnih in znanstvenih) del ni (zgolj) avtorskopravno vprašanje.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2014 odločalo¹³ o tožbi zoper akt, s katerim je toženi visokošolski zavod ustavil postopek za odvzem strokovnega naslova. Zoper ta akt je prijavitelj, ki se z njim ni strinjal, vložil tožbo, ki jo je sodišče zavrglo, saj se v postopku ni odločalo o odvzemu strokovnega naslova prijavitelja (tožnika), temveč druge osebe (stranke z interesom). Zato tožnik pravnega interesa ni izkazal. V delu, kjer pa sodišče povzema dejansko stanje zadeve, se ponovno uporablja beseda plagiat, sodišče pa tudi povzame razloge v izpodbijanem aktu, kjer je jasno zapisano, da je senat fakultete pri odločanju o odvzemu strokovnega naslova sledil navedbam dveh poročevalcev ter

ocenil, da v obravnavanem primeru niso podani razlogi za odvzem naslova, ker ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, da bi stranka z interesom v svojem diplomskem delu avtorska dela drugih avtorjev v nasprotju z uveljavljenimi načini citiranja prikazala kot lastno delo ali da diplomsko delo v pomembnem delu ne bi bilo rezultat njenega dela, njene ustvarjalnosti in dosežkov. Na tožbo je odgovorila tudi stranka z interesom in pojasnila, da je bila v času nastajanja diplomskega dela izvenzakonska partnerica tožeče stranke in da pri spornih pasusih lahko teoretično govorimo zgolj o soavtorstvu tožnika in stranke z interesom, ne pa o plagiatorstvu. Stranka z interesom je strokovno pomagala in prispevala k nastajanju in pripravi tožnikove pripravniške naloge, ni pa prepisovala od tožnika in podrobno pojasnjuje, zakaj njena naloga ni plagiat. Tudi v tem primeru je mogoče ugotoviti, da so se tako senat fakultete, ki je vodil postopek, kot tudi tožnik in stranka z interesom očitno ukvarjali s plagiatom predvsem kot kršitvijo avtorske pravice.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2014 odločalo¹⁴ o tožbi zoper akt, s katerim je tožena stranka tožniku odvzela znanstveni naslov magister znanosti. V odločbi sodišče sicer ni uporabilo izraza plagiat, je pa med drugim zapisalo, da se skladno statutu visokošolskega zavoda znanstveni naslov diplomantu odvzame, če se po pridobitvi naslova ugotovi, da je diplomant pri zaključnem delu, ki je predpisano po študijskem programu, avtorska dela drugih avtorjev v nasprotju z uveljavljenimi načini citiranja v pomembnem delu prikazal kot svoje lastno delo oz., da zaključno delo, ki je predpisano po študijskem programu, v pomembnem delu ni rezultat diplomantovega lastnega dela, njegove ustvarjalnosti in dosežkov. V konkretnem primeru je bilo pri vsebinski primerjavi magistrske naloge tožnika in diplomske naloge B. B. ugotovljeno, da je besedilo v magistrski nalogi tožnika v veliki meri identično temu v diplomskem delu, tožnik pa v samem tekstu magistrske naloge in ne v končnem seznamu uporabljene literature nikoli ne navaja predhodnega diplomskega dela B. B., zaradi česar se posledično sklepa, da obravnavno besedilo ni rezultat lastne ustvarjalnosti in dela tožnika. Tožnik bi moral v delih, kjer je bilo ugotovljeno, da je dobesedno prepisoval iz diplomske naloge B. B., navesti, da je povzema iz te diplomske naloge. V odločbi je sodišče znova zavrnilo tožbene očitke oupoštevjanju rokov po ZUP za obnovo postopka, saj gre v danem primeru za povsem samostojen in od podelitve magistrskega naslova neodvisen postopek, ki se začne, poteka in konča neodvisno od postopka podelitve magistrskega naslova. Zato analogna uporaba določil ZUP o obnovi postopka ni ustrezna. Je pa v danem postopku tožnik zatrjeval tudi kršitev človekove pravice do pravne varnosti v skladu s prvim odstavkom 4. člena Zakona u upravnem sporu¹⁵ (ZUS), vendar je sodišče pojasnilo, da se skladno tej določbi res vlaga tožbe v upravnem sporu zaradi varstva ustavnih pravice, vendar pa sodišče odloča o tovrstnih upravnih sporih le tedaj, če ni zagotovljeno drugo sodno varstvo. V tem primeru je zagotovljeno sodno varstvo v rednem upravnem sporu s tožbo zoper izpodbijani sklep in zato ni mogoče hkrati zoper isti akt vložiti tožbe v rednem upravnem sporu in tožbo zaradi varstva ustavnih pravic. Tako je v predmetnem postopku znova ostalo neodgovorjeno vprašanje o časovnih mejah vodenja postopkov za odvzem strokovnega ali znanstvenega naziva. Glede na to, da je ocena o obsegu prepisovanja pedagoška strokovna ocena, je sodišče ponovilo, da se v presojo tega vprašanja ne more spuščati. Zato sodišče tudi ni preverjalo tožbenih navedb, kaj je pomemben del ujemanja. Je pa zapisalo, da je to odvisno od presoje diplomskega dela kot

celote in predmet ocene izključno strokovne pedagoške narave, v katero pa sodišče ne more posegati in se posledično tudi ne more opredeliti do tega, ali je 17-odstotno ujemanje teksta pri konkretni nalogi pomemben del magistrskega dela glede na obseg.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2014 odločalo o tožbi zoper akt visokošolskega zavoda, s katerim je ta ustavil postopek za odvzem magistrskega naslova zaradi očitkov o domnevnem plagiatorstvu. Senat visokošolskega zavoda je tako odločil na podlagi poročila komisije, ki je v poročilu ugotovila, da razlogi za odvzem magistrskega naziva ne obstajajo. To odločbo je potem potrdil tudi pritožbeni organ visokošolskega zavoda. Z odločitvijo pa prijavitelj ni bil zadovoljen in je vložil tožbo na upravno sodišče. Pri tem je, med drugim, navajal, da naj bi šlo pri predmetni magistrski nalogi za kršitev ZASP in predlagal, da naj sodišče ugotovi, da je kandidatka v svojem magistrskem delu v nasprotju z določili ZASP brez soglasja tožeče stranke (avtorja) in nepravilno uporabila podatkovne baze glede organizacijskega modela za obvladovanje kolonizacij/okužb z večkratno odpornimi mikroorganizmi v Splošni bolnišnici dr. Jožeta Potrča Ptuj, ter posledično odpravo izpodbijanega akta. Visokošolski zavod kot tožena stranka je glede navedb o ravnanju v nasprotju z določili ZASP navedel, da velja glede materialnih avtorskih pravic in drugih pravic avtorja na avtorskem delu ustvarjenem v delovnem razmerju, zakonska domneva, da so izključno prenesene na delodajalca za dobo 10 let od dokončanja dela, če s pogodbo ni določeno drugače. Kandidatka je imela s SB Ptuj sklenjeno pogodbo o zaposlitvi in je še danes zaposlena v tem zavodu. Standard in navodila za delo SB Ptuj predstavljajo (ob predpostavki, da imajo lastnost avtorskega dela po 5. členu ZASP) kolektivno avtorsko delo iz 100. člena ZASP, če so nastali v organizaciji in na pobudo SB Ptuj kot naročnika ob sodelovanju več soavtorjev. Prav tako velja glede materialnih avtorskih pravic in drugih pravic avtorja zakonska domneva o njihovem izključnem prenosu na naročnika, celo brez časovne omejitve, tudi v primeru, da avtorji in soavtorji niso zaposleni pri naročniku oz. če je delo nastalo izven njihovih delovnih obveznosti. To pa pomeni, po stališču tožene stranke, da pri reproduciranju, povzemanju ali citiranju bodisi celotnega avtorskega dela, bodisi njenega posameznega dela ni treba navajati avtorjev oz. soavtorjev, temveč zgolj naročnika. Imetnik materialnih avtorskih pravic in drugih pravic avtorja na standardih in navodilih za delo SB Ptuj, v kolikor imajo lastnost avtorskega dela nastalega znotraj bolnišnice, je delodajalec oz. kot naročnik kolektivnega avtorskega dela SB Ptuj. Zato samo SB Ptuj preko svojega zakonitega zastopnika lahko razpolaga z materialnimi avtorskimi pravicami na teh delih oz. dovoljuje njihovo uporabo. V tem primeru je direktor SB Ptuj kandidatki dovolil uporabo standardov in navodil za delo. Tožena stranka zastopa tudi stališče, da predmetno navodilo ne izpolnjuje zakonskih kriterijev avtorskega dela iz 5. člena ZASP, bi pa celotna zbirka standardov in navodil utegnila predstavljati podatkovno bazo v smislu 141. člena ZASP, kjer pa je titular upravičenj zopet SB Ptuj. Avtorsko delo niso niti zapisniki sej komisije za obvladovanje bolnišničnih okužb SB Ptuj, podatki, izsledki analiz in raziskav ali znanstvena odkritja in ideje. Iz dejanskega stanja je mogoče razbrati, da je očitno tožena stranka pri odločanju o domnevnem plagiatorstvu izhajala iz popolnoma avtorskopravnega koncepta plagiata. Sodišče se do tega vprašanja podrobneje ni opredelilo, saj je šelo, da gre za izključno strokovno oceno v katero sodišče ne more

in ne sme posegati, glede postopka pa je štel, da je bil skladen pravilom in je zato izpodbijana odločitev pravilna in zakonita.

Višje sodišče v Ljubljani je leta 2014 odločalo¹⁶ o pritožbi v pravdni zadevi glede varstva avtorske pravice. Predmetna zadeva se je nanašala na civilno kazni zaradi kršitve avtorske pravice v zvezi z grafičnim dizajnom za program in modnim dizajnom za program. Zadeva se sicer ne nanaša na plagiat v akademskem okolju, je pa zanimiva, saj se je sodišče v njej opredelilo glede pojma plagiata. Tako je sodišče zapisalo, da je v danem primeru sicer šlo za hud poseg v tožnično avtorsko pravico, vendar vseeno ne tako hud, da bi ga bilo mogoče postaviti ob bok najhujšim posegom v avtorsko pravico, ki si jih je mogoče zamisliti. Tak primer bi bil, ko se nekdo »kiti s tujim perjem«, ko torej tuje delo izda in morebiti celo trži pod lastnim imenom. Plagiat je, po stališču sodišča, najbolj zavržna oblika posega v avtorsko pravico, kar pa ni podano v predmetni zadevi. Iz tega lahko zaključimo, da je sodišče plagiat v danem primeru razumelo kot najhujšo obliko posega v avtorsko pravico, ki upravičuje tudi najstrožje sankcioniranje.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2015 odločalo¹⁷ o tožbi zoper akta visokošolskega zavoda. V prvem je ta zavrnil zahtevo tožnice (prijaviteljice) za priznanje statusa stranske udeleženke v postopku preverjanja strokovnega naslova na podlagi diplomskega dela. Pri tem je tožnica svoj pravni interes za udeležbo v postopku utemeljevala na ZASP in določbah ZUP. Zatrjevala je, da je šlo pri diplomskem delu za prepis velikega dela njene magistrske naloge z istim naslovom. Visokošolski zavod je zahtevo zavrnil za argumentom, da je postopek preverjanja strokovnega naziva namenjen varstvu javno veljavne izobrazbe, ne pa varstvu avtorskih pravic in se zato vodi izključno v javnem interesu. Ta odločitev je bila potrjena tudi v pritožbenem postopku z navedbo, da tožnica ni izkazala neposredne pravne koristi, saj je v tem postopku ne more utemeljiti na določbah ZASP. Varstvu avtorskih pravic je namenjen ustrezen civilni in kazenski postopek, ki pa je neodvisen od postopka preverjanja strokovnega naslova. Z drugim aktom pa je visokošolski zavod zavrnil tožnično pritožbo zoper sklep o ustavitvi postopka za odvzem strokovnega naslova, in sicer z navedbo, da pritožba ni dovoljena in ni bila vložena po upravičeni osebi. Tudi ta odločitev je bila potrjena v pritožbenem postopku. V tožbi je tožnica zatrjevala svoj pravni interes s kršitvijo svojih avtorskih pravic in da bodo te kršitve prenehale šele z odvzemom strokovnega naslova in umikom vseh verzij diplomske naloge. Edino na ta način bodo učinkovito zavarovane njene pravice, kar pa naj bi bilo mogoče doseči le na podlagi ustrezne odločitve, sprejete v okviru postopka pregleda diplomske naloge. Tožnica je zatrjevala, da s prepovednimi zahtevki, ki jih predvideva ZASP, ne more doseči umika diplomske naloge, torej prenehanja kršitve njenih avtorskih pravic. Preverjanje diplomskega dela pa v kazenskem in civilnem postopku predstavlja predhodno vprašanje, ki je že rešeno s strani pristojnega organa. Visokošolski zavod je v odgovoru na tožbo navajal, da je postopek odvzema strokovnega oz. znanstvenega naslova odraz avtonomije univerze v smislu 58. člena Ustave Republike Slovenije¹⁸ in 6. člena Zakona o visokem šolstvu¹⁹ (ZViS). ZASP tako ne predstavlja pravne podlage, ki bi ustvarjala neposredno povezavo med pravno koristjo imetnika avtorske pravice ter postopkom pregleda diplomskih del, saj postopek pregleda diplomskega dela ni namenjen varstvu avtorske pravice, temveč varstvu javno veljavne

izobrazbe. Pravni red pa za varstvo avtorske pravice predvideva ustrezne civilne in kazenske postopke. Pri postopku pregleda diplomskih del tudi ne gre za predhodno vprašanje pravnega ali kazenskega postopka, saj se v postopku pregleda ne odloča o vprašanih kršenja avtorske pravice, temveč o vprašanju spoštovanja ustaljenih standardov znanstvenega dela, ki je širši od pojma spoštovanja avtorske pravice. Komisija za pregled diplomskega dela je v obravnavanem primeru ugotovila, da diplomsko delo predstavlja izdelek z velikimi pomanjkljivostmi v metodologiji in tehniki izdelave strokovnega dela, vendar je bila naloga komisije, da preveri, ali naloga vsebuje zadosten lastni prispevek avtorice diplomskega dela, da je mogoče trditi, da je diplomsko delo rezultat njene lastne ustvarjalnosti in lastnega dosežka. V zvezi z navedenim je komisija podala pritrdilni zaključek. Postopek torej ni namenjen ugotavljanju plagiatorstva v smislu avtorskega prava. Iz navedenega je očitno, da sta tožnica in visokošolski zavod imela diametralno nasprotujoča si pogleda na pomen postopka preverjanja strokovnega ali znanstvenega naslova. Tožnica je bila prepričana, da je namen postopka varovanje njene avtorske pravice in da je kršitev avtorske pravice konstitutivni element kršitve, visokošolski zavod pa je zatrjeval, da se v predmetnem postopku ne odloča o vprašanih kršenja avtorske pravice, temveč o vprašanih spoštovanja ustaljenih standardov za izdelavo strokovnega ali znanstvenega dela. Sodišče je v odločitvi ponovno poudarilo, da gre pri odločitvi ali je diplomska naloga rezultat kandidatove lastne ustvarjalnosti in njegovih lastnih dosežkov, za strokovno oceno, v katero sodišče ne more posegati, temveč opravi le preizkus pravilnosti in zakonitosti postopka ter pravilne uporabe materialnega prava. Sodišče se je strinjalo z odločitvijo, da tožnica ne izkazuje pravnega interesa za priznanje položaja stranskega udeleženca v postopku, saj se v postopku ni odločalo o pravici ali pravni koristi, ki bi jo zakon varoval tožnici. Prav tako se je sodišče strinjalo, da je tožnici pravno varstvo avtorske pravice zagotovljeno v civilnem postopku. Ne izkazuje pa tožnica lastnega pravnega interesa za odvzem strokovnega naslova tretji osebi. Prav tako se sodišče ni strinjalo s tožbeno navedbo, da bi odločitev visokošolskega zavoda pomenila rešeno predhodno vprašanje v postopku varstva avtorske pravice po ZASP. V predmetnem postopku se je namreč preverjalo zgolj ali diplomska naloga predstavlja rezultat lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov z vidika strokovnih kriterijev, ki veljajo za izdelavo diplomske naloge, ne pa ali je diplomska naloga plagiat. Iz navedenega lahko zaključimo, da je v danem primeru sodišče štelo, da postopek preverjanja diplomskega dela, če je rezultat lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov z vidika strokovnih kriterijev izdelave, sploh ni postopek, v katerem bi se preverjalo, ali je diplomska naloga plagiat. To pa pomeni, da sodišče očitno sprejema avtorskopравни pojem plagiat, le da se o tem ne odloča v predmetnem postopku.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2015 odločalo²⁰ o tožbi zoper akt visokošolskega zavoda, s katerim je bil tožnik v disciplinskem postopku zaradi hujše kršitve študijskih dolžnosti in neizpolnjevanja obveznosti spoznan za krivega, da je pri študijskem predmetu namenoma oddal domačo nalogo, ki je bila v celoti prepisana na način skupnega reševanja domače naloge z drugo osebo, ter je s tem okrnil ugled visokošolskega zavoda. Zaradi tega se je tožniku izrekla sankcija začasne izključitve z visokošolskega zavoda za obdobje enega leta. Zoper to odločitev je tožnik ugovarjal, drugostopenjski disciplinski organ pa je v svoji odločitvi med drugim zapisal, da plagiat

pomeni eno najbolj zavržnih kršitev akademske etike, saj si s takšnim ravnanjem študent prisvoji rezultate tujega dela in jih predstavi kot svoje lastne. Gre torej za krajo (tujega dela) in prevaro (drugih, ki jim delo predstavimo kot lastno). Dejstvo, da študent po takšnem ravnanju poseže, kaže na neupoštevanje temeljne etične zahteve, ki je nujen predpogoj za to, da lahko univerza opravlja svoje poslanstvo. Pri tem konkretna okoliščina, da je do takšnega dejanja prišlo pri razmeroma nepomembni obveznosti ne igra bistvene vloge. Študent s takšnim ravnanjem izkaže nespoštovanje etičnega postulata, ki bi moral biti onkraj vsakega dvoma. Disciplinska komisija je potrdila odločitev prvostopenjske komisije. V tožbi zoper to odločitev je tožnik med drugim zatrjeval, da iz obrazložitve izpodbijane odločbe izhaja, da tožena stranka tožniku očita plagiatorstvo, kljub temu, da ugotavlja, da je bilo prepisovanje storjeno v obliki skupnega reševanja nalog s sošolcem. Plagiatorstvo pomeni prisvajanje tujega dela oz. rezultatov tujega dela, kot to navaja tožena stranka, in njihova predstavitev kot svojih. V danem primeru pa gre za avtorsko delo obeh študentov, in zato to ne more biti plagiat, kot ga razume tožena stranka. Ker sta študenta skupaj izdelala nalogo, o plagiatorstvu v polnem smislu kršitve pravic intelektualne lastnine v obravnavanem primeru ne more biti govora. Iz stališč tožene stranke je mogoče razbrati, da je le-ta pravilno opozorila na dejstvo, da je plagiatorstvo v prvi vrsti kršitev akademske etika, se je pa potem zapletla s krajo tujega dela, čeprav je jasno, da kraja za plagiatorstvo sploh ni pogoj. Tožeca stranka pa je na drugi strani spet zagovarjala avtorskopravni koncept plagiata in dokazovala, da plagiat ni podan oz. ni podan v polnem pomenu, ker sta študenta nalogo izdelala v soavtorstvu. Sodišče je tožbi sicer ugodilo iz drugih razlogov, v sam pojem plagiata pa se ni spuščalo.

Vrhovno sodišče Republike Slovenije je leta 2015 odločalo²¹ o reviziji zoper sodbo sodišča prve stopnje v upravnem sporu, s katerim je to kot neutemeljeno zavrnilo tožbo tožeče stranke (revidenta) zoper sklep o odvzemu doktorata znanosti. Med drugim je revident zatrjeval, da mu je kršena ustavna pravica do enakega varstva pravic. Glede na to, da se postopek ni pričel s sklepom o obnovi, bi to pomenilo, da ga lahko tožena stranka začne kadarkoli, ne glede na določbe ZUP ter uvede postopek za odvzem znanstvenega naziva. Tudi v Zakonu o vrednotenju in priznavanju izobraževanja²² je določen rok za izdajo odločbe. Revident, ki je znanstveni naziv pridobil v Sloveniji, ni deležen nobenega pravnega varstva v smislu časovne omejitve možnosti za odvzem. Sodišče je revizijo zavrnilo. Pri tem je sodišče zapisalo, da izpodbijana odločitev tožene stranke temelji na ugotovitvi, da revidentova disertacija ni v zadostni meri rezultat njegove lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov oz. je tudi rezultat tujega avtorskega dela brez ustrezne navedbe literaturnega vira, kar je strokovna ocena. Vrhovno sodišče se je strinjalo, da sodišče v to oceno ne more posegati in zato opravi le preizkus pravilnosti in zakonitosti postopka ter pravilne uporabe materialnega prava. Prav tako se je strinjalo, da v predmetnem postopku ni podlage za uporabo določb ZUP glede obnove postopka, ki je izredno pravno sredstvo zoper dokončno odločbo v upravnem postopku. Pri odvzemu doktorata gre za popolnoma ločen postopek od postopka pridobitve naslova (tudi urejen je ločeno), torej niti smiselno ne gre za obnovo postopka pridobitve naslova, ki je bil končan s pridobitvijo naslova. Neutemeljeno je tudi sklicevanje na določbe Zakona o vrednotenju in priznavanju izobraževanja, saj gre za popolnoma drugo situacijo. Neutemeljeno je tudi revizijsko sklicevanje na Pogodbo Svetovne organizacije za

intelektualno lastnino o avtorski pravici. Četudi matematične formule niso predmet avtorskoprnega varstva, je treba status avtorskega dela priznati pisanemu delu, ki glede na določeno povezanost in način razlage s pomočjo (avtorskopravno nezavarovane) matematične metode kaže na določeno ustvarjalnost oz. individualna stvaritev. Očitno je, da je tudi Vrhovno sodišče v danem primeru plagiat razumelo v avtorskoprnem smislu. Žal pa se sodišče ni opredelilo do zanimivih revizijskih trditev o nedopustnosti odsotnosti vsakega roka za uvedbo postopka za odvzem strokovnega ali znanstvenega naziva. Sodišče je sicer utemeljeno zavrnilo sklicevanje na obnovo postopka po ZUP, vendar prezrlo, da je bil revizijski očitke širši.

Upravno sodišče Republike Slovenije je leta 2017 odločalo²³ o tožbi zoper odločitev disciplinske komisije visokošolskega zavoda, s katerim je ta zaradi hujše kršitve študijskih dolžnosti in obveznosti študenta, ki je oddal domačo nalogo, ki je bila v celoti prepisana na način skupnega reševanja, izrekel disciplinski ukrep ukora. V tožbi je je tožnik zatrjeval, da je za rešitev obravnavanega upravnega spora nujno potrebno opredeliti pojem plagiat, saj izpodbijana odločitev temelji na presoji tožene stranke, da je šlo za zavestno plagiatorstvo, ki naj bi bilo eno najbolj zavržnih kršitev akademske etike. Tožena stranka pa se s tem ni strinjala in je zatrjevala, da definiranje odprtega pojma plagiat ni pravno relevantno vprašanje za obravnavni upravni spor, ker je bil tožniku izrečen disciplinski ukrep zaradi prevare pri preverjanju znanja. Sodišče je glede tega zavzelo stališče da opredelitev tožnikovih dejanj kot plagiat ali kot prisvajanje tujega dela ali kot zamolčevanje soavtorja pri delu izpitnih obveznosti predstavlja oceno univerzitetnega organa tožene stranke, v katero sodišče zaradi avtonomije univerze lahko poseže samo preko t. i. testa očitne nerazumnosti. Vprašanje, v kolikšnem delu je bil tožnik pri posamezni domači nalogi udeležen samostojno in ali mu je dejansko mogoče očitati, da domača naloga ni rezultat njegove lastne ustvarjalnosti, je prepuščeno prosti presoji tožene stranke, kar po oceni sodišča v konkretnem primeru ni očitno nerazumno. Pri tem tožena stranka ni vezana na avtorsko pravo. Napolnitev standarda »prevara pri preverjanju znanja« spada v okvir ustavnega načela avtonomije univerze, kamor spada tudi področje sankcioniranja študentov zaradi kršitev študijskih obveznosti. Zaradi tega se sodišče ne more opredeliti do tožbenih navedb, da v danem primeru ne gre za plagiat oz. da si tožnik ni prisvajal tujega dela oz., da ne gre za prevaro pri preverjanju znanja, saj mora imeti pristojni organ tožene stranke pri tem vso avtonomijo. Odločitev je pomembna, saj sodišče jasno poudari, da visokošolski zavod pri odločanju o pojmu plagiata in prevare pri preverjanju znanja samostojno preverja strokovne odločitve v okviru svoje avtonomije ter se sodišče izven obsega testa očitne nerazumnosti v to vprašanje ne more spuščati. Zato pri odločanju v teh primerih ne gre za vprašanja avtorskega prava. Na drugi strani pa je iz stališč tožeče in tožene stranke mogoče razbrati konsenz, da pojem plagiata predstavlja vsaj do neke mere odprti pojem.

Na temelju pregleda sodne prakse lahko zaključimo, da so tako stranke kot sodišče v različnih primerih pojem plagiata tolmačili v avtorskoprnem smislu. So pa sodišča enotno zavzela stališča, da je opredelitev pojma plagiata in standarda, da delo ni rezultat diplomantovega lastnega dela, njegove ustvarjalnosti in dosežkov, v domeni pedagoške strokovne ocene in spada v okvir avtonomije visokošolskega zavoda. Sodišče se v to

presojo ne spušča, razen v okviru testa očitne nerazumnosti. Je pa mogoče ugotoviti, da je sklicevanje na avtorsko pravo bolj pogosto pri strankah, medtem ko sodišča v tovrstno argumentacijo zapadejo zgolj občasno. Opazno pa je, da je prav v najnovejši sodni praksi sodišče poudarilo, da pri tovrstni presoji ne gre za vprašanja avtorskega prava.

3 Akademiški plagiat med pravom in etiko

Temeljno področje pravnega reguliranja plagiata najdemo v avtorskem pravu (Fritzsche, Wankerl, 2011: 170). Nanj se nanašajo tako norme avtorskega prava v ožjem pomenu besede, kakor tudi drugih pravnih področij, ki se navezujejo na avtorskopravno varstvo – npr. odškodninsko pravo ali kazenskopravno varstvo avtorske pravice. Vendar pa avtorsko pravo ni edino področje pravne regulative plagiata. Sem lahko štejemo tudi kompleksno področje znanstvenega ali akademskega prava (*Wissenschaftsrecht*), ki zajema celotno področje visokega šolstva in znanosti ter je urejeno s heteronomnimi in avtonomnimi pravnimi akti (Waiblinger, 2012: 168). Če smo za avtorsko pravo ugotovili, da praviloma pojma plagiata sploh ne omenja, pa to za avtonomna pravila akademske sfere ne drži. Ravno obratno, prav avtonomno univerzitetno (oz. visokošolsko) pravo je področje, kjer lahko naletimo na največ poizkusov pravnega definiranja pojma plagiata in to velja tako za Slovenijo kot tudi tujino. Tudi v Veliki Britaniji ni enotne definicije plagiatorstva. Vsaka institucija razvije svojo lastno definicijo, ki pa se lahko med seboj tudi precej razlikujejo. Na splošno zajemajo vrsto praks, ki jih akademske institucije štejejo za »pomankanje akademske integritete« oz. goljufanje (Neville, 2007: 28). Obstaja kopica definicij plagiatorstva, ki se med seboj tudi precej razlikujejo, pač glede na potrebe tistega, ki je takšno definicijo oblikoval. Na splošno pa vse definicije izhajajo iz predpostavke, da je plagiatorstvo goljufija, pri kateri nekdo uporabi tuje delo in ga z lažjo prikaže kot svojega. Neposrečene se zdijo definicije, ki izhajajo iz predpostavke, da gre tudi za krajo tujega dela (ali informacij), saj pogosto pri plagiatorstvu sploh ne bo šlo za krajo. V mnogih primerih plagiator tuje delo uporabi s soglasjem avtorja in ne moremo govoriti o kraji (*volenti non fit iniurio*). Pa tudi sicer izraz kraja implicira naklep, ki pa ga se za kršitev plagiatorstva pogosto niti ne zahteva. Morda je še najbolj posrečena definicija plagiatorstva, kot jo opredeljuje na svoji spletni strani Univerza v Oxfordu: »Plagiatorstvo je predstavljanje tujega dela ali idej kot lastnega, z ali brez soglasja avtorja, z vključitvijo v svoje delo brez priznanja. S tem so mišljena vsa objavljena in neobjavljena dela, tako v rokopisu, kot tiskana ali elektronski obliki. Plagiatorstvo je lahko storjeno z naklepom, malomarnostjo ali nenamerno. Po pravilih o izpitih je naklepno ali malomarno plagiatorstvo disciplinski prekršek.«²⁴

V tuji praksi se kot pomembna razlika med plagiatorstvom in avtorskim pravom (oz. intelektualno lastnino širše) navaja dejstvo, da se avtorskopravni spori praviloma rešujejo na sodiščih, zato, ker oškodovani avtorji tam iščejo zaščito svoje avtorske pravice, kar pa za spore glede plagiatorstva praviloma ne drži. Sodni spori zaradi plagiatorstva so praviloma sproženi s strani oseb, ki imajo občutek, da so bili po krivem obtoženi plagiatorstva (Bloch, 2012: 56). To potrjuje tudi objavljena sodna praksa slovenskih sodišč. Velika večina sporov glede plagiatorstva se nanaša na postopke, ki so jih sprožile

osebe, ki jim je bilo očitano plagiatorstvo. Vsebinsko torej spori glede plagiatorstva praviloma sploh ne zadevajo avtorskopравnih vprašanj.

Vprašljivo pa ni samo, koliko plagiatorstvo zadeva avtorsko pravo. Vprašljiva je celo navezanost na pravo samo. Bolj kot za pravo gre pri plagiatorstvu za vprašanje etike. Pravo in etika pa se nujno ne križata ter zato kršitev plagiatorstva sploh nujno ne predpostavlja kršitve avtorskega oz. akademskega prava (Stearns, 1999: 5–6). *Že Hegel* je ugotavljal, da je namen znanstvene dejavnosti predvsem razširjanje znanosti. Pri tem pa ni mogoče natančno določiti, koliko gre pri tem za razširjanje misli drugih in se zato to ne more točno določiti niti v pravu in zakonu. Zato bi plagiat moral biti stvar časti in čast bi ga morala preprečevati (Hegel, 1989: 135–136). Za razliko od avtorskega prava, ki ima zadnjih 300 let bolj ali manj jasno pravno vsebino, je plagiatorstvo bistveno bolj subjektiven pojem. Čeprav lahko plagiatorstvo vključuje tudi kršitev avtorske pravice, je primarno etično vprašanje (Zhang, 2016: 3). Treba pa je priznati, da pojmovanje avtorstva, izvirnosti in intelektualne lastnine skozi zgodovino ni bilo ves čas enako. Plagiatorstva zato ni mogoče šteti za univerzalno zlo, temveč za element določenega etičnega sistema, ki se je razvil v določenem zgodovinskem in družbenem kontekstu. Evropski kontekst se je razvil približno v času Razsvetljenstva, izgublja pa svoj vpliv v delih sveta, kjer ima razsvetljenska ideja manjšo težo (Bennett, 2017: 210). Zato nas ne sme presenetiti, da je pojmovanje plagiatorstva v različnih delih sveta lahko zelo različno. To je neposredna posledica različnih duhovnih obzorij. Predvsem v zahodnem akademskem svetu se plagiatorstvo obravnava izjemno strogo. Ne gre zgolj za milejšo obliko goljufanja ali vprašanje akademske etikete. Ravno nasprotno, šteje se za kršitev akademske integritete in zato so osebe, ki se jim pripiše takšna kršitev, deležne najbolj strogih sankcij akademskega sveta – izključitve, sramote in v skrajnih primerih tudi pravnih sankcij (Bennett, 2017: 209). Toda, čeprav se plagiatorstvo pogosto obravnava kot moralni problem, pa se mnogo redkeje obravnavajo posledice takšnega pristopa. Če se plagiatorstvo obravnava zgolj kot kršitev sprejetih običajev, bodo kršitelji verjetno predvsem potrebovali izobraževanje o tem problemu. Kadar pa se plagiatorstvo opredeli kot moralni problem, bo njihovo sankcioniranje pogosto podvrženo emocionalnim reakcijam. Ali lahko odločevalci o tem vprašanju domnevajo, da so njihova prepričanja univerzalna, ko pa praksa kaže zelo različne pristope k problemu (East, 2010: 81)? Toliko bolj, ker smo lahko v praksi zaznali zelo različna merila, s katerimi so se ocenjevali potencialni plagiati. Na eni strani so strokovne komisije ugotovile, da standardu »ni rezultat kandidatove lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov« zadošča že manjši obseg prepisanega besedila brez navedbe avtorstva, v drugih primerih pa so precejšnje dele prepisanega besedila brez navedbe avtorstva presojali kot »metodološko napako ali pomanjkljivost«.²⁵

Poseben problem v povezavi s plagiatom ostaja vprašanje naklepa. V pravu naklep razumemo kot posebno in hujšo obliko krivde. Dejanje je storjeno z naklepom, če se je storilec zavedal svojega dejanja in ga je hotel storiti (direktni naklep) ali če se je zavedal, da lahko zaradi njegove storitve ali opustitve nastane prepovedana posledica, pa je pristal, da takšna posledica lahko nastane (eventuelni naklep). V obeh primerih je sestavni del naklepa zavest storilca o prepovedanosti ravnanja in posledici ter volja dejanje storiti.

Glede na to, da pojem plagiata v zakonodaji ni izrecno urejen, tam odgovora na vprašanje, ali kršitev plagiatorstva predpostavlja naklep, ne bomo našli. Podobna je situacija tudi na področju akademskega prava. Ko akademske institucije regulirajo pojem plagiata v svojih avtonomnih aktih ali etičnih kodeksih, lahko naklep vključijo v definicijo plagiatorstva ali pa ne. Obstaja tudi tretja možnost, to pa je, da se naklepno plagiatorstvo drugače (strožje) sankcionira od nenaklepnega (LeClercq, 1999: 197).²⁶ Slovenske akademske institucije so v svojih aktih od tega vprašanja pretežno neobčutljive in se vprašanja naklepa sploh ne dotikajo. Da pa zadeva ni nepomembna, dokazuje primer *Napolitano v. Princeton University Trustees*²⁷ v ZDA, kjer si je študentka na univerzi Princeton od profesorja izposodila monografijo in v svojem delu šestkrat pravilno navedla njeno uporabo, ni pa je navedla na drugih mestih. Zaradi tega so jo na univerzi obtožili plagiatorstva in izključili. Primer je končal na sodišču, ki se je strinjalo, da je študentka tehnično kriva plagiatorstva, ker univerzitetni priročnik v svoji politiki glede plagiatorstva ni zahteval naklepa. Sodišče je štelo, da je zloraba pač zlorabe, četudi ni imela naklepa bralca preslepiti, da so besede in ideje njene (LeClercq, 1999: 196).

Pomanjkljivo definiranje plagiata odpira tudi nekaj dodatnih vprašanj. Obstajajo namreč mejne oblike, npr. *Ghostwriting* in podobne oblike,²⁸ ki razširjajo pojem plagiatorstva ali pa vključujejo enake napake (izpustitev pravega avtorstva) ter zato ni povsem jasno ali jih je mogoče umestiti v pojem plagiata. Weber-Wulff šteje, da gre v teh primerih za drugačno obliko kršitve, ki je na splošno ne kaže uvrščati v kategorijo plagiatorstva (2014: 14). Podoben primer je tudi samoplagiat. O samoplagiatu govorimo, ko avtor pri izdelavi svojega dela uporabi svoje starejše avtorsko delo. V tem primeru lahko govorimo o pravni kršitvi samo v primeru, če so bile materialne avtorske pravice na tem delu prenesene na drugo osebo. Takšen primer bi bil npr. izdaja knjige, pri kateri so bili uporabljeni veliki deli besedila iz druge knjige, ki je izšla pri drugi založbi in na katero so bile prenesene materialne avtorske pravice za to besedilo. Takšno ravnanje lahko pomeni tudi kršitev etike znanstveno-raziskovalnega dela, saj lahko avtor bralca spravi v zmoto o resničnem izvoru trditev. Vseeno pa je mogoče ugotoviti, da je moralna dimenzija takšne kršitve bistveno drugačna kot pri pravem plagiatu (Fritzsche, Wankerl, 2011: 182) in tudi v tem primeru ne moremo govoriti o plagiatu.

Za pojem akademskega plagiata je zanimiva tudi povezava problema plagiata s problemom citiranja. Ni mogoče zanikati, da so se pravila o citiranju (dobesedno povzemanje in parafraziranje) v znanstvenem pisanju razvijala skupaj z razvojem avtorskega prava in so novejšega datuma. V normo znanstvenega pisanja so na našem prostoru vstopila najkasneje do konca 19. stoletja (Weber, 2011: 33). V slovenski zakonodaji to vprašanje ureja ZASP v 51. členu, ki se nanaša na »svobodo citiranja«. Ta določa, da je navajanje odlomkov objavljenega dela ali posamičnih objavljenih del s področij fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, uporabne umetnosti, industrijskega oblikovanja in kartografije prosto, če je to potrebno z namenom ponazoritve, soočenja ali napotitve. Pri tem je potrebno navesti vir in avtorstvo dela, če je navedeno na uporabljenem delu. To določilo ZASP pa velja zgolj za tiste kategorije, ki so varovane v avtorskem pravu, medtem ko je nevarovana dela mogoče z vidika avtorskega prava prosto prevzemati in citirati (Trampuž, 1997: 157). Na tem mestu znova naletimo na posebnost

akademskega plagiata, ki presega meje avtorskoprnega. Četudi je svobodno prevzemanje tujega nevarovanega dela morda sprejemljivo v avtorskem pravu, pa ni nujno sprejemljivo v avtonomnem akademskem pravu in etiki. Toda, tudi »svoboda citiranja« ne štiti nujno pred kršitvijo avtorske pravice. Citat namreč ne sme predstavljati samostojnega, glavnega dela, saj bi v tem primeru pomenil izkoriščanje tujega avtorskega dela. To je bistveno pravilo – s citatom se ne sme posegati v upravičene interese avtorja in konkurirati njegovi pravici do izkoriščanja dela (prim. 46. člen ZASP). Zato mora predstavljati citat količinsko in vsebinsko manjši del, le dodatek k nekemu glavnemu delu. Pri tem ni toliko pomembna količina, kot presoja splošnih okoliščin. V vsakem primeru pa za citat velja, da mora biti bistveno manj obsežen od dela, ki se citira, ter dela, v katerem se citira (Trampuž, 1997: 158). Prav tako pa je potrebno upoštevati, da je citiranje dopustno le, če se z njim želi doseči poseben »citirni« namen (animus citandi). Tega ZASP opredeljuje kot ponazoritev, soočenje ali napotitev. Med delom, v katerem se citira, in delom, iz katerega se citira, mora obstajati notranja povezava in vsebinska interakcija. Če je ni, ne bo izpolnjen pogoj citirnega namena (Trampuž, 1997: 159) in se ne bo mogoče sklicevati na »svobodo citiranja«. Takšna kršitev sicer tehnično gledano ne bo plagiat, saj bo avtorstvo navedeno, bo pa vseeno pomenila poseg v tujo avtorsko pravico.

4 Zaključek

Zaključno lahko ugotovimo, da pojem plagiata na sploh in akademskega plagiata posebej zaradi svoje nezadostne določenosti predstavlja poseben pravni problem. Enotna definicija plagiata ne obstaja, partikularne definicije pa so pogosto nepopolne. Sam pojem akademskega plagiata se nahaja razpet med avtorskim pravom, avtonomnim akademskim pravom in akademsko etiko. Vse to odpira več dilem kot daje odgovorov, predvsem pa šibi pravno varnost in predvidljivost. Eno zanimivih vprašanj, na katere pravo ne daje odgovora, je vprašanje zastaralnih ali prekluzivnih rokov. Storilci neakademskega avtorskoprnih plagiatorov so tu na boljšem, saj jih varujejo zastaralni roki civilnega prava. Storilci akademskih plagiatorov pa se nahajajo v bistveno slabšem položaju, saj takšni roki niso predvideni. Storilci plagiatorov pri zaključnih delih so se v praksi skušali braniti s sklicevanjem na prekluzivne roke za obnovo postopka po ZUP, vendar je bilo enotno sprejeto stališče, da je postopek odvzema naslova poseben postopek in ne obnova postopka podelitve naslova. S tem so praktično odpadle vse časovne meje za vodenje tovrstnih postopkov, čeprav je takšen pristop vprašljiv. Dejstvo je, da so bila temeljna pravila glede citiranja v znanstvenem raziskovanju in pisanju izoblikovana že v drugi polovici 19. stoletja. Dejstvo pa je tudi, da se niso enako uporabljala na vseh institucijah v vseh časovnih obdobjih. Prav tako je dejstvo, da se je senzibilnost našega akademskega prostora za ta vprašanja v preteklih letih bistveno povečala. Zaradi neobstoja časovnih meja presojanja plagiatorov torej obstaja realna možnost, da se bodo dela, ki so nastala v času manjše senzibilnosti za problem plagiatorstva presojala v današnjem času, ko je senzibilnost za ta vprašanja bistveno drugačna. Če torej pravo ne ureja časovnih meja za vodenje tovrstnih postopkov, pa bi vsaj odločevalci pri presoji plagiatorov morali upoštevati »duh časa« in standarde akademske kulture glede na čas in kraj nastanka dela.

Drugo zanimivo vprašanje je vprašanje vsebine standarda »ni rezultat kandidatove lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov«, kar je običajen standard pri presoji akademskih plagiatov v zvezi z zaključnimi deli. Temeljno vprašanje je vprašanje prehoda kvantitete v kvaliteto. Koliko dela je lahko prevzeto od drugod brez ustrezne navedbe vira in avtorstva, da lahko štejem delo za akademski plagiat (oz. trdimo, da ni rezultat kandidatove lastne ustvarjalnosti in lastnih dosežkov)? Očitni primeri, kjer je celota ali večji del zaključnega dela plagiat, seveda niso problematični. Obstajajo pa mejni primeri, kjer to vprašanje postane problematično. Kako torej ločiti metodološke pomanjkljivosti in napake ter akademski plagiat? Ne verjamemo sicer, da je to mogoče matematično določiti, bi pa pravna ureditev vseeno morala dati nekoliko bolj jasne napotke kako presojati ta vprašanja, saj medijski in sodni primeri dajejo vtis zelo različnih meril in s tem kršitve temeljnega načela pravičnosti – enakega obravnavanja v bistvenem podobnih primerov.

Poseben problem akademskih plagiatov ostaja tudi vprašanje subjektivnega odnosa storilca do dejanja. Vprašanje krivde in naklepa se v našem avtonomnem akademskem pravu praktično ne odpira. To je tudi oportuno, saj je krivdo in naklep v postopkih zelo težko dokazovati. Mnogo lažje se je zateči v okrilje objektivne odgovornosti. Vseeno pa menimo, da bi vprašanje krivde in naklepa pri pravnih postopkih v zvezi s plagiatom moralo biti upoštevano, če ne drugega vsaj pri odmeri sankcij. S tem pa pridemo tudi do končnega zaključka – da so največje žrtve tovrstne ureditve akademskega plagiatu včasih pravzaprav storilci sami. Prizadenejo jih namreč izjemno stroge pravne sankcije (npr. odvzem naslova) in moralna difamacija, pa tudi posredne sankcije (npr. izguba službe ali političnega položaja), dejanje samo pa je pogosto posledica njihove prenizke zavesti o pomenu akademske integritete in pomanjkljivega poznavanja metodologije raziskovanja in izdelave strokovnih in znanstvenih del. Storilci bi pogosto potrebovali pomoč pri svojem akademskem delu, ne pa najhujšega možnega sankcioniranja na pravnem in moralnem področju.

Opombe

¹ Kar vidimo npr. pri politikih, ki so obtoženi plagiatorstva.

² Ki ga je pripravila delovna skupina v sestavi prof. dr. Polona Tominc (EPF), prof. dr. Vladimir Drozg (FF), prof. dr. Milan Ojsteršek (FERI), doc. dr. Nataša Samec (PF), Bernarda Korez (UKM), Doroteja Kardum (študentka FNM) in Rok Hrzič (študent MF).

³ Z dne 22. 12. 2015.

⁴ Iz leta 2014. Na gradivu je navedeno, da ga je pripravila Priscila Gulič, vodja knjižnice in založbe.

⁵ Uradni list RS, št. 86/2016.

⁶ Uradni list RS, št. 16/2007 – UPB, 68/2008, 110/2013, 56/2015 in 63/2016 – ZKUASP.

⁷ Tipičen takšen primer je npr. pisanje zaključnega dela za drugo osebo, kjer je povsem normalno, da avtor »kupcu« svojega dela dovoli, da se sam navede kot avtor.

⁸ ECLI:SI:VSLJ:2008:II.CP.2937.2007.

⁹ ECLI:SI:UPRS:2012:I.U.713.2011.

¹⁰ ECLI:SI:UPRS:2013:I.U.26.2012.L.

¹¹ Uradni list RS, št. 24/2006 – UPB, 105/2006 – ZUS-1, 126/2007, 65/2008, 8/2010 in 82/2013.

¹² ECLI:SI:UPRS:2013:II.U.98.2012.

¹³ ECLI:SI:UPRS:2014:I.U.752.2014.

¹⁴ ECLI:SI:UPRS:2014:I.U.1413.2013.

¹⁵ Uradni list RS, št. 105/2006, 107/2009 – odl. US, 62/2010, 98/2011 – odl. US, 109/2012 in 10/2017 – ZPP-E).

¹⁶ ECLI:SI:VSLJ:2014:I.CP.3222.2013.

¹⁷ ECLI:SI:UPRS:2015:II.U.420.2014.

¹⁸ Uradni list RS, št. 33/1991-I, 42/1997 – UZS68, 66/2000 – UZ80, 24/2003 – UZ3a, 47, 68, 69/2004 – UZ14, 69/2004 – UZ43, 69/2004 – UZ50, 68/2006 – UZ121, 140, 143, 47/2013 – UZ148, 47/2013 – UZ90, 97, 99 in 75/2016 – UZ70a.

¹⁹ Uradni list RS, št. 32/2012 – UPB, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 109/2012, 85/2014 in 75/2016.

²⁰ ECLI:SI:UPRS:2015:I.U.1274.2015.

²¹ ECLI:SI:VSRS:2015:X.IPS.188.2013.

²² Zakon o vrednotenju in priznavanju izobraževanja (Uradni list RS, št. 87/2011, 97/2011 – popr. in 109/2012).

²³ ECLI:SI:UPRS:2017:I.U.1638.2015.

²⁴ <https://www.ox.ac.uk/students/academic/guidance/skills/plagiarism?wssl=1>

²⁵ Prim. <http://www.delo.si/novice/politika/senat-fdv-magisterij-bratuskove-ni-plagiat.html>.

²⁶ V ZDA je 91 pravnih fakultet plagiatorstvo definiralo brez omembe naklepa, 42 jih zahteva dokazan naklep, sedem pa jih naklep upošteva pri domeri sankcij (LeClrecq, 1999: 197).

²⁷ 186 N.J. Super. 576 (1982); 453 A.2d 279.

²⁸ Obstajajo celo strani, kjer lahko študenti naložijo svojo nalogo, ki jo morajo pripraviti, drugi pa dajejo ponudbe, za koliko so pripravljeni nalogo napisati. Študent na koncu procesa izbere najnižjega ponudnika. Primer takšne strani je <freelancer.com>, kjer lahko na strani najdemo rubriko »Writing & Content«, kjer se skrivajo, med drugim, tudi takšne aktivnosti (prim. Weber-Wulff, 2014: 16).

Literatura

- Bennett, K. (2017) The geopolitics of academic plagiarism, v Cargill, M., Burgess, S. (ed.) *Publishing Research in English as an Additional Language*, University of Adelaide Press, pp. 209–220.
- Bloch, J. (2012) *Plagiarism, Intellectual Property and the Teachin of L2 Writing (Bristol: Multilingual Matters)*.
- Dames, M. (2008) *Plagiarism Is Not the Same as Copyright Violation*, v H. Williams (ur.) *Plagiarism*. Gale, Detroit, pp. 16–23.
- Dittrich, R. (2012) *Österreichisches und internationales Urheberrecht. Das Urheberrechtsgesetz und das Verwertungsgesellschaftengesetz mit Durchführungsbestimmungen, damit zusammenhängenden Rechtsvorschriften, den einschlägigen EU-Rechtsvorschriften und dem zwischenstaatlichen Urheberrecht* (Wien: Manz).
- Dreier, T., Schulze, G. (2008) *Urheberrechtsgesetz. Urheberrechtswahrnehmungsgesetz. Kunsturhebergesetz. Kommentar* (München: C.H. Beck).
- East, J. (2010) Judging Plagiarism: A Problem of Morality and Convention. *Higher Education*, 59(1), pp. 69–83.
- Fritzsche, J., Wankerl, B. (2011) *Das Plagiat im Recht*, v T. Rommel (ur.) *Plagiate – Gefahr für die Wissenschaft? Eine internationale Bestandsaufnahme*. LIT Verlag, Berlin, pp. 169–93.
- Hegel, G. W. F. (1989) *Osnovne crte filozofije prava*. S Heglovim vlastoručnim marginama u njegovu priručnom primjerku filozofije prava (Sarajevo: Veselin Masleša – Svtjetlost).

- LeClercq, T. (1999) Confusion and Conflict about Plagiarism in Law Schools and Law Practice, v L. Buranen, A. M. Roy (ur.) Perspectives on plagiarism and intellectual property in a postmodern world. State University of New York Press, Albany, pp. 195–203.
- Möller, U. (2007) Die Unübertragbarkeit des Urheberrechts in Deutschland. Eine überschießende Reaktion auf Savignys subjektives Recht (Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag).
- Neville, C. (2007) The complete guide to referencing and avoiding plagiarism (Maidenhead: Open University Press).
- Randall, M. (2001) Pragmatic Plagiarism. Authorship, Profit, and Power (Toronto: University of Toronto Press).
- Weber, S. (2011) Das akademische Textplagiat in Österreich – Zwischen Rechtssprechung und Lehrbuch-Vorgaben einerseits und gelebter wissenschaftlicher Praxis andererseits, v T. Rommel, T. (ed.) Plagiate – Gefahr für die Wissenschaft? Eine internationale Bestandsaufnahme. LIT Verlag, Berlin, pp. 31–39.
- Schack, H. (2005) Urheber- und Urhebervertragsrecht (Tübingen: Mohr Siebeck).
- Schimmel, R. (2011) Von der hohen Kunst ein Plagiat zu fertigen. Geleitwort Karl-Theodor Zu Guttenberg (Berlin: LIT Verlag).
- Stearns, L. (1999) Copy Wrong: Plagiarism, Process, Property, and the Law, v Buranen, L., Roy, A. M. (ed.) Perspectives on plagiarism and intellectual property in a postmodern world. State University of New York Press, Albany, pp. 5–17.
- Trampuž, M. et al. (1997) Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP) s komentarjem (Ljubljana: Gospodarski vestnik).
- Waiblinger, J. (2012) »Plagiat« in der Wissenschaft. Zum Schutz wissenschaftlicher Schriftwerke im Urheber- und Wissenschaftsrecht (Baden-Baden: Nomos Verlag).
- Weber-Wulff, D. (2014) False Feathers. A Perspective on Academic Plagiarism (Berlin: Springer).
- Zhang, Y. (2016) Against Plagiarism. A Guide for Editors and Authors (Cham: Springer).

Univerza v Mariboru

Pravna fakulteta